

KAPOS-HEGYHÁTI NATÚRPARK

**Natúrparki megalapozó
szakmai háttér tanulmány**

Helyzetfeltárás

KAPOS–HEGYHÁTI NATÚRPARK

NATÚRPARKI MEGALAPOZÓ SZAKMAI HÁTTÉRTANULMÁNY

HELYZETFELTÁRÁS

Megbízó: Dombóvár Város Önkormányzata

Megbízó képviselője: Szabó Loránd polgármester

Megbízó szakmai témafelelőse: Pintér Kata

Megbízott: IZRA Bt.

Megbízott képviselője: Kiss-Polák Andrea

Vezető tervező: dr. Kiss Gábor

2016-2017

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	4
1. A NATÚRPARK KEZDEMÉNYEZÉS BEMUTATÁSA.....	5
1.1. A natúrpark létrehozásának előzményei.....	5
1.2. A natúrpark települései, közigazgatási és tájféldrajzi besorolásuk.....	7
1.3. A natúrpark természeti-táji öröksége és annak védelme	9
2. HELYZETFELTÁRÁS.....	11
2.1. Természeti adottságok és értékek	11
2.1.1. Tájféldrajzi besorolás	11
2.1.2. Földtani és felszínalaktani adottságok, értékek	13
2.1.3. Talajadottságok, talajtani értékek	20
2.1.4. Vízrajzi adottságok és értékek	21
2.1.5. Növényntani adottságok és értékek.....	27
2.1.6. Állattani adottságok és értékek	32
2.1.7. Éghajlati adottságok.....	35
2.2. Társadalmi-gazdasági adottságok	36
2.2.1. A térség települései, területi kiterjedése és lakosság száma	36
2.2.2. Népeség- és tájtörténet.....	38
2.2.3. Térségi kapcsolatok, közlekedés	43
2.2.4. Épített örökség, kultúrtörténeti egyedi tájértékek.....	45
2.2.5. Régészeti örökség	51
2.2.6. Egyéb tájban élő emlékek, hagyományok	54
2.2.7. Tájhasználat, hagyományos gazdálkodási tevékenységek	55
2.2.7. Tájérték-kataszterek, értéktárak	58
2.2.8. Turizmus.....	64
2.2.9. Tájhasználati konfliktusok	67
2.3. A természeti-táji értékek és védelmük	70
2.3.1. Természetvédelem	70
2.3.2. Az épített örökség védelme	90

2.3.3. Környezeti nevelés, szemléletformálás	103
2.4. Társadalmi együttműködés	107
2.5. Összefoglaló értékelés.....	110
Felhasznált irodalom.....	112

BEVEZETÉS

Az elmúlt években a Kapos Dombóvár és Hőgyész közötti szakasza mentén, valamint az e területhez D-ről kapcsolódó hegyháti és völgyégi térségben – a Dombóvár-Hőgyész-Mágocs „háromszögben” – fekvő települések részéről egy natúrpark alapításának gondolata fogalmazódott meg. A kezdeményezés szakmai előkészítésének koordinációját Dombóvár Város Önkormányzata vállalta fel.

A natúrparki névhasználati cím megszerzésének a témafelelős minisztérium részéről megfogalmazott feltétele egy *natúrparki megalapozó szakmai háttér tanulmány*, s annak részeként egy *fejlesztési koncepció* elkészítése.

Jelen szakmai tanulmány a tervezett Kapos-hegyháti Natúrpark névhasználati címének megszerzését hivatott megalapozni. Ennek megfelelően a készítése során figyelembe vettük „A magyarországi natúrparkok szakmai koncepciója – Szakmai és szervezeti-működési keretek meghatározása” című dokumentumban meghatározott tartalmi követelményeket.

A natúrparki fejlesztési koncepció elkészítésére a natúrpark előkészítésének második szakaszában – az előzetes tervek szerint még 2017 tavaszán – kerül sor.

1. A NATÚRPARK KEZDEMÉNYEZÉS BEMUTATÁSA

1.1. A natúrpark létrehozásának előzményei

Dombóvár Város Önkormányzata 2015-ben felülvizsgáltatta a 2009-ben készült természetvédelmi alaptervét. Dombóvár Város Természetvédelmi Alapterve című szakmai dokumentum a természeti örökség megőrzésének és fenntartható hasznosításának helyi szintű feladatai tartalmazza a 2015-2020-as tervezési időszakra.

A természetvédelmi alapterv „Együttműködés kialakítása a térség egyéb, természetvédelmi jellegű feladatokat ellátó szervezeteivel” címet viselő programja (Együttműködés-2.) a következőket fogalmazta meg:

„A természetvédelmi programok hatékonyságának növelése érdekében javasolt felvenni a kapcsolatot a térség egyéb természetvédelmi jellegű feladatokat ellátó szervezeteivel. Kiemelt stratégiai partnerként javasolt tekinteni a két közeli natúrpark, a törökkoppányi központú Koppányvölgy Natúrpark és az alsómocsoládi központú Hét patak gyöngye Natúrpark) munkaszervezetével. Az együttműködések tapasztalatai alapján javasolt átgondolni az országosan komoly fejlődés lehetőségét magában rejtő natúrpark kezdeményezéshez való csatlakozást.”

A natúrpark előkészítése keretében 2016 tavaszától kezdődően, Dombóvár Város Önkormányzatának koordinálásával, natúrparki szakértők bekapcsolódásával számos szakmai fórumra, egyeztetésre, terepbejárásra, tanulmányútra, közösségépítő műhelyre, tájsétára került sor, amelyeket az alábbiakban mutatunk be.

Szakmai egyeztetések, fórumok, műhelyek, terepi bejárások

2016 őszén a Herman Ottó Intézet szakmai közreműködésével a környező települések vezetői szakmai fórum keretében tájékoztatást kaptak a hazai natúrparkokról, illetve a tervezett natúrparki együttműködésekről, programokról, fejlesztésekről, különös tekintettel a natúrparki szakmai és fejlesztési koncepciókra.

2016 őszén Dombóvár Város Önkormányzata szervezésében megkezdődtek az előkészítő terepi bejárások. Ezekhez kapcsolódóan minden érintett szervezettel külön egyeztetésekre került sor. A felkeresett valamennyi önkormányzat és egyéb szervezet (Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakképző Iskola – Lengyel, Magyar Természetjáró Szövetség Tolna megyei szervezete, Pécsi Egyházmegye), valamint állami és magántulajdonban lévő cég, magánszemély (Gyulaj Zrt., nagyobb egybefüggő erdőtömbök magántulajdonosai, Lehmann Pincészet – Dúzs, Gróf Apponyi Pincészete – Lengyel, Verona Panzió és Étterem – Döbrököz, Mári néni vendégháza – Nagyhajmás, Európa Hotel és Gunaras Resort Spa Hotel – Dombóvár) támogatta a natúrpark alapításának kezdeményezését.

A Hét patak gyöngye Natúrpark és a tervezett Kapos-hegyháti Natúrpark területi kérdései kapcsán külön egyeztetésre került sor Dicső Lászlóval, az Alsómocsolád központú natúrpark munkaszervezeti feladatait ellátó egyesület elnökével, Alsómocsolád Község polgármesterével.

A potenciális natúrparki partnerekkel történt előzetes egyeztetések után az előkészítésbe bekapcsolódott az térség állami tulajdonban lévő erdeinek kezelője, a Gyulaj Zrt. is. Az állami szervezet képviselőivel 2016 novemberétől kezdődően több szakmai egyeztetésre és közös terepi bejárásokra is sor került. A társaság vezérigazgatói szinten a következő két fontos alapvetés fogalmazta meg a térségi szintű együttműködésre vonatkozóan:

- törekedni kell az ökológiai és gazdasági értelemben is fenntartható rendszerek létrehozására, működtetésére;
- a tervezett fejlesztési elemek esetében kiemelt fontosságú a működtetés kérdésköre, amelynél alapelveként szükséges megfogalmazni, hogy mindenki a saját infrastruktúráját tartja fenn, kezeli.

E két szempont a natúrparki szellemiséggel maximálisan összhangban van, így ezt a többi partner felé egységesen lehetett képviselni a későbbiekben.

Tanulmányutak

Dombóvár Város Önkormányzata szervezésében több natúrparki tanulmányútra került sor. A natúrparki munkaszervezetek vezetőivel történt egyeztetéseken minden esetben kiemelt téma volt a natúrpark üzemeltetésének, fenntartásának kérdésköre. A következő tanulmányutakra kerül sor:

2016 tavasz – Koppányvölgy Natúrpark;

2016. október – Naturpark Sölktaier (Stájerország, Ausztria);

2016. november – Vértesi Natúrpark.

Tájékoztató fórumok, közösségépítő műhelyek, tájséták

A tervezett natúrpark előkészítő munkálatairól 2016 őszétől rendszeresen jelentek meg tájékoztató híradások, riportok a térség több településén is elérhető dombóvári helyi televízióban.

Dombóvár Város Önkormányzata 2016 novemberében sajtótájékoztatón jelentette be a natúrpark részletes tervezésének megkezdését.

2016. november végétől a dombóvári adventi vásáron megjelenési lehetőséget kaptak a tervezett natúrparki térségben, helyi termelők által előállított kézműves termékek. A tervezett natúrparki partnerek közül többen is éltek e későbbi szélesebb térségi összefogást megalapozó lehetőséggel. A rendezvénysorozat keretében december 16-

án natúrparki tájékoztató fórumot rendeztek a szervezők, amelyen a tervezés akkori állását is bemutatták az érdeklődőknek.

Dombóvár Város Önkormányzata kezdeményezésére a város hagyományos „téltemető” túráját 2017 februárjában a natúrparki partnerség erősítése jegyében szervezik meg. A tervek szerint a környékbeli településekről (*Dombóvár, Döbrököz, Kurd, Mekényes, Nagyhajmás és Mágocs*) induló csoportok a leendő natúrpark egyik kiemelt természeti örökségi helyszínén, az évtizedek óta közösségi térként funkcionáló Majális területén találkoznak, és közös programokkal zárják a túranapot. A túra felhívását az *M/1. mellékletben* csatoljuk.

A natúrpark létrehozását előkészítő döntések, szándéknyilatkozatok, együttműködési megállapodások

Dombóvár Város Önkormányzata az október 27-i képviselő-testületi ülésén döntött a kezdeményezés hivatalos elindításáról, a névhasználati cím megszerzését célzó előkészítő munkálatok folytatásáról (*M/2. melléklet*). Az előterjesztés tájékoztató jelleggel minden érintett önkormányzat megkapta.

1.2. A natúrpark települései, közigazgatási és tájföldrajzi besorolásuk

A 2016. évi egyeztetések során a térség 14 települése – köztük két városi jogállású település – nyilvánította ki polgármesteri szinten, hogy részt kíván venni a Kapos-hegyháti Natúrpark létrehozásában. Ezek a települések –, melyek teljes közigazgatási területére kiterjed a natúrparki névhasználati cím – a következők (a városi jogállású települések vastagon szedve):

- Csibrák, **Dombóvár**, Döbrököz, Dúzs, Hőgyész, Kalaznó, Kisvejke, Kurd, Lengyel, **Mágocs**, Mekényes, Mucsi, Nagyhajmás és Závod.

A 14 település közigazgatási területének kiterjedése mintegy **38 152,7 hektár** (ld. 1. táblázat). A lakosság szám **29 526 fő** (2015), az elmúlt években csökkenő tendenciát mutat.

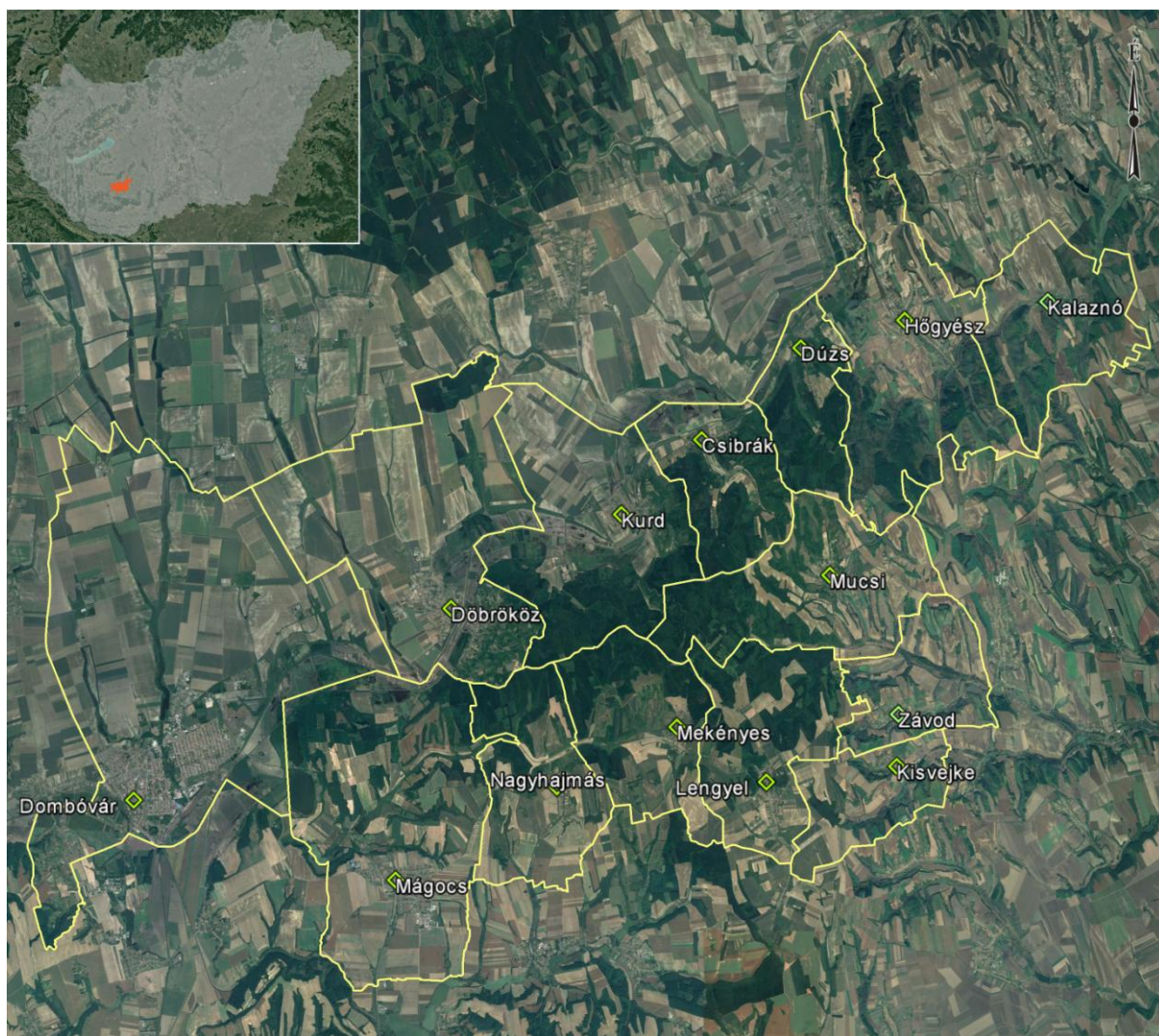
A natúrparki települések nagyjából **Tolna** (*Csibrák, Dombóvár, Döbrököz, Dúzs, Hőgyész, Kalaznó, Kisvejke, Kurd, Lengyel, Mucsi és Závod*), kisebb részt **Baranya** (*Mágocs, Mekényes és Nagyhajmás*) megyében vannak.

Tájföldrajzi szempontból a natúrpark településeinek egy részét (*Dombóvár, Döbrököz, Kurd, Csibrák, Dúzs és Hőgyész*) a **Kapos** folyó fűzi fel. E települések közigazgatási területének déli része arra a nagyjából **erdő fedte dombsorra** fut fel, amelynek

déli és keleti részét a többi natúrparki település (*Mágocs, Nagyhajmás, Mekényes, Lengyel és Mucsi*) közigazgatási területe fedi le.

Közép- és kistáji szinten a natúrpark területe átmenetet képez Külső-Somogy, a Tolnai-Hegyhát, a Völgység és a Baranyai-Hegyhát között (ld. 2. ábra). A terület részletes tájföldrajzi besorolását a 2.1.1. fejezetben mutatjuk be. A központi dombsor D-i lábánál elhelyezkedő települések *hegyháti*, a DK-i részen *völgyégi identitással* rendelkeznek.

Természetvédelmi szempontból a natúrpark táji egységét erősíti, hogy a központi „magot” képező erdő fedte dombsor *Nagyhajmási-dombok* (kódszám: HUDD20033) és *Lengyel-Högyészi erdők* (HUDD20026) néven a közösségi jelentőségű élőhelyeket magában foglaló *Natura 2000 hálózat* részét képezi (ld. 10. ábra).

1. ábra. A Kapos-hegyháti natúrpark települései (forrás: Google Earth)

1.3. A natúrpark természeti-táji öröksége és annak védelme

A natúrpark központi „magja” egy nagy kiterjedésű összefüggő erdőterület, amelynek nagyobb része Nagyhajmási-dombok (kódszám: HUDD20033) és Lengyel-Hőgyészi erdők (HUDD20026) néven a közösségi jelentőségű élőhelyeket magában foglaló **Natura 2000 hálózat** részét képezi. A két különleges természetmegőrzési terület összkiterjedése **4092,67 hektár** (ld. 10. ábra).

A természeti örökséget tekintve a natúrparki térség 14 önkormányzata közül eddig 3 élt a helyi szintű védetté nyilvánítás lehetőségével. Kiemelkedik *Dombóvár*, ahol két ütemben összesen több mint 695 hektár védetté nyilvánítására került sor, ami a közigazgatási terület 8,9%-a. További két helyi védett terület található *Lengyelen*, ahol az Anna-forrás és környéke, valamint az Mercy–Apponyi-kastély parkja részesül természetvédelmi oltalomban. *Hőgyészen* az Apponyi-kastély parkja áll helyi szintű védelem alatt. A **17 helyi jelentőségű természetvédelmi terület** kiterjedése – nem beleszámítva a „kiterjedés nélküli” 18 helyi jelentőségű természeti emléket – **összesen 778,5 hektár** (ld. 3. táblázat).

A natúrpark szakmai előkészítése során **több új földtani-felszínalaktani érték került elő, védett növényfajok korábban nem ismert előfordulásai váltak ismertté.** A térség gazdag természeti örökségének megőrzését a natúrpark célzott kutatásokkal és a természetvédelmi kezelésben való aktív részvétellel kívánja elősegíteni.

A natúrparki térség gazdag régészeti örökséggel rendelkezik. Az **ismert régészeti lelőhelyek száma 158** (ld. 2. táblázat). Egyes régészeti örökségi elemek **nemzetközi szinten is kiemelkedő fontosságúak** (pl. a térségben leírt lengyeli kultúra lelőhelyei), a natúrpark szempontjából is jelentős potenciált képviselnek.

Kiemelkedően gazdag a natúrparki térség építészeti öröksége. A natúrparki térségben 14 települést érintően összesen **30 műemléki védelem alatt álló épület, építmény** található (ld. 4. táblázat). Országosan védett épített öröksége tekintetében kiemelkedő *Dombóvár* (7 műemléki objektum + további 2, amelynek védetté nyilvánítása folyamatban van), *Hőgyész* (7 műemlék), *Lengyel* (4 műemlék) és *Závod* (3 műemlék). A települések arculatának – *Dombóvár* és *Döbrököz* kivételével – meghatározója a német (sváb) népi építészeti örökség.

A nagyobb rész a XIX. század második feléből és XX. század első évtizedeiből származó, hagyományos népi építészeti jegyeiket őrző lakóházak és gazdasági épületek közül **több mint 330 helyi szintű építészeti védelem alatt áll** (ld. 6. táblázat).

A helyi építészeti örökség megőrzése érdekében végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként *Závod* település 2004-ben Podmaniczky-díjat kapott, 2007-ben elnyerte a hazánkban első alkalommal meghirdetett Helyi Építészeti Örökség Nívódíjat.

A térség természeti és kulturális örökségének országos és térségi jelentőségű elemeit az M/3. és M/4. melléletekben térképes formában, illetve az M/6. és M/7. mellékletben lista szerűen összegeztük.

A természeti és kulturális örökség hosszú távú megőrzését **több környezeti nevelési létesítmény** segíti. A natúrparki térségben erdei iskola működik Lengyel-Annafürdőn, ahol országosan is elismerten magas színvonalon folyik a fiatal korosztályok környezeti szemléletének formálása. Két helyszínen, Dombóváron és Lengyel-Annafürdőn hálózatos jelleggel kialakított terepi bemutatóhelyek várják az érdeklődőket. Néhány éve új tanösvény létesült a térség egyik kiemelkedően értékes, számos növénytani értéket rejtő, ugyanakkor régóta közösségi helyszíneként is funkcionáló Majális és Koszorú-domb területén.

A natúrparki térség természeti és kulturális örökségének megismerése érdekében hosszabb időre is érdemes felkeresni a térséget. Ezt számos egyéb látnivaló és program is indokolja, illetve a feltételeket a szükséges turisztikai infrastrukturális elemek kiépítésével teremtették meg a térségben működő turisztikai szolgáltatók.

A térség meglévő turisztikai és környezeti nevelési infrastruktúráját az M/5. mellékletben összegeztük.

2. HELYZETFELTÁRÁS

2.1. Természeti adottságok és értékek

2.1.1. Tájföldrajzi besorolás

A terület a „hivatalos” tájföldrajzi besorolás szerint az alábbi nagytájak, középtájak és kistájak területére terjed ki (Dövényi Z. 2010 alapján).

Nagytáj: Dunántúli-dombság (4.)

Középtáj: Külső-Somogy (4.2.)

Kistáj: **Dél-Külső-Somogy** (4.2.13.)

Érintett települések: *Dombóvár, Döbrököz, Kurd, Csibrák, Dúzs és Hőgyész*

E települések nagyobb részének közigazgatási határa elsősorban Dél-Külső-Somogy déli, délkeleti „kistájrészére”, az ártéri sík jellegű Kapos-völgyre terjed ki. Igazi külső-somogyi dombsági táj kizárólag Dombóvár közigazgatási határában fordul elő, igaz ott ez alkotja a közigazgatási terület északi kétharmadát.

Nagytáj: Dunántúli-dombság (4.)

Középtáj: Mecsek és Tolna-Baranyai-dombvidék (4.2.)

Kistáj: **Völgység** (4.4.21.)

Érintett települések: *Mágocs, Nagyhajmás, Mekényes, Lengyel, Kisvejke, Mucsi és Závod*

A Völgységet a földrajzos szakemberek domborzati alapon különítik el a szomszédos, hasonló karakterű Hegyháttól. A Völgységre a széles völgyek és keskeny dombhátak rendszere jellemző. Más megközelítés szerint a Völgység a Völgységi-patak vízgyűjtő területére terjed ki.

Nagytáj: Dunántúli-dombság (4.)

Középtáj: Mecsek és Tolna-Baranyai-dombvidék (4.4.)

Kistáj: **Tolnai-Hegyhát** (4.4.22.)

Érintett települések: *Csibrák, Dúzs, Hőgyész, Kalaznó és Mucsi*

E térségben nem beszélhetünk éles tájhatárokról. Különösen a Völgység és a Tolnai-Hegyhát kistájak közötti határ meghúzása tűnik bizonytalannak, mesterkéltnak (*ld. később*).

Nagytaj: Dunántúli-dombság (4.)

Középtaj: Mecsek és Tolna-Baranyai-dombvidék (4.4.)

Kistaj: **Észak-Zselic** (4.4.41.)

Érintett települések: *Dombóvár*

A natúrpark területe közép- és kistáji szinten átmenetet képez – a „hivatalos” tájbeosztás elnevezéseivel élve – Külső-Somogy, a Tolnai-Hegyhát és a Völgység között.

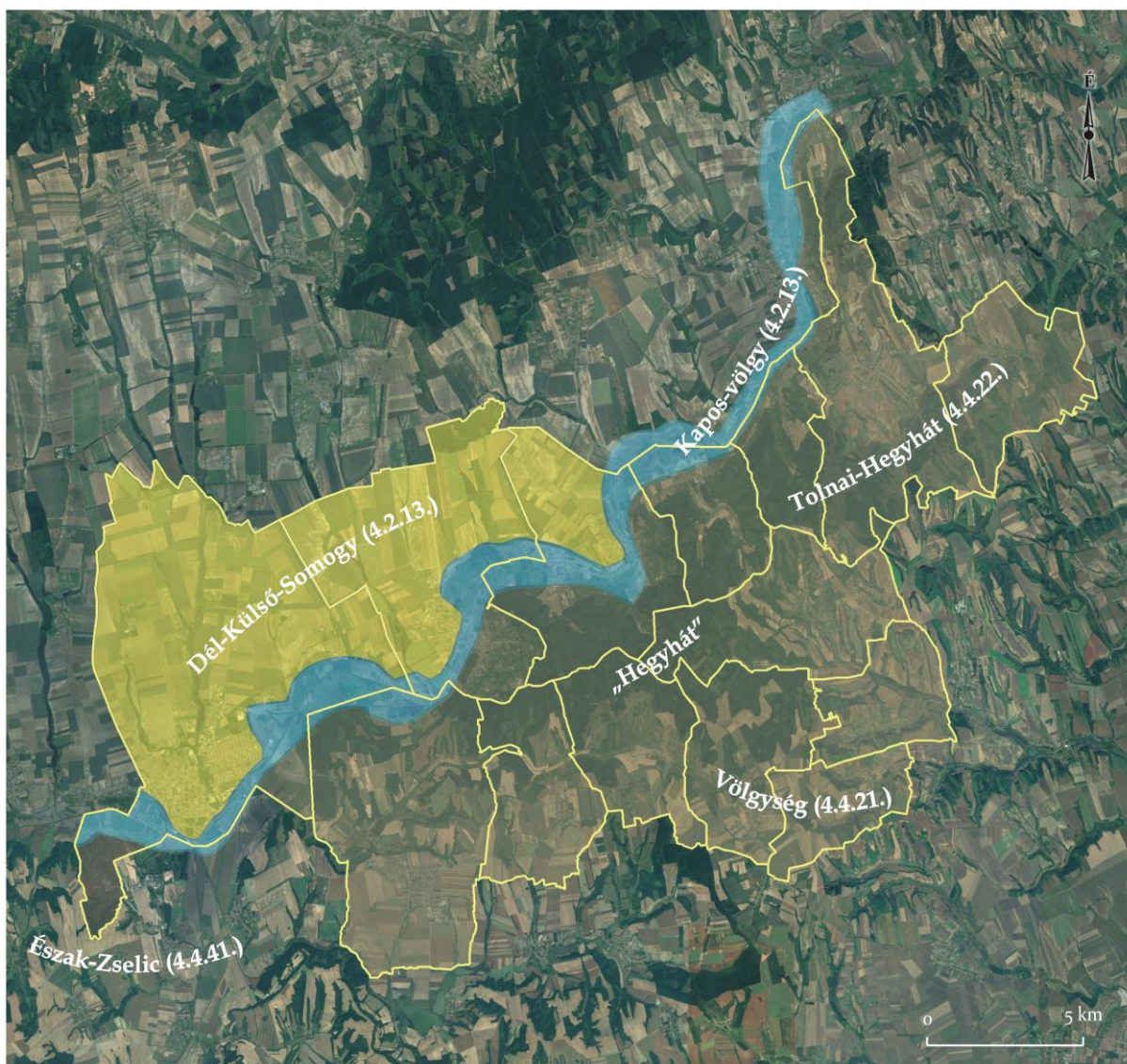
Más megközelítésben tájfeldrajzi szempontból a terület egységét egyrészt a **Kapos** folyó teremti meg, amely a natúrpark északi településsorát (*Dombóvár, Döbrököz, Kurd, Csibrák, Dúzs* és *Hőgyész*) fűzi fel. Másrészt a natúrpark arra a **Kapos és Hábi-patak közötti, erdő fedte dombsorra** „szerveződik”, amelyre az északi (ld. korábban) és déli településsor (*Mágoacs, Nagyhajmás, Mekényes, Lengyel* és *Mucsi*) falvainak és városainak közigazgatási területei „futnak fel”.

Ilyen átmeneti jellegű tájak esetében kiemelten fontos szerepe van a népi tájneveknek, a tájban élők identitásának. A „hivatalos” tájfeldrajzi besorolás a natúrparki térségre vonatkozóan nem áll teljes összhangban a népi tájnevekkel, illetve az itt élők táji tudatával, identitásával. Az északi és déli településsor falvaiban és a *Mágoacson* élők – *Dombóvár, Mucsi, Kisvejke* és *Závod* kivételével – egyaránt „**hegyháti**” identitással rendelkeznek. A **Hegyhát** Baranya megye északi és Tolna megye déli részén, a Mecsek hegység északi előterében, a Zselicség és a Völgység között fekvő, északon a Kapos völgyéig húzódó, erősen tagolt, erdős dombvidék. E népi tájnév első említése a XVII. századból származik. Területe nem azonos sem a Tolnai-Hegyháttal, sem a térségtől délnyugatra elhelyezkedő Baranyai-Hegyháttal. (Már csak azért sem, mert ezek a nevek feltehetően XX. századi eredetűek.) A XVII. századot megelőzően erre a területre is a Zselic elnevezést használták.¹

A térség települései közül a *Mucsin, Kisvejkén* és *Závodon* élőknek **völgységi identitása** van.²

¹ A Baranya megye É-i részén elhelyezkedő Sásdi járást 1950-ig hivatalosan *Hegyháti járásnak* hívták, s így egyike volt azon kevés járásneveinknek, amelyek népi tájnéven alapultak. 2013-ban ismét visszakapta ezt a nevet, s így ez az egyetlen járás, melyet nem a székhelye után neveztek el.

² A natúrparki tervezés egyik országos léptékű szakmai hatásaként kezdeményeztük a térségre vonatkozó tájfeldrajzi beosztás felülvizsgálatát. A várhatóan 2017-ben megjelenő Magyarország Nemzeti Atlasza című kiadványban a Völgység már a térségben élők táji identitásával összhangban álló, módosított tájhatárral fog megjelenni.

2. ábra. A Kapos–hegyháti natúrpark területének kistáji szintű tájfeldrajzi besorolása (forrás: Dövényi Z. 2010 alapján saját szerkesztés és Google Earth)

2.1.2. Földtani és felszínalaktani adottságok, értékek

A natúrparki térség a dombsági és síksági domborzattípusok uralkodó szerepe és a csekély magasságkülönbségek (128 és 286 m) ellenére földtani és felszínalaktani szempontból **viszonylag változatos**.

A natúrparki térség terület nagyobb részét a pleisztocénban keletkezett **löss és löszös üledékek** borítják (3. ábra). Ezeknek a képződményeknek a vastagsága *Dél-Külső-Somogyban* 5-20 m, az *Észak-Zselicben* 5-10 m, a *Hegyháton* 20-50 m, a *Völgységben* 10-40 m között változik. A löszben helyenként szép löszkonkréciók, népi nevükön

löszbabák fordulnak elő (pl. *Mucsi* – Sán-ci-tetői löszmélyút, *Mágoacs* – „Források és löszbabák völgye”). A *Dúzs* közigazgatási területén lévő egyik löszhorhókból korábban mammutcsontok kerültek elő, amelyet – pontos helymeghatározás nélkül – már Wosinsky Mór is említ.

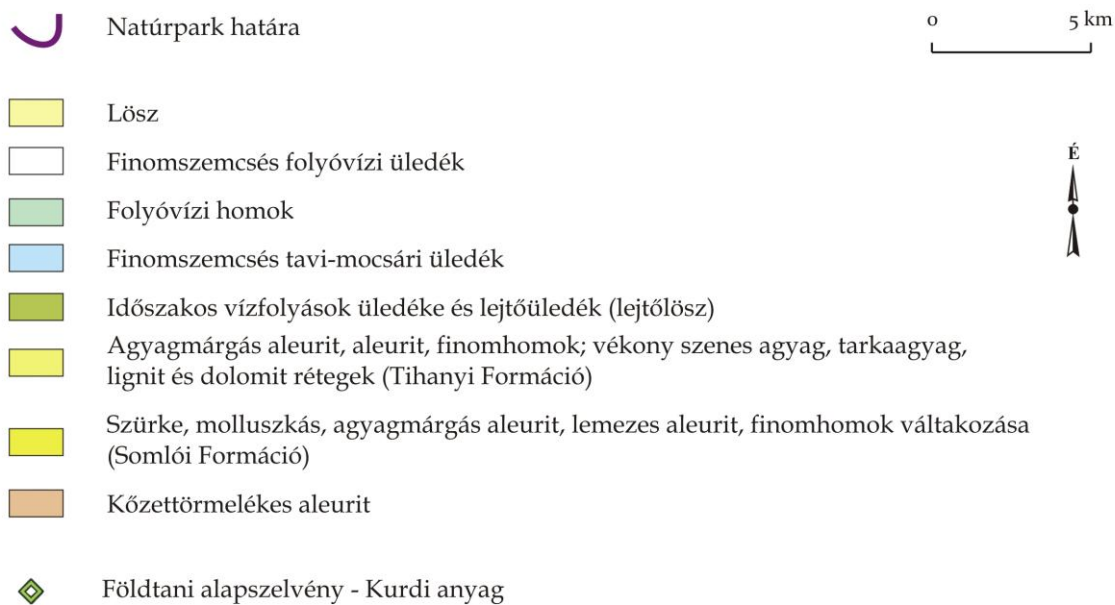
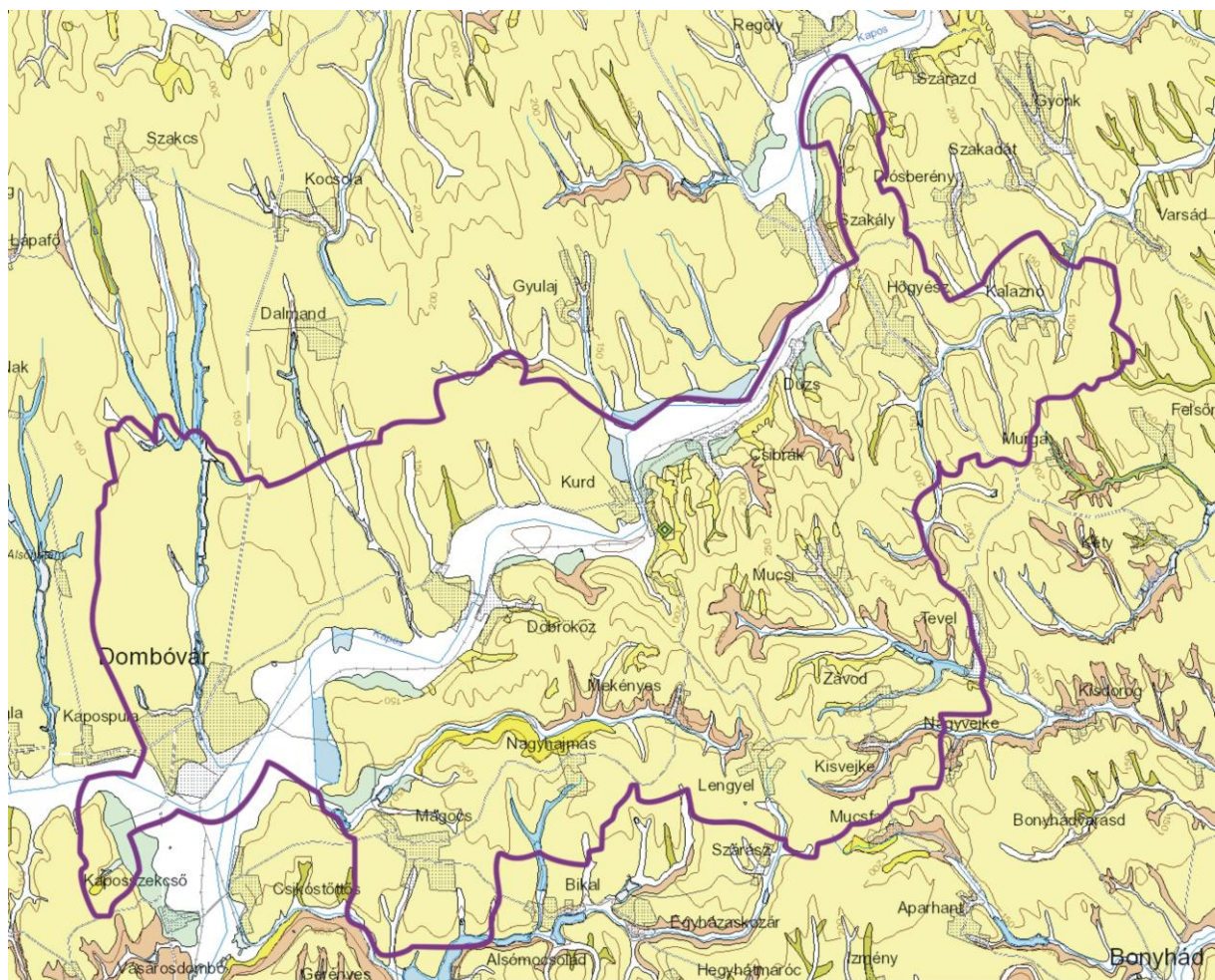
Döbrököz, *Kurd*, *Csibrák*, *Dúzs*, *Mucsi* és *Mekényes* közigazgatási területén a lösz alól kisebb foltokban tavi eredetű **agyagos üledék** bukkan a felszínre, amely a késő-miocén korban, a Pannon-tóban rakódtak le (Tihanyi Formáció, tPa2). A kőzet földtani alapszelvényként nyilvántartott típusfeltárása *Kurdnál* található (ld. később).

A lösz alól kisebb foltokban a Pannon-tóban lerakódott **homokos üledék** bukkannak a felszínre, mind a dombsor Kaposra néző északi oldalán, mind délen (pl. a Mész-patak völgyében *Mágoacsnál*). A völgyoldali fekvésű homokos területeket *Döbrököznél* és *Dúzsnál* szőlőtermesztésre hasznosítják. A mély eróziós löszvölgyek alján helyenként a pannon időszak **homokkő** is felszínre bukkan (pl. *Kurd* – Iván-árok, *Kurd* – Csigás-völgy, *Lengyel* – Betyár-gödör).

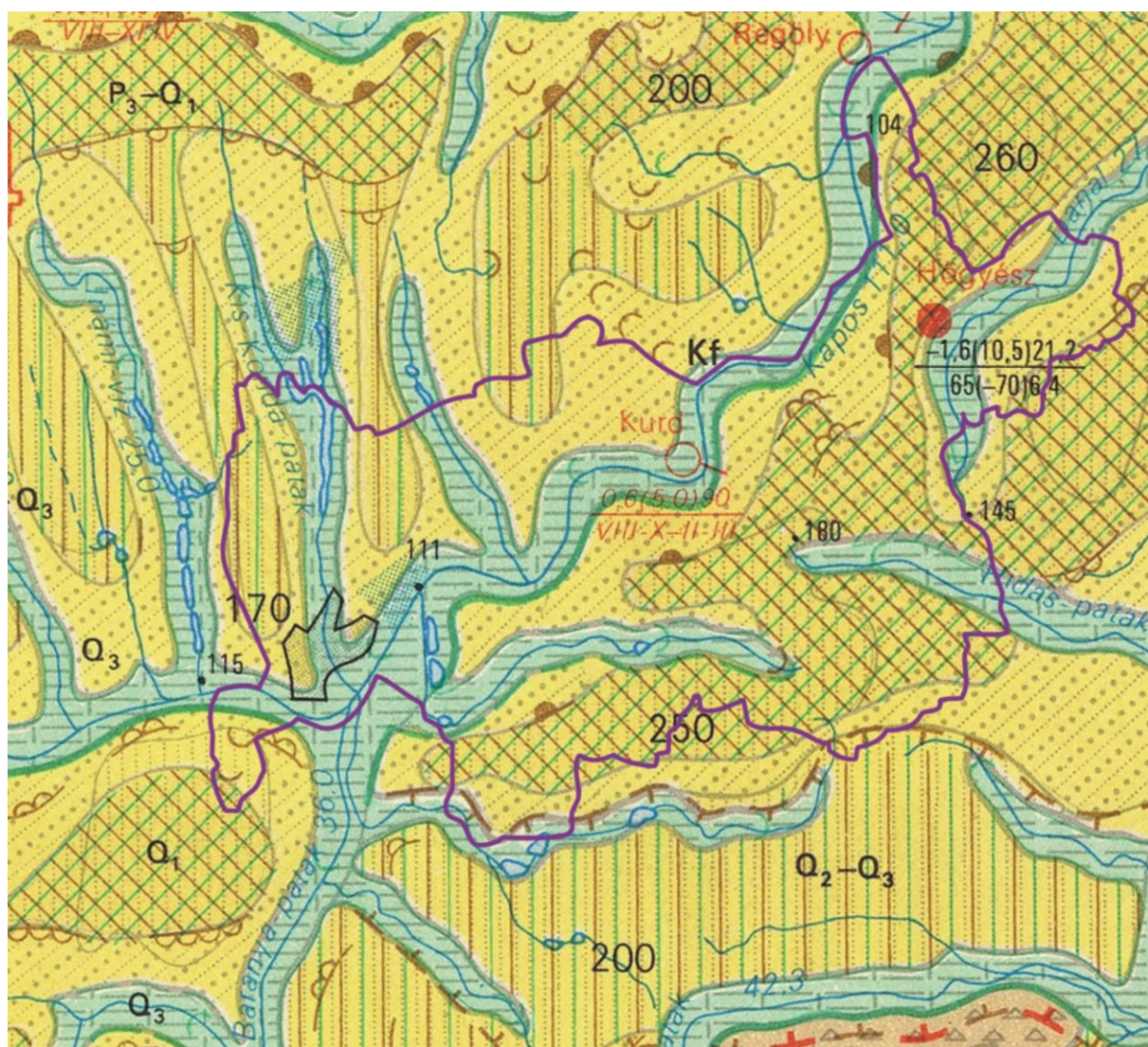
A Kapos-völgyben a folyó a holocén kor során nagy vastagságban **iszapos és agyagos üledékeket** halmozott fel. A mellékpatakok által a völgytalpon kialakított hordalékkúpok közötti mélyebb fekvésű, vizenyős területeken a folyószabályozás előtt jelentős tőzegképződés zajlott. A **tőzeg** 20-250 cm vastagságban a mellékvölgyekben is előfordul, ahol kialakulásukhoz a patakok felduzzasztása is hozzájárult. A tőzeget sok helyen bányászták, amelyre a kisebb-nagyobb bányagödrök utalnak.

Foltokban folyóvízi eredetű **homokkal** találkozhatunk a Kapos folyó völgyében *Dombóvár*, *Döbrököz*, *Kurd*, *Csibrák*, *Dúzs* és *Hőgyész* közigazgatási területén. A völgytalpból kiemelkedő, a holocén korban keletkezett üledékekből álló „homokszigetekre” várak települtek (*Dombóvár* – Gólyavár, *Döbrököz* – Werbőczy vár).

Dél-Külső-Somogyban 135-150 méter átlagos magasságú, viszonylag sík **lőszhátak** jellemzők (4. ábra). A Kapos-völgy irányában enyhén lejtő hátak között ÉÉNy-DDK-i irányban, egymással párhuzamosan lefutó, tágas, lapos **eróziós völgyek** (Perekaci-árok, Kis-Konda-patak völgye) húzódnak, amelyek a Kapos völgyébe hegyesszögben torkollanak be.

3. ábra. A Kapos-hegyháti natúrpark földtani térképe (forrás: <https://map.mfgi.hu>)

- Natúrpark határa
- Alacsony ártéri síkság
- Domsági lejtők
- Domsági háta
- Eróziós-deráziós völgyekkel tagolt alacsonyabb dombháta
- Eróziós-deráziós völgyekkel erősen tagolt dombosság
- Eróziós-denudációs-planációs lépcső, tereplépcső
- Denudációs medence
- Cuszamlásos lejtő

0 5 km

4. ábra. A Kapos-hegyháti natúrpark geomorfológiai térképe (forrás: Magyarország Nemzeti Atlasza, 1989)

A Ny-K-i irányban húzódó, majd ÉK-DNy-i irányra váltó *Kapos-völgy* síksági jellegű területe élesen választja el egymástól a völgyhöz 15-20 méteres peremmel kapcsolódó dél-külső-somogyi, illetve a merészebb formákat mutató hegyháti területeket. A **széles, lapos völgytalp** folyóvízi üledékekkel borított mély fekvésű részei a folyószabályozásokat megelőzően időszakosan vízzel borított, mocsaras területek voltak. A sík felszínnek egyhangúságát csak helyenként törik meg az 5-6 méter magasra kiemelkedő **teraszszigetek**.

A natúrpark *Hegyháthoz* (a kistájkataszteri beosztás szerint részben a *Völgységhez*) tartozó részeit 220-240 méter átlagmagasságú lapos tetejű **löszhátak** és a közöttük húzódó, viszonylag **mély** (100-120 m) **eróziós völgyek** jellemzik. A hátak É-D-i irányban gyengén, ÉNy-DK-i irányban pedig erősebben lejtjenek. A völgyek erősen aszimmetrikusak: D-re néző lejtőik lankásabbak (5-7°), míg É-ra meredek (15-25°-os) lejtők tekintenek. A Kapos-völgyre néző oldalaikat 80-150 méter relatív magasságú, meredek (20-25°-os) letörések jellemzik. Itt emelkedik a natúrparki térség legmagasabb pontja, a Mucsi határához tartozó Papdi-hegy (286 m). A löszhátak felszínét **eróziós völgyek és árkok**, illetve **deráziós völgyek**, továbbá a **lösz sajátos lepusztulásformái** (löszmélyút, löszszurdik, löszszakadék stb.) teszik változatossá. A mély eróziós löszvölgyek alján helyenként a felszínre bukkanó homokkővön függőleges falak alkotta **szurdokszerű völgyszakaszok** alakultak ki (pl. *Kurd* – Iván-árok és Csigás-völgy).

A *Hegyhátat* és a *Völgységet* a földrajzos szakemberek domborzati alapon különítik el: előbbit a széles hegyhátak és a közöttük húzódó szűkebb völgyek jellemzik, míg a Völgységre a széles völgyek rendszere jellemző.

Országos és térségi jelentőségű földtani és felszínalaktani értékek katasztere:

Kurdi anyag – földtani alapszelvény³

Földrajzi koordináták: N 46° 26,1607'; E 18° 19,6058'

A Tihanyi Formáció (tPa2) dél-dunántúli reprezentánsaként országos jelentőségű földtani alapszelvény (szelvény jele: Pa-27). A kőzet alapanyaga a felső-miocén korban, mintegy 8,3-8 millió éve rakódott le a Pannon-tóban, megőrizve a beltó

³ *Földtani alapszelvény*: az a földtani képződmény, amely országos szinten a legjobban reprezentál egy adott földtani képződményt vagy földtörténeti időtartamot, és amelyet a Magyar Tudományos Akadémia szervezeti rendszerében működő, e célra alakult, tudományos kutatókból, oktatókból álló tudományos testület annak nyilvánít. Az alapszelvények olyan kőzetrétegtani és időrétegtani etalont jelentenek, amikhez hozzá lehet igazítani más területek képződményeinek megítélését. (forrás: www.termeszetvedelem.hu alapján)

számos élőlényének maradványát. A rétegsor alját kövületekben gazdag, homokos rétegek képezik, amelyre feltehetően mélyebb és nyíltabb vízben agyagos rétegek rakódtak le. Az ősmaradványok között a leggyakoribb a *Prosodacnomya dainellii* és *Unio*, illetve a *Viviparus kurdensis*. Utóbbi formát innen írta le Lőrenthey Imre⁴. A *V. kurdensis* legfőbb ismérvei a lépcsőzetes forma és a konkáv oldalú kanyarulat.

A kőzet a Felszabadulás utca házainak hátsó kertjében, a domboldalon lévő kicsi fejtésekben bukkan a felszínre. A kőzetet környéken működő „kályhások” időnként fejtik. Nem áll természetvédelmi oltalom alatt.

Csicsói mésztufagátak

Földrajzi koordináták: N 46° 30,4653'; E 18° 24,1135'

A csicsói Szentkút vizéből közvetlenül a forrás után kisebb mésztufagátak jöttek létre. A víz magas kalcium-karbonát tartalma a löszből oldódik ki és a felszíni nyomás csökkenése miatt válik ki a víz felszínre bukkánását követően. Hasonló jellegű, löszön képződött mésztufagátak a Dél-Dunántúlon még a Zselicből ismertek (Csepegő-kő), térségi szinten azonban a csicsói „csepegő-kövek” is megőrzendő felszínalaktani értékek.

Döbröközi löszmélyutak

Földrajzi koordináták: N 46° 24,7700'; E 18° 16,0378' (Nagy horhó), N 46° 24,4915'; E 18° 16,7928' (Koszorú-dombi horhó)

A Hegyhát Kapos völgyre néző északias kitettséű domboldalain antropogén hatásra, a régi közlekedési útvonalakon löszmélyutak – helyi nevükön „horhók” – térségi szinten legtipusosabb előfordulásai alakultak ki. Közöttük a legnagyobb a helyenként 10-12 méter mély **Nagy horhó**. Mivel napjainkban is folyamatosan formálódik, alját az elmúlt években stabilizálták. A Koszorú-domb déli oldalán a Csodabogyó tanösvény útvonala egy 6-8 méter mély, helyenként elágazásos löszmélyútban vezet.

Sánci-tetői löszmélyút

Földrajzi koordináták: N 46° 25,0975'; E 18° 20,3643'

A Szentkúti-völgy felől a Sánci-tetőre vezető földút mentén a több évszázados használat során térségi szinten típusos löszmélyút alakult ki. A függőleges falakkal határolt völgy jellemző mélysége 4-6 méter. Habár a környéken vannak mélyebb

⁴ *Lőrenthey Imre* (1867-1917) paleontológus, geológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Az ő ajánlatára fogadta el a nemzetközi tudomány a miocén kor egyik szakaszának, pannóniai emelet elnevezését.

lössmélyutak, a sánci-tetői előfordulás jelentőségét az őskori erődített telep közelsége és ezzel összefüggésben a frekventált elhelyezkedés is növeli.

Mekényesi löszszakadékok

Földrajzi koordináták: N 46° 24,3940'; E 18° 19,5085'

Mekényestől ÉNy-ra, az ún. Kurdi-erdő területén, lösszel fedett domboldalon mély eróziós völgyek rendszere található. A függőleges falakkal határolt löszvölgyek helyenként a 15-20 méter mélységet is eléri. Hazánkban eddig nem írtak le ilyen méretű, s ennél látványosabb löszvölgy-rendszert. A helynek különös hangulatot kölcsönöznek a szakadék peremén álló, a leomló perem mentén élő bizarr formájú, vastag gyökérrendszert felépítő faegyedek (jórészt bükkök), amelyek a löszfalak aktív formálódásában is fontos szerepet játszanak.

Kis-Bükk-hegyi löszkatlan

Földrajzi koordináták: N 46° 23,0573'; E 18° 11,9857' (a katlan D-i kezdeti szakasza)

A *Mágocs* közigazgatási területén, a Kiss-Bükk-hegyi löszplató D-i oldalán eróziós jellegű szakadékvölgyek rendszere található. A keskeny, viszonylag mély (6-8 m) löszvölgyek függőleges falak alkotta kőzetfeltárásaiban és a szakadékok alján nagyméretű löszbabák fordulnak elő. A több helyen előforduló omlások a löszvölgy aktív felszínformálódásának szemléletes bizonyítékai. A völgyrendszer peremén nagyszámú forrás fakad. A natúrpark előkészítő szakaszában feltárt helyszín a völgy két jellemzője alapján méltán nevezhető a „források és löszbabák völgyének”.

Csigás-völgyi löszkatlan

Földrajzi koordináták: N 46° 27,1360'; E 18° 19,7698'

A *Kurd* határában lévő Csigás-völgy, más néven **Szabó-árok** löszbe mélyülő eróziós völgyének mélyén a lösz fekvő kőzetét képező pannon időszi homokkő függőleges falakat alkotva bukkan a felszínre. Az időszakosan lefolyó vizek a szurdokszerű völgyszakasz felső végén egy homokkőpadon alábukva folytatják útjukat a Kapos felé. A völgy felső részén bővízű források fakadnak (Csigás-kút). A völgy alján felszínre bukkanó kőzeteken létrejött mikroformák (áramlási peremek, a falról leváló löszoszlopok stb.) az aktív felszínformálódás ékes bizonyítékai. A homokkő-szurdok és kőzetfeltárása típusossága és ritkasága alapján térségi szintű földtani és felszínalaktani értéket jelent.

Betyár-gödör és Aranyosi-gödör

Földrajzi koordináták: N 46° 23,8397'; E 18° 21,0130' (Aranyosi-gödör DNy-i vége)

A Betyár-gödör és az elágazó völgyrendszer DNy-i oldalága az Aranyosi-gödör löszbe mélyülő eróziós völgyének mélyén a lösz feké kőzetét képező pannon időszaki homokkő helyenként függőleges falakat alkotva bukkan a felszínre.

2.1.3. Talajadottságok, talajtani értékek

A területet egykoron erdő és erdős-sztyepp jellegű vegetáció jellemezte, így a talajtakaróban a barna erdőtalajok uralkodnak. A művelés alá vont erdőtalajokban az utóbbi évszázadokban a mezősegi jellegű talajfolyamatok váltak uralkodóvá. A talajképző tényezők közül jelentős az éghajlat szerepe is: a csapadék csökkenésével K-felé a Raman-féle barna erdőtalajt csernozjom barna erdőtalaj váltja fel, míg a K-i peremi területeken már a mészlepedékes csernozjom is megjelenik.

A löszös talajképző kőzeten kialakult talajokat kedvező mechanikai összetétel (lösszfrakció 50-70%-os részesedése), nagyfokú porozitás, kitűnő vízáteresztő képesség, morzsalékos szerkezet, magas szénsavas mésztartalom (15-35%) és kedvező agyagásványos összetétel jellemzi. Mindezek következménye a térség talajainak **kiváló termékenysége**: a szántók átlagos aranykorona értéke *Dombóvár* térségében 31,7 AK/ha.

Külső-Somogy nagyjából mezőgazdasági művelés alatt álló területeinek jellemző talajtípusai a **csernozjom barna erdőtalaj** és a **Raman-féle barna erdőtalaj**. Az előbbi talajtípus gyakran a Raman-féle barna erdőtalajból alakult át az erdőirtásokat követően utólagosan beindult csernozjom-képződés révén. A löszplatók sík felszínein kisebb foltokban **mészlepedékes csernozjom** jelenik meg.

A *Zselic* és a *Hegyhát* jelenleg is erdővel borított területein a **Raman-féle barna erdőtalaj** az uralkodó talajtípus, s helyenként az **agyagbemosódásos barna erdőtalaj** is megjelenik.

A *Völgység* mezőgazdasági művelés alatt álló területein a **csernozjom barna erdőtalaj** mellett helyenként **mészlepedékes csernozjom** alakult ki.

A natúrparki térség löszrel fedett dombsági jellegű részein a szántóföldi művelés alatt álló meredek völgyoldalakon jellemzőek az **erősen erodált szelvények**, a völgytalpakon pedig a **lejtőhordalék-talajok**.

A *Kapos-völgyben* és a mellékpatakok völgytalpain **típusos réti talaj**, **lápos réti talaj**, **régi öntéstalaj** és **kotus láptalaj** fordulnak elő. Az ártéri üledékekből kiemelkedő kisebb homokterületeken **kovárványos barna erdőtalaj** és **humuszos homoktalaj** jelenik meg.

2.1.4. Vízrajzi adottságok és értékek

A felszíni vizek tekintetében a natúrparki térség nagyobb része a **Kapos** vízgyűjtő területéhez tartozik. A folyó közepes vízhozama *Dombóvárnál* 4,4 m³/s, *Kurdnál* 5,1 m³/s. A folyót a XIX. század második felében kezdődött folyószabályozási munkálatok során jórészt mesterséges mederbe terelték.

A Kapos legnagyobb mellékvízfolyásai az északi, külső-somogyi oldalon a **Perekaci-árok vízfolyása**, a **Kis-Konda-patak**, a **Szarvasdi-árok vízfolyása** és a **Gyulaji-árok vízfolyása**, melyek közepes vízhozama 1-3 m³/s között változik. A Kaposba délről érkező, a folyóvölgy ártéri részein erősen szabályozott mellékvízfolyások, így a **Sárádi-patak**, a **Baranya-csatorna** és a **Hábi-csatorna** a Mecsek északi oldaláról lefolyó vizeket vezetik le a Kaposba. A Hegyhát és a Völgység dombjairól a Kapos felé csak rövidebb vízfolyások tartanak, így *Dúzsnál* a **Dúzsi-árok vízfolyása**, *Csibráknál* a **Templom-völgyi-árok vízfolyása**. A natúrparki térség önálló vízfolyása a **Méhész-patak**, amely Lengyel belterületén ered és *Mekényes*, *Nagyhajmás* és *Mágocs* közigazgatási területét K-Ny-irányban átszelve folyik bele a Kaposba. A Méhész-patak völgyével párhuzamosan, a natúrparki térség D-i részén, részben már azon kívül folyik a **Hábi-patak**⁵, ami *Lengyelnél* ered és *Kaposvárnál* folyik be a Kaposba.

A natúrparki térség keleti részéről ÉK-i irányban a **Donáti-patak**, DK-i irányban a **Mucsi-Hidas-patak** vezeti le a vizeket. Utóbbi jelentősebb mellékvízfolyásai a **Papdi-árok vízfolyása**, a **Kőris-völgy vízfolyása**, a **Záводи-patak** és a **Kisvejkei-patak**.

A térség egyik jelentős vízváltója pontja Lengyel közigazgatási területén található. Itt, az Apponyi kastély parkja közelében, alig néhány száz méterre egymástól fakad a Kapos felé tartó Méhész-patak forrása, illetve a Mucsi-Hidas-patak egyik ágának forrása.

A natúrparki térség természetes eredetű állóvizekben szegény. Ennek ellensúlyozására a vízfolyások felduzzasztásával a völgytalpakon mesterséges eredetű halastavakat hoztak létre. A külső-somogyi részek nagyobb mesterséges vízfelületei *Dombóvárnál* a **Bontovai (Perekaci)-tó** és a **Kiskondai-halastavak**, *Döbrököznél* a **Szári-tó**. Több halastó létesült a Méhész-patakon is, melyek közül a legnagyobb a **Béka-tó** kettős vízfelülete *Mágocsnál*. Kisebb, de az érintett településeken fontos szerepet betöltő halastavak vannak a Donáti-patakon *Hógyésznél* és a Mucsi-Hidas-patakon *Mucsinál*.

⁵ Alsó szakaszát erősen átalakított medre miatt a vízügyi szakirodalom **Hábi-csatorna** néven említi.

A térség felszín alatti vizekben szegény. A talajvíz felső szintje – a csapadék- és a domborzati viszonyok által meghatározva – a löszplatókon 8-10 méter, a lejtőkön 4-8 méter, a völgytalpakon 2-4 méter mélyen húzódik. A folyószabályozásokat megelőzően a Kapos-völgy mély fekvésű részei a magas talajvízszint következtében időszakosan vízzel borított, mocsaras területek voltak. Ezeken a részeken kora tavasszal ma is gyakran hosszan megmarad a talajvíz, kedvező életfeltételeket biztosítva a vízimadarak számára.

A rétegvizek a felső-pannon homokos rétegekben helyezkednek el, melyeket vízzáró agyagrétegek tagolnak. Az ivóvízellátás szempontjából fontos vízadó rétegek 70-275 m között helyezkednek el. Jellemzőjük a magas vastartalom és nagy keménység, ami természetes okokkal, a terület közettani felépítésével magyarázható.

A középső-triász dolomitrétegekben feltárt 54°-os nátrium-hidrogénkarbonátos **hévízre** települt *Dombóvár* közigazgatási területén a gunarasi gyógyfürdő. Az elmúlt években kivitelezett új fúrás során 57°-os vizet sikerült felszínre hozni. A hévíz alapú tájpotenciál optimális hasznosítása szükségessé tenné a túlfolyókon szabadon elfolyó hévizek és a medencék leeresztésével elfolyó meleg víz hasznosítását.

Hőgyész közigazgatási területén, Csicsó-pusztán 54°-os sós termálvíz került feltárássra. A termálvizet adó réteget később hasznosítás céljából a Mercy–Apponyi-kastély parkjában is megfúrták. A nátrium-kloridos, hidrogén-karbonátos jellegű, fluoridos vizet az Apponyi-kastélyszállóban hasznosították, wellness és gyógyászati szolgáltatásokat kínálva a vendégeknek.

A *Döbrököznél* (35°C) és *Kurdnál* (30°C) feltárt hévizet ásványvízként hasznosították.

*A térség természetvédelmi és turisztikai szempontból jelentősebb forrásainak katasztere:*⁶

Nyergesi-források csoport - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 20,310'; E 18° 5,817'

A források csoport együttes vízhozama nagy valószínűséggel meghaladja az 5 l/perc értéket. A források egy része természetes fakadású, melyek előtt egy természetes felszíni mélyedésben az év jelentős részében kis vizes élőhely van. A források a Nyergesi-horgászto vízutánpótlását biztosítják. 2015 nyarán az elmúlt évtizedekben Barátság-forrásként emlegetett forráság kifolyóját kitisztították, természetidegen jellegű foglалását átalakították. A forrás visszakapta régi nevét: **Mária-forrás**.

⁶ A térség forrásairól nem állnak rendelkezésre vízhozam-mérési adatok, így az „ex lege” védett források körének meghatározása rendszeres méréseket tesz szükségessé. A natúrparki térségben számos egyéb forrás is található, amelyek feltárása a közeljövő egyik fontos feladata.

Szent Anna-forrás – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,112'; E 18° 6,357'

Kis vízhozamú forrás, amelynek jelentőségét elsősorban a hozzá kötődő hagyomány adja. A forrásnál egy helybéli csász Szent Annát látta megjelenni, aki kislányát, Szűz Máriát mosdatta a vízben. A császnak azt mondta Szent Anna, hogy építsenek tiszteletére kápolnát, és ünnepnapján jöjjenek oda imádkozni, lemosni a bűnök által Szűz Máriára kent szennyet. A forrásvíznek gyógyító hatást tulajdonítanak, fogyasztását különösen gyomor- és bélpanaszok esetén ajánlják. A forrás a hozzá kötődő hagyományokkal összefüggésben búcsújáró helyé vált, amelyet elsősorban a térségből keresnek fel. A forrás mellett kis kápolnát emeltek. A jelenlegi Szt. Anna oltalmába ajánlott kápolnát 1870-ben építették, majd 1912-ben bővítették.

Környezetét 1998-tól kezdődően folyamatosan, több lépcsőben megújították, s szépen és példásan rendben tartják a felújításban segédkező helyi családok. Esztétikusan, szakrális jellegének megfelelően foglalt.

Kis-Konda-patak völgyének forrásai, kútjai

Földrajzi koordináták: Kétágú-forrás – N 46° 24,9293'; E 18° 08,3185', Öreg tölgy-forrás – N 46° 24,2930'; E 18° 08,2742', Öreg fűz-forrás – N 46° 24,6997' - E 18° 08,3937', DÖPTE-forrás – N 46° 24,7332'; E 18° 08,2100'

Kis vízhozamú források, amelyek jelentőségét elsősorban korábbi használatukhoz kötődő kultúrtörténeti jelentőségük adja. A patak völgy keleti oldalán fakadó **Kétágú-forrás** és a nyugati oldalon lévő **Öreg tölgy-forrás** természetes fakadású. A patak völgy keleti oldalán felszínre szivárgó **Öreg fűz-forrás** és a nyugati oldalon lévő **DÖPTE-forrás** esetében kút mélyítésével tették elérhetővé a felszín alatti vizeket. Vízüket egykor a völgy mentén elhelyezkedő mezőgazdasági területeken dolgozók itták. Természetvédelmi szempontból kiemelten értékes a völgy nyugati oldalán, egy kisebb oldalvölgyben fakadó vizekhez kapcsolódóan kialakult különleges zombéksásos élőhely.

Gyertyánoskúti-forrás – Döbrököz

Földrajzi koordináták: N 46° 24,1810'; E 18° 15,3310'

A döbröközi szőlőhegyek D-i peremén, a domboldalban fakadó, foglalt forrás. Vízhozama az év nagyobb részében feltehetően eléri az 5 liter/perc értéket, így „*ex lege*” védettnek minősül. Pontos vízhozamát további mérésekkel szükséges meghatározni. Vízét a szőlőkben dolgozók rendszeresen isszák.

Szentkút – Döbrököz

Földrajzi koordináták: N 46° 25,5592'; E 18° 15,5890'

A döbröközi szőlőhegyek É-i, Kapos felőli lábánál, a szőlőhegyi kápolna mellett fakadó, kis hozamú, foglalt forrás. A forrásház felett kialakított kőfülkében nagyméretű, álló Mária-szobor kapott helyet. A *forráshoz kötődő hagyományok* a feledés homályába vésznek, összegyűjtésük a közeljövő feladata.

Szentkút – Kurd

Földrajzi koordináták: N 46° 25,6023'; E 18° 19,1600'

A Szentkúti-völgy névadó forrása, amely a hegyháti dombok, É-i, Kapos felé néző oldalán fakad. A forrás vizének a környékeliek gyógyhatást tulajdonítanak, habár a hagyomány Kurdon már alig él. A helyiek emlékezete szerint a forrásnál egykor egy fakeretes Mária-kép volt, illetve egy lyukas fa állt. Ha egy gyermek megbetegedett, a szülők felkeresték a csodatévő kutat, és a kicsi ingét áthúzták a lyukon, és közben Szűz Máriához imádkoztak a felépüléséért. Bővízű forrás, vízhozama az év nagyobb részében feltehetően eléri az 5 liter/perc értéket. A forrást nem megfelelően foglalták, így a víz nagyobb része nem a forrásmedencében gyűlik össze. A forrás a Gyulaj Zrt. csibráki vadaskertje területén belül található, így jelenleg nem látogatható. Látogathatóvá tétele, a forrás és környezete hagyományőrző rendezése, kitáblázása indokolt lenne.

Csigás-kút – Kurd

Földrajzi koordináták: N 46° 26,8793'; E 18° 19,8872' '

A Csigás-völgy felső forráscsoportjának egyik kútszerűen foglalt vízfakadása. A völgy a helyiek emlékezete szerint az itteni csigás kútról kapta a nevét. Később gémeskútként működött. A téglából rakott kútakna még viszonylag ép, a felépítmény már elpusztult, a már nem használt kút felújításra szorul. A völgy felső forráscsoportjának vízhozama feltehetően az év nagyobb részében meghaladja az 5 liter/perc értéket. Pontos vízhozamát további mérésekkel szükséges meghatározni.

Koszorú-dombi-forrás – Kurd

Földrajzi koordináták: N 46° 24,7017'; E 18° 16,6662'

A Koszorú-domb É-i oldalán lévő mély völgy oldalában, a döbrököziek népszerű kirándulóhelye, a Majális területén fakadó forrás. A Csodabogyó tanösvény kialakításával párhuzamosan, 2015-ben foglalták. Vízhozama az év nagyobb részében nem éri el az 1 liter/perc értéket. Vizét a környéken élők és kirándulók közül sokan isszák.

Fenyves-forrás – Dúzs

Földrajzi koordináták: N 46° 28,5567'; E 18° 22,6933'

A Dúzsi-völgy talpán található vízfakadás. A helyiek elmondása szerint egy *egykori artézi kút* vizét vezetik ki a felszínre a forrásfoglalás szerű megoldással, egy betonlapon áttörő vascsövön keresztül. Vízhozama feltehetően az év nagyobb részében bőven meghaladja az 5 liter/perc értéket, így „*ex lege*” védettnek minősül. Pontos vízhozamát további mérésekkel szükséges meghatározni. Vizét a környéken élők közül sokan isszák.

Kalapos-forrás – Dúzs

Földrajzi koordináták: N 46° 27,2895'; E 18° 23,8615'

Kis vízhozamú, foglalt forrás a Forrásvölgyben, a Hegyhát erdőségeinek közepén. Vize a Kapos felé tart. A vízfakadáshoz a piros sáv jelzésű turistaútból kiágazó piros kör jelzés vezet. Vízhozamára vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok, feltehetően az év nagyobb részében nem éri el az 5 liter/perc értéket. Pontos vízhozamát további mérésekkel szükséges meghatározni.

Kőkút-forrás – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,0627'; E 18° 24,9373'

A bővizű forrás Hőgyész belterületétől D-re, az eróziós-deráziós eredetű Forrásvölgyben fakad. A Donát-patakon létesített halastavakat egyik fontos táplálója. A forrást foglalták, a forrásház kútszerű kialakítású, igényesen felújított. Vízhozama feltehetően az év nagyobb részében bőven meghaladja az 5 liter/perc értéket, így „*ex lege*” védettnek minősül. Pontos vízhozamát további mérésekkel szükséges meghatározni. A forrást valószínűleg még a XIX. században foglalták a környékbeli földeket művelő, nagyjából sváb gazdák. A Steinbrunnen közel egy évszázadon keresztül fontos vízforrás és egyben a közösségi élet színtere volt. A kiemelkedő kultúrtörténeti értéket képviselő kutat az 2010-es évek első éveiben hagyományörző módon, példaértékű összefogással újították meg a helybéli gazdálkodók.⁷

Csicsói Szentkút forrása – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 30,4653'; E 18° 24,1135'

A csicsói kápolna mellett fakadó, kis vízhozamú forrás. A mesterségesen kimélyített medence fölé forrásházat építettek, rajta kereszttel, egy mélyedésben Mária-szoborral. A forrásvízből kiváló mészből a vízkibukkanástól néhány méterre mésztufa-gát épül (ld. 2.1.2. Földtani és felszínalaktani adottságok, értékek c. fejezet).

⁷ Az eredeti téglából készült, boltíves forrásfoglalást két méter erodálódott talaj alatt találták meg.

Egy XVIII. századi feljegyzés szerint a környéken élő magyar származású lakosok a szent forrás vizéhez *csodás gyógyulásokat* kötnek. A kápolna és a forrás régóta *búcsújáró hely*, a natúrparki térség kiemelkedő kultúrtörténeti emléke (*részletesen lásd 2.2.4. Épített örökség, kultúrtörténeti egyedi tájértékek c. fejezet*).

Anna-forrás – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 23,3132'; E 18° 22,2992'

Foglalt forrás a népszerű turisztikai célpont, a *Lengyel* közigazgatási területén lévő Annafürdő területén. A forrás állandó jellegű, vízhozama az év nagyobb részében 5 liter/perc körül alakul, így „*ex lege*” *védelemnek* minősül. Pontos vízhozamát további mérésekkel szükséges meghatározni. Vízminősége – az alkalmi mérések szerint – jó. A forrásnak a helyi hagyomány már régóta *gyógyhatást* tulajdonított, amire alapozva a terület birtokosa, az Apponyi-család fürdőtelepet építtette ki (*részletesen lásd 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet*).

Hőne-források – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 23,0140'; E 18° 21,8120'

Bővízű forráscsoport *Lengyel* belterületéről É-ra, amely a Méhész-patakot táplálja. A források mellett idős téglaboltozatos pincék mélyülnek.⁸ Állandó jellegű, vízhozama az év nagyobb részében nagy valószínűséggel meghaladja az 5 liter/perc értéket, így „*ex lege*” *védelemnek* minősül. Az elnevezés és a közeli pincék alapján feltételezhető, hogy egykor a település lakóinak életében is fontos szerepet töltött be.

Kápolna-forrás – Mucsi

Földrajzi koordináták: N 46° 24,7114'; E 18° 22,1288'

Kútszerű forrásház formájában foglalt forrás a papdi kápolna közelében. Kultúrtörténeti jelentőségét a hozzá kötődő helyi hagyományok adják. Az egyik szerint a falu lakossága a templom harangját a törökök előtt a forrásmedencében rejtette el, ami azóta a helyiek szenvedéseit zúgja. A forrás vizének gyógyerőt tulajdonítanak.

Kis-Bükk-hegyi forráscsoport – Mágocs

Földrajzi koordináták: N 46° 22,8700'; E 18° 11,7835'

A Kis-Bükk-hegy D-i lábánál, a Béka-tótól K-re lévő lösszel fedett dombok között húzódó mély völgy peremén számos forrás fakad. A folyamatos és bő vízellátásnak köszönhetően a völgytalpon szép égeres tenyészik. A források közül a Dombóvár és

⁸ A pincék a 2017. februári bejárás során vízzel voltak feltöltődve.

Mágocs közötti út közelében, egy tanya udvarán lévő foglalták. A jóvízű forráshoz régebben *Dombóvár*ról és *Mágocs*ról sokan jártak ki vízért. A natúrpark előkészítő szakaszában feltárt helyszín a völgy két jellemzője alapján méltán nevezhető a „források és löszbabák völgyének”.

2.1.5. Növényzeti adottságok és értékek

A natúrparki térség a növénytakaró klímazonális alapú beosztása szerint a gyertyános tölgyesek övébe tartozik.

A terület természetes növényzetének legfontosabb jellegzetessége az illír és pannon flóra közötti átmenetiség. A balkáni jellegű flóraelemek legnagyobb számban a déli országhatár közelében fordulnak elő, kisebb számban azonban még a natúrparki térségben is megjelennek.

Magyarország növényföldrajzi beosztása szerint a natúrparki térség az **Illír flóratartomány** (Illyricum) **Előillír flóravidékéhez** (Praeillyricum) tartozik. A Kaposról É-ra fekvő területek a **Külső-Somogy flórajárás** (Kaposense), a D-i a **Mecsek flórajárás** (Sopianicum) része.

A természetes növénytakarót különböző erdőtársulások jellemezték. Az alacsonyabb dombsági területeken az **cseres-tölgyesek** voltak jellemzőek, melyeket a kevésbé élénk domborzatú külső-somogyi részeken csaknem teljesen kiirtottak. Helyüket mezőgazdasági területek, döntően **szántók** foglalták el. Az „agrársivatag” egyhangúságát csak a vízfolyások völgyeinek vízparti ligetei szakítják meg, legszebben a Kis-Konda-patak völgyében.

A legmagasabb dombsági térszíneken **illír jellegű gyertyános-kocsánytalan tölgyesek** tenyésztek. E társulásokban a gyertyán helyett több helyen – az illír hatás jeleként – az ezüst hárs jelenik meg. Kurd és Lengyel térségében – elsősorban a hűvösebb, északias kitettségű domboldalakon **bükkösök** is előfordulnak. A magasabb dombsági részek erdőtársulásainak helyét ma már részben **kultúrerdők** foglalják el, de szerencsére a **természetszerű erdőállományok** területi kiterjedése is jelentős.

A meredek völgyoldalakon **szurdokerdők** tenyésznek, aljnövényzetükben – a hűvös mikroklímának köszönhetően – helyenként hegyvidéki növényritkaságokkal.

A Kapos-völgyben a vízfolyások menti puhafás, **fűz-nyár ligeterdők** a magasabb térszíneken keményfás, **tölgy-kőris-szil ligeterdők** váltották fel, a kisebb patakok mentén **égerligetek** fordultak elő. A természetközeli állományok területi kiterjedése ezen élőhelyek esetében is erősen lecsökkent, és helyüket döntően **réttek és legelők**, valamint **erdészeti ültetvények** (nagyobbrészt nemesnyarasok) foglalták el. A Kapos

völgyének tőzeges területein az elmúlt években új tájhasználati formaként, s egyben tájkarakter elemként jelentek meg az **energiafüzesek**.

A natúrparki térség erdeinek sajátos karaktert biztosítanak az **illír flóraelemek**. Az illír jellegű erdők lombkoronaszintjének sajátos eleme az ezüsthárs (*Tilia tomentosa*). A cserje- és lágyszárú szinten számos természetvédelmi oltalom alatt álló ritkaság fordul elő. A cserjeszint jellemző növényfajai a helyenként tömegesen előforduló szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*), a jóval ritkább lónyelvű csodabogyó (*Ruscus hypoglossum*) és a jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*). A lágyszárú fajok között sokfelé előfordul a szártalan kankalin (*Primula vulgaris*) és a pirítógyökér (*Tamus communis*), további jellemző fajai az illatos hunyor (*Helleborus odorus*), a nemes májvirág (*Anemone hepatica*), a tarka lednek (*Lathyrus venetus*) és a kispárlófű (*Aremonia agrimonioides*). Az illír flóraelemek közül ritkább a hármastevelű szellőrózsa (*Anemone trifolia*) és a pófók árvacsalán (*Lamium orvala*) előfordulása. Az erdők cserje- és lágyszárú szintje az erős nagyvadállomány miatt nagy területeken elszegényedett, degradálódott.

A növényzeti értékeit megőrző erdőállományok ma a Natura 2000 hálózat részeként közösségi védelem alatt állnak (részletesen lásd: 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet). E Natura 2000 területek közösségi jelentőségű élőhelyei a **pannon cseres-tölgyesek**, az **illír gyertyános-tölgyesek** (*Erythronion-Carpinion*) és az **illír bükk** (*Fagus sylvatica*)-**erdők** (*Aremonio-Fagion*) voltak.

Ritka, értékes növényfajokat rejtenek a Hegyhát és a Völgyesség térségében helyenként előforduló, gyakran másodlagos jellegű **lőszgyepek**. Egyik többfelé előforduló védett növényritkaságuk a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), amelynek *Hőgyész* (Csicsópuszta), *Mucsi* és *Lengyel* környékén ismertek előfordulásai. További jellemző ritka, védett növényfajaik a nagyzezerjófű (*Dictamnus albus*), a bíboros kosbor (*Orchis purpurea*), a tarka nőszirm (*Iris variegata*), a bársonyos kakukkszegfű (*Lychnis coronaria*), a méregölő sisakvirág (*Aconitum anthora*), a pusztai meténg (*Vinca herbacea*), a bunkós hagyma (*Allium sphaerocephalon*), a fekete és a leánykökörtin (*Pulsatilla pratensis subsp. nigricans* és *P. grandis*), a szennyes ínfű (*Ajuga laxmannii*) és a törpe mandula (*Prunus tenella*). A natúrpark előkészítése során *Dúzs* közigazgatási területén, egy felhagyott szőlők helyén kialakult gyeptársulásból vált ismertté a szintén védett Szent László-tárnics (*Gentiana cruciata*) első térségi előfordulása. A jövőben szisztematikus botanikai vizsgálatokkal érdemes feltárni ezeknek a fátlan élőhelyeknek az élővilágát.

Nagyobb kiterjedésű, értékes élőhelyek katasztere:

Nyerges-erdő – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 20,453'; E 18° 6,020' (súlyponti koordináta)

A Nyerges-erdő a környező mezőgazdasági területek között szigetszerűen megjelenő viszonylag nagy kiterjedésű, idős, természetközeli állapotú dombvidéki gyertyános-kocsányos tölgyes. Lágyszárú szintjében élő ritka, védett növényfajok a farkasölő sisakvirág (*Aconitum vulparia*), a nemes májvirág (*Anemone hepatica*), a szártalan kankalin (*Primula vulgaris*), a szálkás és a széles pajzsika (*Dryopteris carthusiana* és *D. dilatata*). Az erdő helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Gunarasi parkerdő – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 24,165'; E 18° 9,568' (súlyponti koordináta)

A vegyes fajösszetételű (tölgy, gyertyán, hárs, nyír, platán, juhar, lucfenyő, erdei fenyő, feketefenyő, vörösfenyő, akác), 40-50 éves erdő a szovjet-magyar barátság emlékére ültetett egykori Komszomol-park helyén nőtt. Az erdőben a fehér madársisak (*Cephalanthera damasonium*) kb. 600 egyedét számláló állománya él. Az erdő másik védett növényfaja a karcsú orbáncfű (*Hypericum elegans*). Az erdő helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Kis-Konda-patak völgye – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 27,644'; E 18° 8,444' és N 46° 22,582'; E 18° 8,695'

A tőzegrányászat által létrehozott mélyedésekben, a Kis-Konda-patak felduzzasztásával létrehozott Tüskei-horgásztó és Kiskondai-halastavak környékén változatos, mozaikos jellegű, természetközeli állapotú vizes élőhelyek, vízparti ligetek helyezkednek el. A patak völgy számos ritka, védett faj számára biztosít élőhelyet és táplálkozóterületet. A terület helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Bontovai-tó és parti sávja – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,395'; E 18° 7,051' (a tó gátja)

A tőzegrányászat által létrehozott mélyedésben, a Perekaci-árok vízfolyásának felduzzasztásával létrehozott halastó és környékének fás élőhelyei a környező „agrársivatagban” üde színteret jelentenek és egyben fajgazdag élővilág számára biztosítanak élőhelyet és táplálkozóterületet. A terület nagy kiterjedésű nádasában, gyékényeseiben, valamint a sűrű parti cserjésekben zavarásra érzékeny fajok is

megtalálják életfeltételeiket. A terület helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Tüskei tölgyes maradványerdő - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,718'; E 18° 9,026' (súlyponti koordináta)

A síkvidéki cseres tölgyesek természetközeli állapotú maradványfoltja. A faállomány 50-100 éves, cserjeszintje sűrű. Az erdő kiváló madárélőhely. A terület helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll.

Dombóvári „tűzlepkés-rétek” - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,901'; E 18° 06,892' (Dosztányi-berek - súlyponti koordináta), N 46° 22,041'; E 18° 5,633' (Szőlőhegyi-rét - súlyponti koordináta)

A Kapos-völgy alacsony fekvésű, magas talajvízállású területeinek kiszáradó láprétjei számos ritka, védett faj élőhelyei és táplálkozóterületei. Kiemelkedő jelentőségű az igen ritka havasi tűzlepké (*Palaeochrysophan hippothoe*) előfordulása. A Dosztányi-berek és Szőlőhegyi-rét - Dombóvári „tűzlepkés-rétek” természetvédelmi terület néven - helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Banya-völgyi tölgyes - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 25,336'; E 18° 10,149' (ÉNy), N 46° 25,414'; E 18° 10,063' (ÉK), N 46° 25,283'; E 18° 10,100' (DNy), N 46° 25,288'; E 18° 10,117' (DK)

A Nagy-Konda-patak mentén az egykor a külső-somogyi löszdombságra jellemző zárt tölgyesek egy kicsiny, természetyszerű fajösszetételű és természetközeli állapotú maradványfoltja található. A patakot keskeny sávban kísérő erdőben nagyméretű - 310-370 cm törzskerületű - kocsányos tölgy matuzsálemek állnak, melyek közé több idős mezei juharok is vegyülnek. Az egyik nagyméretű kocsányos tölgyön az elmúlt években fokozottan védett rétisas (*Haliaeetus albicilla*) fészkelte és költött. A helyi szinten a legjobb állapotban lévő maradványtölgyes helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll.

Béka-tói-mocsár és égeres - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,098'; E 18° 10,975' (nyílt élőhelyek - súlyponti koordináta); N 46° 23,375'; E 18° 10,861' (égeres - súlyponti koordináta)

A mozaikos megjelenésű vizes élőhely a jelentős dombóvári fehér gólya állomány fontos táplálkozóterülete, madárvonuláskor - a szomszédos halastavakkal együtt - kiváló pihenő- és táplálkozó terület. A terület északi részén elhelyezkedő égeresben

néhány éve egy kócsagtelep alakult ki. A terület helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll.

Bontovai erdő – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 24,690'; E 18° 6,579' (ÉNy), N 46° 24,705'; E 18° 6,643' (ÉK), N 46° 24,750'; N 46° 24,274'; E 18° 6,630' (DNy), N 46° 24,281'; E 18° 6,736' (DK)

A Perekaci-árok vízfolyása mentén elhelyezkedő, vegyes fajösszetételű erdő, amelyben a fokozottan védett rétisas (*Haliaeetus albicilla*) és a védett holló (*Corvus corax*) fészkel. A terület helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Nagyhajmási csodabogyós erdő

Földrajzi koordináták: N 46° 24,0743'; E 18° 15,6958'

Az É-i kitettségű domboldalon tenyésző természetszerű erdők cserjeszintjében a ritka, védett szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*) jelentős állománya él.

Mucsi csodabogyós erdő

Földrajzi koordináták: N 46° 25,6412'; E 18° 20,4870'

A Sán-ci-tetőtől É-ra elhelyezkedő lapos dombháton tenyésző természetszerű erdők cserjeszintjében a ritka, védett szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*) jelentős állománya él.

Papdi csodabogyós erdő

Földrajzi koordináták: N 46° 24,6075'; E 18° 22,6213'

A Papdi-ároktól D-re, É-i kitettségű domboldalon tenyésző természetszerű erdők cserjeszintjében a ritka, védett szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*) jelentős állománya él.

Füldő-erdő

Földrajzi koordináták: N 46° 23,3455'; E 18° 22,3103'

Annafüldő környékén természetközeli állapotú gyertyános-tölgyes és bükkös erdők tenyésznek, amelyek aljnövényzete hegyvidéki és déli (mecseki) flóraelemekben gazdag. A Gyulaj Zrt. itteni erdőismereti bemutatóhelyének köszönhetően ez a natúrparki térség legjobban felmért erdőtömbje. A terület ritka, védett növényfajokban bővelkedik. A cserjeszintben ilyen a szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*), a lónyelvű csodabogyó (*Ruscus hypoglossum*), valamint a piritógyökér (*Tamus communis*), a lágyszárú szintben pedig az illatos hunyor (*Helleborus odoratus*), a

kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*), a nemes májvirág (*Anemone hepatica*), a nagyzezerjófű (*Dictamnus albus*), a turbánliliom (*Lilium martagon*), a szártalan kankalin (*Primula vulgaris*), a farkasboroszlán (*Daphne mezereum*), a bíboros kosbor (*Orchis purpurea*), a madárfészek kosbor (*Neottia nidus-avis*), a kétlevelű sarkvirág (*Platanthera bifolia*) és a gérbics (*Limodorum abortivum*). Egy telepített középkorú fenyvesből a hegyvidéki, savanyú termőhelyeket kedvelő kapcsos korpafű (*Lycopodium clavatum*) is előkerült. Az erdő – Anna-forrás és környéke TT néven – helyi szintű természetvédelmi oltalom alatt áll (részletesen ld. 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Koszorú-dombi erdők

Földrajzi koordináták: N 46° 24,6487'; E 18° 16,6737'

A természetközeli állapotú gyertyános-tölgyes erdőben (Kurd 17/B erdőrész) – a Csodabogyó tanösvény tervezése során, 2015-ben készült felmérés szerint az alábbi – összesen 11 – ritka, védett növényfajok fordultak elő: szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*), lónyelvű csodabogyó (*Ruscus hypoglossum*, több száz egyedes állomány), pirítógyökér (*Tamus communis*), nemes májvirág (*Anemone hepatica*, több száz egyedes állomány), farkasölő sisakvirág (*Aconitum vulparia*), kislevelű nőszőfű (*Epipactis microphylla*), csőrös nőszőfű (*Epipactis leptochila*), fehér madársisak (*Cephalanthera damasonium*), kardos madársisak (*Cephalanthera longifolia*), madárfészek kosbor (*Neottia nidus-avis*) és szálkás pajzsika (*Dryopteris carthusiana*).

2.1.6. Állattani adottságok és értékek

A natúrparki térség állatvilágának legfontosabb jellegzetessége – a növényzethez hasonlóan – az illír és pannon fauna közötti átmenetiség.

A természetközeli élőhelyek kis területi kiterjedése miatt az eredeti állatvilág faj- és egyedszáma erősen lecsökkent. Különösen igaz ez a nagyjórészt szántóföldi művelés alatt álló Külső-Somogy területére. Kisebb-nagyobb természetszerű vizes és füves élőhelyek találhatóak a Kapos völgyében, nagyobb kiterjedésű, összefüggő természetszerű erdei élőhelyek a Hegyhát térségében, melyek állatvilága a mezőgazdasági hasznosítás alatt álló részekhez képest gazdagabb.

Az intenzív vadgazdálkodással is összefüggésben igen gazdag a natúrparki térség erdeinek nagyvadállománya: egyaránt jelentős számban él a gímszarvas (*Cervus elaphus*), az európai dámszarvas (*Dama dama*), az európai őz (*Capreolus capreolus*) és a vaddisznó (*Sus scrofa*).

A Hegyhát idős, korhadó fákból bővelkedő erdei kedvező élőhelyet biztosítanak a rovarvilág számára. Szerencsére még gyakran találkozhatunk nagy hősincérrel (*Cerambyx cerdo*), nagy szarvasbogárral (*Lucanus cervus*) és orrszarvúbogárral (*Oryctes nasicornis*). A nagy hősincér és a nagy szarvasbogár a natúrparki térség Natura 2000-es területei kijelölésének is alapjául szolgált.

A natúrparki térség bővelkedik vizes élőhelyekben, aminek köszönhetően a kétéltűek és a hüllők nagy faj- és egyedszámban képviseltetik magukat. Rendszeres kutatási eredmények Dombóvár térségére állnak rendelkezésre, ahol a kétéltűfauna 16 hazai képviselőjéből **11 faj előfordulása bizonyított**. A nagy egyedszámban előforduló kecskebéka (*Pelophylax kl. esculentus*), vöröshasú unka (*Bombina bombina*), kis tavibéka (*Pelophylax lessonae*) és tavi béka (*Pelophylax rudibondus*) mellett előfordul a barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*), valamint a pettyes göte (*Triturus vulgaris* vagy *Lissotriton vulgaris*) és a tarajos göte (*Triturus cristatus*) is. A hüllő közül jelentős a vízisikló (*Natrix natrix*), a kockás sikló (*Natrix tessellata*), az erdei sikló (*Zamenis longissimus*), a mocsári teknős (*Emys orbicularis*) és a fürge gyík (*Lacerta agilis*) állománya, és bizonyított a lábatlan gyík vagy törékeny kuszma (*Anguis fragilis*) és a rézsikló (*Coronella austriaca*) jelenléte is.

A hegyvidéki jellegű sárgahasú unka (*Bombina variegata*) a Hegyhát hűvös szurdokerdeiben él.

A Mekényes belterületének É-i peremén található egyik kis, mesterséges eredetű erdei tóban – a helyiek elmondása szerint⁹ – nagy egyedszámban található meg a dunai tarajosgöte (*Triturus dobrogicus*).

E fajok közül kiemelkedő fontosságú a vöröshasú unka előfordulása, mivel közösségi jelentőségű fajként e ritka, védett kétéltű is alapjául szolgált a Natura 2000-es területek kijelölésének.

A madárvilágra vonatkozóan a natúrparki térségen belül Dombóvár és környékére részletes kutatási adatok állnak rendelkezésre. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Dombóvári Helyi Csoportja – Nagy Sándor helyi ornitológus vezetésével – a térségben 1980 óta folytat madárgyűrzést és vonuláskutatást. Az azóta **megfigyelt fajok száma 206**, amelyek közül **91 faj költését sikerült bizonyítani**.

A megfigyelt madárfajok 75%-a a palearktikus, az európai, a holarktikus és az európai-turkesztáni faunakörbe tartozik.

A térség madárvilágának legértékesebb tagjai a **fokozottan védett madárfajok**, amelyek közül Dombóvár térségében 13 faj költése bizonyított. A natúrpark többi területére vonatkozóan csak korlátozottak a megfigyelések. Dúzs közigazgatási területén a hegyháti háborítatlan erdőkben a megfigyelések szerint rendszeresen

⁹ A helyiek tarajos göteként említik, a vizsgálatok szerint azonban a faj valójában a dunai tarajosgöte.

fészkel a békászó sas (*Aquila pomarina*). Ornitológiai érdekesség, hogy a térségben az elmúlt időszakban többször is megfigyelték a törpesas (*Hieraaetus pennatus*) kóborló példányaikat.

A natúrparki térség nagy kiterjedésű halastavai és a Kapos-völgy vizenyős rétjei a ritka, védett madárfajok – kiemelten a fokozottan védett rétisas (*Haliaeetus albicilla*) és fekete gólya (*Ciconia nigra*) – **táplálkozó területeként** is fontosak.

A hazánkban ritka, védett emlősfajok közül a natúrparki térségben bizonyítottan él a vidra (*Lutra lutra*), a vadmacska (*Felis silvestris*), a nagyfülű denevér (*Myotis bechsteinii*), a nyugati piszedenevér (*Barbastella barbastellus*), a nyuszt (*Martes martes*), a nagy pele (*Glis glis*) és a mogyorós pele (*Muscardinus avellanarius*). Megerősítésre szorul a hermelin (*Mustela erminea*)¹⁰ és a közönséges ürge (*Spermophilus citellus*) előfordulása. Utóbbi közösségi jelentőségű fajként a Lengyel-Hőgyészi erdők különleges természetmegőrzési terület (HUDD20026) kijelölésének alapjául szolgált.

A natúrparki térség állatvilágának további ritka, értékes elemeit a 2.3.1. *Természetvédelem* című fejezetben, a természetvédelmi oltalom alatt álló területek bemutatásánál ismertetjük.

Az állattani értékek kataszterét a jövőben célzott kutatásokkal szükséges pontosítani, kiegészíteni.

*Fokozottan védett költő madárfajok katasztere:*¹¹

<i>Fokozottan védett madárfaj</i>	<i>Költés észlelési helye (település)</i>	<i>Megjegyzés</i>
➤ rétisas (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	<i>Dombóvár</i>	alkalmi költő
➤ békászó sas (<i>Aquila pomarina</i>)	<i>Dúzs</i>	alkalmi költő
➤ barna kánya (<i>Milvus migrans</i>)	<i>Dombóvár</i>	rendszeres költő
➤ haris (<i>Crex crex</i>)	<i>Dombóvár</i>	alkalmi költő
➤ cigányréce (<i>Aythya nyroca</i>)	<i>Dombóvár</i>	rendszeres költő
➤ bölömbika (<i>Botaurus stellaris</i>)	<i>Dombóvár</i>	alkalmi költő
➤ törpegém (<i>Ixobrychus minutus</i>)	<i>Dombóvár</i>	rendszeres költő

¹⁰ Érdekes kultúrtörténeti vonatkozás, hogy *Hőgyész* település neve feltételezhetően a hölgyeményének is nevezett hermelinhez kapcsolódik. A település az akkori királyi hermelinvadászok, a „**hölgyészek**” lakhelye volt.

¹¹ Forrás: Nagy Sándor (2014) és Nagy Sándor szóbeli közlés

➤ kis kócsag (<i>Egretta garzetta</i>)	Dombóvár	rendszeres költő
➤ fehér gólya (<i>Ciconia ciconia</i>)	Dombóvár	rendszeres költő
➤ fekete gólya (<i>Ciconia nigra</i>)	Dombóvár, Mágocs	rendszeres költő
➤ gyöngybagoly (<i>Tyto alba</i>)	Dombóvár	rendszeres költő
➤ füleskuvik (<i>Otus scops</i>)	Dombóvár	ritka költő
➤ kuvik (<i>Athene noctua</i>)	Dombóvár	ritka költő
➤ gyurgyalag (<i>Merops apiaster</i>)	Dombóvár	rendszeres költő
➤	

Fokozottan védett emlősfajok katasztere:¹²

Fokozottan védett emlősfaj	Észlelési hely (település)	Megjegyzés
➤ vidra (<i>Lutra lutra</i>)	Dombóvár, Mágocs	
➤ vadmacska (<i>Felis silvestris</i>)		erdei élőhelyeken többfelé
➤ nagyfülű denevér (<i>Myotis bechsteinii</i>)		erdei élőhelyeken többfelé
➤ nyugati piszedenevér (<i>Barbastella barbastellus</i>)		erdei élőhelyeken többfelé

Közösségi jelentőségű, Natura 2000-es állatfajok katasztere:

- vöröshasú unka (*Bombina bombina*);
- nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*);
- nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*);
- közönséges ürge (*Spermophilus citellus*).

2.1.7. Éghajlati adottságok

A területre **mérsékelt meleg - mérsékelt nedves** éghajlat jellemző, a Hegyhát és a Völgyesség térségében **szubmediterrán klímahatások** érvényesülésével.

¹² Forrás: Nagy Sándor in: Kiss Gábor (2015) és Gyulaj Erdő Zrt.

A dombsági területek évi középhőmérséklete 10-10,5°C. Az évi napfénytartam összege 2000-2150 óra.

Az évi csapadékmennyiség a külső-somogyi részeken 550-600 mm, a hegyháti és völgyeségi részeken 600-700 mm.

A térségre jellemző uralkodó szélirány É-, ÉNy-i, a légmozgások irányát és sebességét azonban jelentősen befolyásolják a domborzati adottságok.

2.2. Társadalmi-gazdasági adottságok

2.2.1. A térség települései, területi kiterjedése és lakosság száma

A Kapos-hegyháti Natúrpark 14 település – köztük két városi jogállású település – teljes közigazgatási területére terjed ki, melyek a következők (a városi jogállású települések vastagon szedve):

- Csibrák, **Dombóvár**, Döbrököz, Dúzs, Hőgyész, Kalaznó, Kisvejke, Kurd, Lengyel, **Mágocs**, Mekényes, Mucsi, Nagyhajmás és Závod.

A 14 település közigazgatási területének kiterjedése **38 152,7 hektár** (1. táblázat). A lakosság szám **29 940 fő** (2015), az elmúlt években csökkenő tendenciát mutat.

A natúrparki térségben

500 fő alatti településeken él a lakosság 8,1 %-a	(8 település)
500-1000 fő lakosú településeken él a lakosság 1,8 %-a	(1 település)
1000-2000 fő lakosú településeken él a lakosság 10,3 %-a	(2 település)
2000-3000 fő lakosú településeken él a lakosság 17,4 %-a	(2 település)
3000 fő fölötti településeken él a lakosság 62,4 %-a	(1 település)

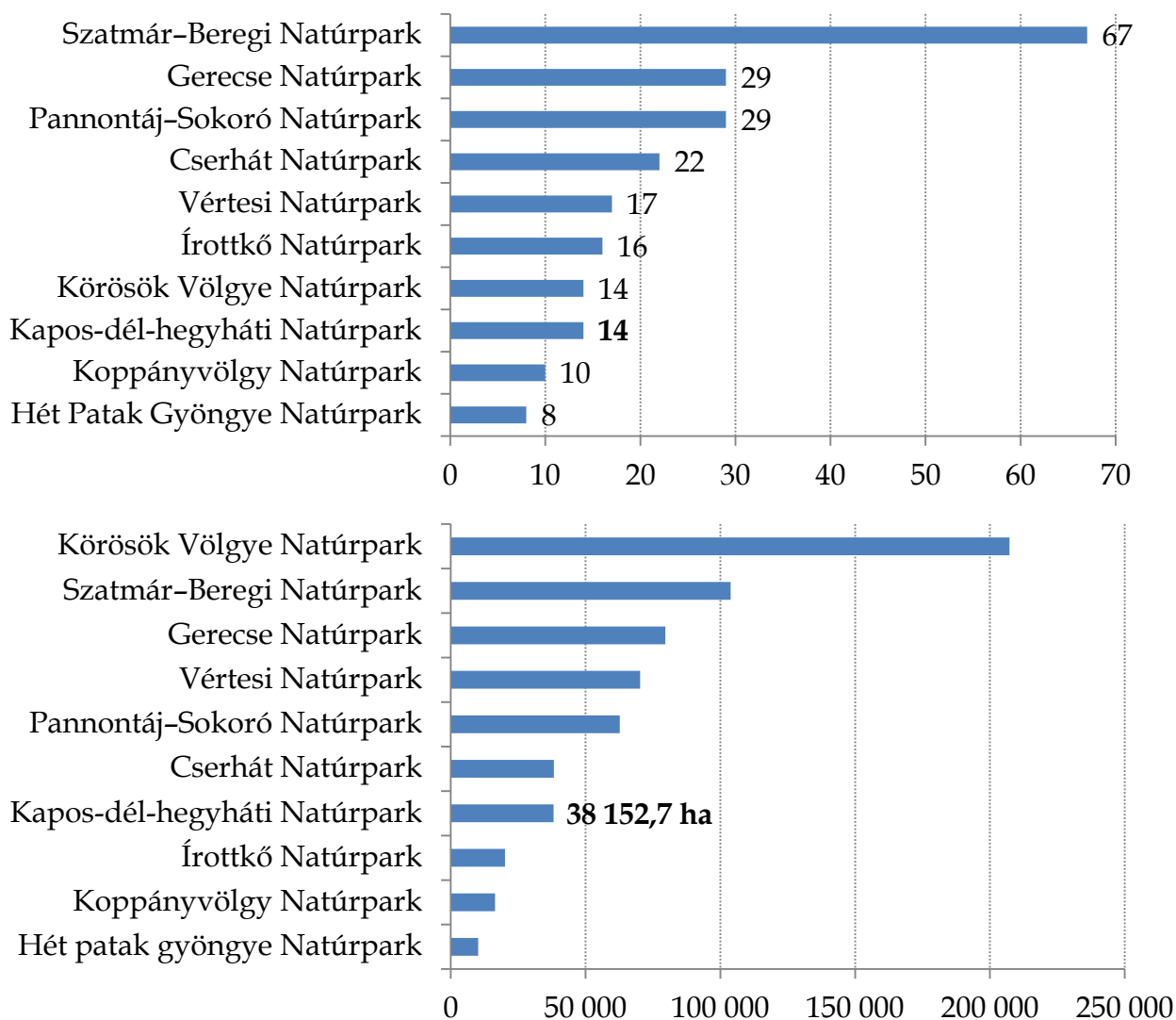
A Kapos-hegyháti Natúrpark a hazai névhasználati címmel rendelkező natúrparkok közötti sorrendben településszám alapján a 7-8-dik, területi kiterjedés alapján a 7-dik helyet foglalja el (5. ábra).

A natúrparki települések nagyjából **Tolna** (Csibrák, Dombóvár, Döbrököz, Dúzs, Hőgyész, Kisvejke, Kurd, Lengyel és Mucsi), kisebb részt **Baranya** (Mágocs, Mekényes és Nagyhajmás) megyében vannak.

1. táblázat. A Kapos-hegyháti Natúrpark településeinek területe és lakosságszáma (2015) (forrás: <http://nepesseg.com>)

Település	Közigazgatási terület (ha)	Lakosságszám (fő)	Településkategória szerinti besorolás
Csibrák	1 462,1	296	aprófalu
Dombóvár	7 847,9	18 688	kisváros
Döbrököz	4 313,1	1 946	kisfalu
Dúzs	1 127,0	252	aprófalu
Hőgyész	3 714,6	2 858	nagyfalu
Kalaznó	1 834,5	138	aprófalu
Kisvejte	1 132,5	412	aprófalu
Kurd	3 119,3	1 139	kisfalu
Lengyel	2 003,5	545	kisfalu
Mágocs	4 253,6	2 348	nagyfalu
Mekényes	1 776,6	292	aprófalu
Mucsi	2 475,9	436	aprófalu
Nagyhajmás	1 800,5	314	aprófalu
Závod	1 291,5	276	aprófalu
Natúrpark területe összesen:	38 152,7	29 940	

Megjegyzés: a városi jogállású települések vastagon szedve jelöltük.

5. ábra. A magyarországi névhasználati címmel rendelkező natúrparkok településszám és területi kiterjedés szerinti sorrendje (forrás: A magyarországi natúrparkok fejlesztési koncepciója 2015-2030)

2.2.2. Népszétség- és tájtörténet

A natúrparki térség völgyeségi része a Honfoglalást követően a fejedelmi törzs egyik szállásterülete. A késő középkorig az ország fejlett, paraszti polgárosulás útjára tért vidékei közé tartozott. A török hódoltság során nagyon erősen elpusztult, maradék népszétség az ellenreformáció során tovább csökkent. A XVIII. század nagy betelepítései nyomán azonban korábban soha nem látott etnikai sokszínűség alakult ki. A német (sváb) népszétség megjelenése a tájhasználati struktúra átalakulását eredményezte, ugyanakkor jelentős társadalmi-gazdasági fejlődést alapozott meg.

A natúrparki térség egyik fontos népességföldrajzi jellemzője – Dombóvár és Döbrököz kivételével – a **német (sváb) népesség** több mint két évszázados jelenléte. A svábföldi németiség betelepítése a XVIII. század elejétől, III. Károly, Mária Terézia és II. József uralkodása idején történt, a török hódoltság időszejében rendkívül nagymértékben megfogyatkozott lakosság, a hiányzó munkáskezek pótlására. A telepítésben fontos szerepet játszott a lotaringiai hercegségi családból származó Claude Florimond de Mercy¹³ gróf, aki itteni birtokainak egyik központját Hőgyészen alakította ki. Hadi érdemei elismeréseként a töröktől visszafoglalt Bánát kormányzójává nevezte ki a bécsi udvar (1718), s egyben őt kérték fel a temesvári telepítő bizottság elnökének. E megbízásában nem csak a bánáti kamarai területek számára hozott telepéseket a német birodalomból, hanem 1722-től kezdődően saját hegyháti birtokaira is. A Baranya és Tolna megyei német településterületen –, amelyet az idő tájt Sváb-Törökországnak (*Schwäbische Türkei*) hívtak¹⁴ – több mint 200 német (sváb) település jött létre. E falvak népességének 85%-a német anyanyelvű volt. Ezidőtájt a Völgyesség lakosainak mintegy háromnegyed része német volt, és a Hegyhát falvainak jelentős részében is többségben voltak. Az itt megtelepedett németek fejlett termelési és munkakultúrája, a kialakított belterjes mező- és tejgazdálkodás sajátos termelési körzet kialakítását eredményezte a térségben. A föld nélkül maradt német férfiaknak köszönhetően a kézműipar is magas fejlettségi szintet ért el. Az önellátás szintjét meghaladó termelés megteremtette az árutermelő gazdálkodás alapját is (pl. dohánytermelés).

A Mária Terézia féle úrbérrendezés, majd az erdőhasználat megszigorítása, végül az elkülönözés következményeként az itt élők a XVIII. század második felétől kedvezőtlen helyzetbe jutottak. A térség életében ekkortól még fontosabb szerepet kapott a szőlőtermesztés és borkészítés. Az 1870-es évektől a bor értékesítési lehetőségeinek romlásával a gyümölcsstermesztés, a fuvarozás és a fagegmunkáló háziipar terjedt el.

A II. világháború után, a kollektív bűnösség vádjára alapján a térségben élő német származású emberek nagyobb részét kitelepítették, a térség sváb jellegét elvesztette. A sváb népi építészeti örökség azonban a hegyháti falvak arculatát máig meghatározza.

A kitelepítéseket követően a népességük jelentős részét elvesztő falvakba, illetve az üresen maradt házakba – a népességcsere miatti kényszerhelyzetnek is köszönhetően – elsősorban **felvidéki magyarokat** és **bukovinai székelyeket**, néhány helyen (pl. *Mekényes*) **csángó magyarokat** telepítettek.

¹³ Magyar nyelvű iratokban szereplő névváltozata: *Mercy Claudius Florimund*.

¹⁴ A „*Sváb-Törökország*” elnevezés a németek szoros kötődését mutatja ahhoz a vidékhez, amelyet a XVII. században „*Törökországnak*” hívtak. A magyar megnevezést fordították le németre és tették hozzá a „sváb” jelzőt.

A **cigányok** már a XVIII. századtól részét képezték a natúrparki térség népességének. Sokáig vándorló életmódot folytattak, letelepítésükre csak a XIX. században került sor. Számuk folyamatosan növekedett, a térség egyes falvaiban ma már jelentős arányban vannak jelen (pl. *Nagyhajmás* – közel 25%, *Mágocs* – 10-15%).

Az 1990-es évektől kezdődően, a politikai rendszerváltás utáni új lehetőségekkel élve **egyre több külföldi** telepedett meg a natúrparki térség településein. Többen tértek vissza a német kitelepülők közül, sok holland és belga személy választotta új lakóhelyéül a csendes kisfalvakat, Gunarason a gyógyvíz jelenti a vonzerőt a német és osztrák nyugdíjasok számára.

A natúrparki térség gazdálkodástörténetének fontos vonása a XVIII. században kialakult **nagybirtoki rendszer**.

A térség legnagyobb földbirtokosa az *Esterházy család* volt. A hercegi család a XVIII. század végén 292 ezer holdas birtokával a megye legjelentősebb földesura volt, a megye területének közel 32%-a tartozott az uradalomhoz. A család Tolna megyei uradalmának egyik tiszttartósági központja Dombóváron volt. A gazdasági épületek nagy része, később a családi kúria Tüskepusztán épült állt. Az uradalmi központot gazdasági vasút kapcsolt össze a várossal. Az egykori Eszterházy birtok jó minőségű földjein ma is erőteljes birtokkoncentráció jellemző.

Claude Florimond de Mercy gróf 1722-ben hadi érdemeiért a Hegyháton kapott jelentős nagyságú birtokot kapott. Más források szerint Mercy gróf a Sinzendorf családtól vásárolta meg az uradalmat. Az öt faluból és harminc pusztából álló birtoka központjává Hőgyészt tette. Megkezdte Tolna megye úthálózatának fejlesztését. A mezőgazdaság mellett Mercy gróf kísérletet tett a manufaktúra jellegű szövőipar meghonosítására is.¹⁵ Mercy halála (1734) után fogadott fia Antoine Mercy d'Argenteau (Mercy Antal) gróf örökölte az uradalmat, aki – nevelőapjával ellentétben – 1767-ben bekövetkezett haláláig sokat tartózkodott Hőgyészen, és itt is halt meg. A Mercy család hegyháti története 1773-ban ért véget, amikor Mercy Antal gróf fia, a hőgyészi birtok örököse Florimond-Claude de Mercy-Argenteau gróf eladta az uradalmat Apponyi Györgynek.

Az *Apponyi család* hegyháti története a későbbi megyei főispán hőgyészi vásárlással vette kezdetét. Az uradalom György fia, Apponyi Antal (1751-1817) idején élte virágkorát. Apponyi Antal a vásárolta meg a lengyeli uradalmat 1790-ben (más források szerint 1805-ben), és látott hozzá nagy energiával az új szerzemény felvirágoztatásához. Svájci minta alapján új tehenészetet („svájceráj”) és egy kisebb kastélyt is épített. Ő építtette többek közt a hőgyészi és a muksi templomot is. Apponyi Antal halála után a három fiútestvér közül a Lengyel környéki birtokokat gróf Apponyi József kapta. 1824-1829 között ő építtette az impozáns méretű kastélyt,

¹⁵ Habár a gróf e kísérlete országos szinten kudarcot vallott, *Hőgyészen* a textilipari tevékenység napjainkig tovább él. A Hőgyészen gyártott frottír-termékek országos hírék lettek.

borpincészetet és gőzfürdőt hozott létre, és felépíttette a lengyeli „kegyúri” templomot. József halála után Rudolf, majd Sándor következett az uradalom élén. Lengyel a nagyműveltségű Apponyi Sándor alatt élte virágkorát. 1878 körül, historizáló stílusban átépítették a kastélyt, majd egy tűzvész után 1906-ban ismét felújította. Apponyi Sándor kastélyában őrizte híres Hungarica gyűjteményét, amit még életében az Országos Széchényi Könyvtárnak adományozott. Ő támogatta Wosinsky Mór lengyeli és egyéb ásatásait, a Megyei Múzeum alapítását is. A faluban orvost alkalmazott, gyógyszertárat létesített, malmot, téglagyárat, utakat épített. Apponyi Sándor halála után özvegye az uradalmat és a kastélyt értékes berendezésével együtt a Magyar Nemzeti Múzeumra hagyta, s ezzel Lengyel fényes korszaka véget ért. A kastélyt kiürítették és évekig üresen állt, vagy raktárnak használták, 1945-ben a kitelepítésre ítélt németek gyűjtőtábora volt. Ma az Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakiskolának ad otthont.

A nyitrai eredetű *Jeszenszky család*nak a XVIII. század elejétől Csibrákon és Murgán voltak birtokai, amelyek kiterjedése az Esterházy, Mercy és Apponyi uradalmakhoz képest kisebb volt. Kastélyukat Csibrákon építették fel.

A natúrparki térség települései vallási megoszlásuk szerint vegyes képet mutatnak. A mai vallásfelekezeti helyzet legfontosabb kialakító és befolyásoló tényezői a török hódoltsági időszak, illetve az azt követő betelepítések voltak.

Tolna megye a hódoltság kori reformáció egyik fő központjának számított. A Tolna városából kiinduló reformáció hatására egész Tolna megye **reformátussá** vált. Bár a hódoltság, és az azt követő zavaros idők során a lakosság nagymértékben megfogyatkozott, a nagy kiterjedésű erdőségek és mocsarak rejtekében egyes falvak átvészelték a nehéz időket. A natúrparki térségben ilyen „öslakos falunak” számított például *Mucsi*. A török kiűzése után egy gyér számú református magyar és a balkánról beszivárgott rác¹⁶ népesség lakta a megyét.

Magyarország török hódoltság utáni benépesítése során az osztrák császári udvar a **római katolikus** vallásúak letelepedését szorgalmazta. A natúrparki térségben például az Esterházyak csaknem kizárólag katolikus magyarokat telepítettek birtokaikra. A német betelepülők egy része szintén katolikus vallású volt, ők elsősorban a Völgységben és a mezővárosokban telepedtek le. Az újratelepülő városok és falvak így katolikus többségűek lettek, templomaikat a XVIII. században barokk, később klasszicista stílusban építették meg (pl. *Dombóvár* – 1725, *Kurd* – 1761-65, *Závod* – 1764-68, *Mucsi* – 1781, *Hőgyész* – 1799, *Mágocs* – 1800-1805, *Kisvejke* – 1826; újjáépítve: 1902, *Dúzs* – 1828, *Nagyhajmás* – 1846, *Lengyel* – 1846-61).

Mercy gróf ugyanakkor szívesen fogadta birtokaira a protestáns németeket, s támogatta, védelmezte őket vallásuk szabad gyakorlatában. A hőgyézi uradalomban nem tűrte az egyes vallásfelekezetek közötti viszálykodásokat sem.

¹⁶ A rác elnevezés gyűjtőnévként az ortodox vallású délszlávokat, elsősorban szerbeket jelentette.

Hogy ezeknek elejét vegye, nem engedte meg, hogy ugyanazon faluban különböző vallásfelekezetekhez tartozók telepedjenek le.

A natúrparki térség hegyháti részén a betelepítések hatására a XVIII. század elején németajkú **evangélikus** közösségek jöttek létre. Az evangélikusokat II. József türelmi rendeletéig a térségben is számos hátrányos megkülönböztetés sújtotta. III. Károly 1731. évi rendelete (Carolina Resolutio) után például számos helyen bezáratták az evangélikus templomokat. A hitükhöz ragaszkodó németek *Mekényesre* költöztek, ahol megalapították a helyi evangélikus gyülekezetet. Az 1781-es türelmi rendelet 1784-es megyei kihirdetése után az evangélikusok hátrányos helyzete lassanként megváltozott, és a következő két évtizedben, egységes stílusban és megjelenésben felépültek a térség evangélikus templomai (pl. *Mekényes* – 1783-85, *Kalaznó* – 1787-90). Ezek a templomok – mivel az előírások szerint nem nyílhattak közvetlenül az utcára – jellemzően a falu feletti domboldalakra vagy például a paplak hátsó telkére épültek. 1788-tól ezt a rendelkezést is feloldották, de addigra ez annyira része lett az evangélikus „stílusnak”, hogy sok esetben ezek után is megtartották ezt a szokást (pl. *Nagyhajmás* – 1928).

A betelepítések hatására a natúrparki térségben katolikus és evangélikus többségű falvak alakultak ki, és kisebb református közösségek maradtak fenn, gyakran zárványként elkülönülve környezetüktől. Több helyen a kis lélekszámú református lakosság elvándorolt más, erősebb református településre. A német betelepüléssel párhuzamosan így tűnt el például *Mucsi* református közössége. Ugyanakkor a vallási türelmetlenség elől az újratelepülő megyébe reformátusok is érkeztek, gyakran igen távolról.

A II. világháborút követő kitelepítések miatt az evangélikus hívek száma erősen megfogyatkozott: a Tolna-Baranyai Evangélikus Egyházmegye területére számolva 1940-ben az itt élők több mint 10%-a volt evangélikus vallású, ma már ez a szám nem éri el a 3%-ot.

A natúrparki térségbe a török hódoltság utáni újratelepülés során **zsidók** is érkeztek, főleg Morvaországból, elsőként az Esterházy uradalom területére. Elsősorban az urasági haszonvételekkel foglalkoztak (kocsma, mészárszék, szeszfőzde stb. bérlete), illetve kisebb üzleteket, szatócsboltokat tartottak fenn, „batyuzó” kereskedést folytattak, ipari tevékenységet űztek. *Dombóváron* az írásos források szerint 1720-ban jelentek meg. Létszámuk különösen 1870 után emelkedett meg, amikor a város fontos vasúti csomóponttá, s ezzel kereskedelmi központtá vált. Az első zsinagógájuk 1810 körül épült fel az Esterházyak által adományozott telken. 1868-ban új zsinagógát avattak. A térség legnagyobb zsidó közössége *Hőgyészen* alakult ki, ahol 1840-ben már 630 zsidó él, és ezzel a mezőváros minden negyedik polgára ehhez a valláshoz tartozott. Első zsinagógájuk már 1760-ban állt, a Fő utca egyik hátsó telkén ma is meglévő zsinagóga 1815 körül épült, részben az Apponyi Antal által adományozott téglákból.

A zsidóság lélekszáma az 1944. évi deportálásokkal jelentősen lecsökkent. A dombóvári gettóból június 30-án hajnalban a tágabb térség 1100 lakóját szállították el, majd a kaposvári bevagonírozási központból július 6-án deportálták őket.

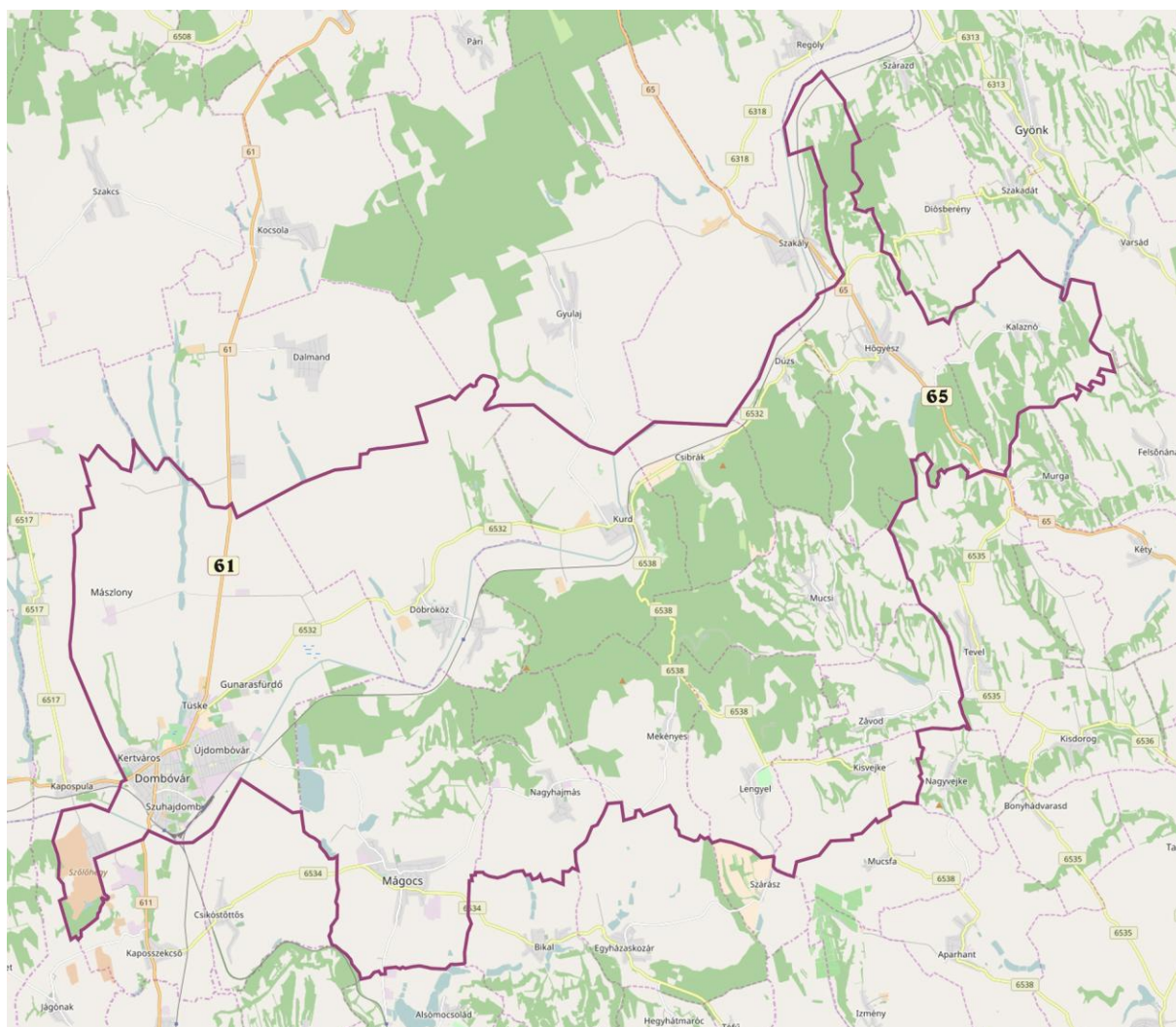
2.2.3. Térségi kapcsolatok, közlekedés

A natúrparki térség településeinek kapcsolódását tágabb környezetéhez a **61. számú** (Dunaföldvár–Dombóvár–Nagykanizsa) és a **65. számú** (Szekszárd–Tamási–Siófok) **másodrendű főutak** biztosítják. A natúrparki térségen belül fontos közlekedési tengely a Kapos völgye mentén haladó **6532. számú összekötő út**, amely *Hőgyész* és *Dombóvár* között biztosítja a kapcsolatot, érintve a térség északi településsorát (*Dúzs*, *Csibrák*, *Kurd* és *Döbrököz*) is. Az utat az elmúlt években újítták fel, így jó minőségben biztosítja a térségi mobilitást. A Kapos völgye felől a Hegyhát és a Völgyesség déli településsora felé a kapcsolatot K-en a **6538. számú** (Majos-Lengyel-Kurd), Ny-on a **65195. számú** (Dombóvár) bekötő út, s annak folytatásában a **6539. számú** (Mekényes-Mágocs) **összekötő utak** biztosítják. *Závodot* Kisvejke felől lehet elérni a **6537. számú** (Tevel-Kisvejke) **összekötő úton**. A zsáktelepülés jellegű *Kalaznó* elérhetőségét a 65. számú főútról leágazó **63127. számú** (Kalaznó) **bekötő út** biztosítja.

A közúthálózat mellett a natúrparki térséget a MÁV 40-es számú, **Budapestet Péccsel összekötő vasúti fővonala** kapcsolja be a társadalmi-gazdasági vérkeringésbe. A Pusztaszabolcs és Pécs között egyvágányú, villamosított vasútvonalon személy, gyors és Intercity járatok egyaránt közlekednek. A vasúti fővonal a natúrparki térségben a Kapos völgyében halad.

A térség vasúti csomópontja *Dombóvár*. Itt ágazik ki a MÁV 41-es számú **Dombóvár–Gyékényes vasúti vonala**. Az egyvágányú, villamosított vonal a somogyi megyeszékhelyen, Kaposváron is keresztülhalad. Utóbbi vonal D-i irányban, Horvátországon és Szlovénián keresztül az Adriai-tenger felé is kapcsolatot teremt. Nemzetközi jelentőségét az adja, hogy Kelet-Európa és Lengyelország vasúti kapcsolatát biztosítja az adriai kikötőkkel. Ez a vasúti vonal – az V. páneurópai folyosó részeként – az európai törzshálózati fővonalak közé tartozik.

Az előzőeknél kisebb forgalmú és jelentőségű a natúrparki térség DK-i részét érintő, 50-es számú **Dombóvár – Bátaszék vasútvonal**, amelynek Mágocs–Alsómocsolád nevű vasútállomása a két település között, már a natúrparki térségen kívül található.

6. ábra. A Kapos-hegyháti Natúrpark és térsége úthálózata (alaptérkép: <http://www.openstreetmap.org>)

A natúrparki térség központi települése *Dombóvár*. Vonzáskörzete történelmi és adminisztratív okok miatt is elsősorban a Kapos völgyében fekvő településekre terjed ki. A megyehatár elsősorban adminisztratív szempontból jelent éles választóvonalat. A térség DK-i részén fekvő völgyeségi településeket (*Mucsi*, *Kisvejké*, *Závod*) gazdasági kapcsolatai is a Völgyseg „fővárosa”, Bonyhád felé kapcsolják be.

A natúrparki térség É-i és D-i településsora között a Hegyhát dombvonulata a közúthálózat kiépülése és a motorizáció terjedése óta egyre élesebb határt képez. A dombvonulaton átvezető egykori földutak közlekedési szerepe ma már megszűnt. Ezzel egyes települések térben gyakran távolabb kerültek egymástól, s **egyes települések** (pl. *Döbrököz–Mágocs*, *Döbrököz–Nagyhajmás*, *Döbrököz–Mekényes*) **közösségei közötti kapcsolatok is elenyésztek**. Utóbbi kapcsolatok felélesztése –

nem motorizált formában – a natúrpark egyik feladatát jelentheti, s egyben új távlatokat is nyit a térségi partnerség erősítésére. D-en a *Mágocs* és *Lengyel* közötti, Ny-K-i irányú, földutakon történő, gyalogos és kerékpáros jellegű kapcsolódás turisztikai szempontból is lehetőségeket rejt magában.

Kiemelkedő fontosságú adottság, hogy a Kapos-hegyháti Natúrpark közvetlen környezetében **két további névhasználati címmel rendelkező natúrpark** működik.

A *Hét patak gyöngye Natúrpark* 2011-ben kapta meg az akkori vidékfejlesztésért felelős minisztertől a natúrparki névhasználati címet. Területe - nyolc település (Alsómocsolád, Ág, Csikóstóttós, Gerényes, Kárász, Kisvaszar, Köblény és Szalatnak) közigazgatási területére kiterjedően 10 177 hektár. A natúrparkban az elmúlt években a natúrparki munkaszervezet, a Hét Patak Gyöngye Natúrpark Egyesület koordinálásával több turisztikai és környezeti nevelésű jellegű fejlesztés valósult meg, kiemelten Alsómocsoládon.

A *Koppányvölgy Natúrpark* 2014-ben, nyolcadik natúrparkunkként kapta meg a névhasználati címet. A tíz település (Bonnya, Fiad, Kára, Kisbárapáti, Koppányszántó, Miklósi, Somogyacsa, Somogydöröcske, Szorosad és Törökkoppány) összefogásával létrejött natúrpark területe 16 421 hektár. A natúrparki programokat és fejlesztéseket a natúrpark munkaszervezete, a Völgy Hangja Egyesület koordinálja, együttműködésben a törökkoppányi központtal működő térségi LEADER-szervezettel.

A három natúrpark együttműködése olyan lehetőségeket rejt magában, amit feltétlenül érdemes kihasználni.

2.2.4. Épített örökség, kultúrtörténeti egyedi tájértékek

A natúrparki térség épületállományának nagyobb részét a **lakóházak és gazdasági épületek** alkotják. E téren fontos jellemző, hogy a XIX. és XX. század fordulója és a II. világháború között a lakóépületek jellemzően szinte teljes mértékben kicserélődtek. Ez időszakban a jórészt németek lakta, virágzó, önellátó települések lakóépületei hosszú, oszlopos tornáccal, sok lakószobával, utcai díszítésükben polgári lakások jegyeit hordozva, igényes műszaki megoldások alkalmazásával épültek. Az itteni lakosok életében kiemelkedő fontosságú gazdasági épületek jó arányú homlokzatképzéssel készültek, téglarchitektúrájuk gazdagon díszített. E fejlődési folyamatban a német lakosság II. világháború követő kitelepítése és az újonnan érkezők beköltözése jelentős törést okozott. A XX. század második felének pénztelensége – szerencsés módon – több helyen kevéssé bontotta meg az épületek egységét, a hagyományos utcaképet.

A natúrparki térség városias jellegű településén, *Dombóváron* néhány polgári jellegű lakóház – például a műemléki védelem alatt álló Pál-ház – képvisel épített örökségi értéket.

A natúrparki térség épített örökségének fontos elemét képezik a **kastélyok, kúriák**, és a hozzájuk kapcsolódó **uradalmi gazdasági épületek**.

A térség települései közül kiemelkedik *Hőgyész*, ahol két kastély és a hozzájuk tartozó gazdasági épületek a település karakterének és épített örökségének meghatározó elemei.

A **Mercy–Apponyi-kastélyt** 1722–1733 között építtette Claude Florimond de Mercy gróf. Az épületet 1784–1788 között az új birtokos, gróf Apponyi Antal György jelentős mértékben átépíttette. 1858–1859-ben Ybl Miklós vezetésével újíttották fel. Építészettörténeti jelentősége miatt 1958-ban műemléki védelemet kapott. A kastélyban sokáig nevelőotthon működött, később kastélyszállóként hasznosították. Az épületet 2002-ben felújították, fedett fürdővel bővítették.

A település másik kiemelkedő szépségű épülete a **Lichtenstein-kastély**, amelyet az 1720-as években szintén Claude Florimond de Mercy gróf építtetett. Később több mint 150 évig az Apponyi-család birtokolta, majd házasság révén szállt a Liechtenstein családra. A Mercy grófok idejében uradalmi tisztviselő-épület, majd prefektusi ház volt, az Apponyiak korában a kancellária épületeként, később tiszttartói lakásként és irodaként hasznosították. Ez időben itt kapott helyett az uradalom archívuma is. 1927-ben alakíttatta át lakóhelyévé Liechtenstein Alfréd, amikor átvette a hőgyézi birtokot. Ekkor kapták a homlokzatok neobarokk formájukat, s ez időben kapta helyben ma is használt nevét: hercegi kastély. A kastélyban a II. világháború végéig lakott a hercegi család. Az államosítás után egy ideig az állami gazdaság irodaházaként használták, a 2000-es évek elején kastélyszállóként működött. Jelenleg új funkcióját keresik a tulajdonosok. Az épület műemléki védelem alatt áll.

Már az 1773-as adásvételi szerződés is kitér a kastélyhoz tartozó hatalmas majorsági épületekre. Ezek közül kiemelkedik a település Ny-i részén álló hatalmas **magtár**. A háromszintes, részben alapincézett, kontyolt nyeregtetős, hármastömegű épület tömegében és több részletében még őrzi az eredeti építészeti stílusjegyeket, így műemléki védelem alatt áll. Több ma is álló majorsági épületet már erősen átalakítottak. A major mellett számos más uradalmi épület is áll még a község területén. Ilyen például a volt községháza XIX. század elejéről származó épülete, a hercegi kastély melletti intézői ház, a majorral szembeni volt mosoda, valamint az Arany János utcában álló négy alapincézett épület.

Lengyel településen az Apponyi család alakította ki uradalmi központját, miután Apponyi Antal 1790-ben (más források szerint 1805-ben) az Amadé családtól megveszik itteni birtokaikat.

Apponyi Antal 1810-ben Vedres József tervei alapján svájci mintára új tehenészetet építtetett. Az istállók a földszinten kaptak helyet, az alkalmazottak az emeleten alakították ki lakásokat. A népies nevén „**svájceráj**”-nak, hivatalosan – Apponyi Józsefné neve alapján – Terézmajornak nevezett területen álló épületegyüttes különleges agrártörténeti emlékünknél, jelenlegi rossz állapotában és részben átalakított formájában is.

Apponyi Antal egy **kisebb kastélyt** építtetett a településen, amelyben jelenleg a postahivatal és óvoda kap helyet.

Az impozáns méretű **Apponyi-kastély** 1824-1829-ben építtette gróf Apponyi József. A kastély klasszicista formáira csak az egyik megmaradt melléképület alapján lehet következtetni. A kastélyt 1878 körül Apponyi Sándor historizáló stílusban átépíttette. Az épületben azonban hamarosan tűz ütött ki, tetőzete leégett. Az újabb szükséges átépítés Fellner Sándor tervei alapján végezték el 1906-ban. A kastély külső megjelenését tekintve nagyjából ebben a formában vészelte át a viszontagságos XX. századot. Apponyi Sándor halála után özvegye az uradalmat és a kastélyt értékes berendezésével együtt a Magyar Nemzeti Múzeumra hagyta. Az özvegy halálával a kastélyt kiürítették, és évekig üresen állt, időnként raktárnak használták. 1945-ben a kitelepítésre ítélt németek gyűjtőtáborra volt. Ma műemléki védelem alatt áll. Az Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakiskolának ad otthont.

A ma is álló gazdasági épületek közül Apponyi József idejében épült a borpincészet – ma **Apponyi-pincészet** – épületegyüttese is.

A natúrparki térség kastélyai között építészettörténeti szempontból kisebb jelentőségű *Csibrákon* a **Jeszenszky-kastély**. A ma is látható saroktoronyos, középrizalitos épületet egy korábban itt álló ház bővítésével Jeszenszky Miklós 1828-ban építtette fel, miután a nyitrai eredetű család 1702-ben megszerezte az Amadéktól Csibrákpusztát és Murgát, a XIX. század elején pedig házasságok révén nagy területeket szereztek a Gindly uradalomból. A több elemében átalakított, rossz állapotú épületet ma részben kultúrházként, részben lakásként hasznosítják. Az egykori uradalmi épületek közül a klasszicista stílusú intézői ház részben átalakított épületében később általános iskola működött, ma romos állapotú.

A natúrparki térség épített örökségében kiemelt szerepet kapnak a **szakrális jellegű épületek, építmények**. A templomok, kápolnák, valamint a kisebb léptékű kálváriák, utcai kápolnák, feszületek és szentek szobrai nem csak az itteni városok, falvak vallásos lakóinak életében töltenek be fontos szerepet, hanem a települések karakterének is meghatározói.

A római katolikus templomok nagyjából az 1720-as évektől kezdődően épültek fel, kezdetben barokk, később klasszicista stílusban: *Dombóvár* (1725), *Kurd* (1761-65), *Závod* (1764-68), *Mucsi* (1781), *Hőgyész* (1799), *Mágocs* (1800-1805), *Kisvejske* (1826; újjáépítve: 1902), *Dúzs* (1828), *Nagyhajmás* (1846) és *Lengyel* (1846-61).

A térség lakosságának életében búcsújáró helyként különleges szerepet tölt be a **Csicsói kápolna és Szentkút**. A hagyomány szerint a *Hőgyész* közigazgatási területéhez tartozó Csicsó-pusztá szent forrását már a török hódoltság előtt is remetek őrizték. A helyi hagyomány szerint a XVIII. században a grófi konda egy Mária-képet vagy Mária-szobrot túrt ki a földből, amelynek helyén forrás fakadt. Más változat szerint a disznók Szűz Mária jegygyűrűjét, illetve a forrásnál ma is látható kisméretű Fájdalmas Anya szobrot túrták ki a talajból. A mai is álló kápolna építtetését 1731-ben Mercy Antal kezdte el. Itt helyezték el a Segítő Szűz Mária (Mariahilf) kegyképének másolatát, amelynek eredetijét a környékbeli németek hagyománya szerint még óhazájukból hozták magukkal. A búcsújáró helyet magyar és német zarándokok egyaránt látogatták, igaz eltérő időpontban. Egy XVIII. századi feljegyzés szerint a csodás gyógyulásokat a magyarok a szent forrás (német néven Bründl) vizéhez, míg a németek a kegyképhez kötötték. A kápolnát és a forrásházat Hőgyész Község Önkormányzata és a Hőgyészi Értéktörző Egyesület közösen újjáépítette fel.

A natúrparki térség másik búcsújáró temploma a *Mucsi* közigazgatási területén lévő **Papdi kápolna**. A török időkben elnéptelenedett Alsópapdi templomát az 1720-as évektől betelepülő németek gyakran keresték fel. Ekkortól alakul ki a németség körében a hely tisztelete. 1883-ban kápolnát építettek a templomrom helyén, amelyet rossz állaga miatt 1930-ban lebontottak. A ma is álló kápolnát 1931-ben szentelték fel Mária tiszteletére. A kápolna előtt 1919-ben állították fel a jó Pásztor-szobát. Búcsúnapja Kisboldogasszony (szeptember 8.), de Pünkösdkor és más Mária-ünnepeken is tartanak istentiszteletet a zarándokoknak. A kápolna a Pécsi Egyházmegye vagyongazdálkodásában áll.

Térségi szintű búcsújáró hely a *Dombóvár* közigazgatási területén lévő **Szőlőhegyi kápolna** és a mellette fakadó Szt. Anna-forrás. A Szt. Anna oltalmába ajánlott jelenlegi kápolnát 1870-ben építették, majd 1912-ben bővítették. A forrásvíznek gyógyító hatást tulajdonítanak. Környezetét 1998-tól kezdődően folyamatosan, több lépcsőben megújították, s szépen és példásan rendben tartják a felújításban segédkező helyi családok.

A katolikus egyházhoz kötődő épületek között említést érdemel a *Mucsi plébánia* impozáns méretű épülete is, amelyet az idetelepült németek számára építette fel 1745-ben Mercy Antal. A rossz állapotú épület felújításra szorul. A különleges belső tereosztású épület új funkciójával – például bemutatóhelyként – natúrparki célokat is szolgálhat.

Kevésbé maradt fenn a *Döbrököz* közigazgatási területének szőlőhegyi részén álló **Homokhegyi kápolna** és a mellette lévő Szentkút hagyománya. A kisméretű, fa huszártornyos kápolna 1931-ben épült. A helyiek közül ma már kevesen ismerik a Mária-szobrot rejtő kútházzal foglalt forráshoz kötődő hagyományokat.

A Dél-Dunántúl német népességhez kötődő **evangélikus templomainak** művészettörténeti értékét a szakemberek álláspontja szerint elsősorban egységes stílusuk, provinciális bájuk és meghitt hangulatuk adja, továbbá frekventált elhelyezkedésükből adódóan településképi jelentőségük is kiemelkedő. A natúrparki térségben *Mekényes* (1783-85) és *Kalaznó* (1787-90) templomai részét képezi ennek az építészeti örökségi együttesnek.

A natúrparki térségben két jelentősebb **zsinagóga** maradt fent: *Dombóváron* (1868) és *Hőgyészen* (1815 körül). Mindkét épület rossz állagú, felújításra szorul.

A templomok néha különleges **szakrális kisemlékeket** is rejtjenek. *Mucsi* római katolikus templomának főoltára alatt egy üvegfülkében helyezték el Valerius Felicianus keresztény vértanú viasszal bevont csontvázát. Az ereklyét Apponyi Antal – aki 1820-26 között a Vatikánban volt követ – kapta XII. Leó pápától, és 1833-ban került mai őrzési helyére.

Závod római katolikus templomának mellékoltára Szent Benedek vértanú holttestét rejt. A szent testet Rómából szállították a völgyeségi településre, 1777. június 28-án helyezték el a falu templomában.

Nagyhajmás evangélikus temploma a környék egyetlen, Jézus feltámadását ábrázoló oltárképét rejt. A község katolikus templomának oltárképe id. Dorfmeister István utolsó alkotása, amelyet az osztrák származású, Magyarországon élt, s jórészt dunántúli egyházi közösségeknek dolgozó művész már nem is fejezhetett be.

E különleges ereklyék, szentképek előre egyeztetett időpontban megtekinthetők.

A térség kisebb léptékű szakrális építményei a **kálváriák**, az **utcai kápolnák**, a **feszületek** és a különböző **szentek szobrai**. Közülük a legidősebbek és egyben legértékesebbek a XVIII. század végéről, XIX. század elejéről származnak. Nagyobb részüket az itt élő, mélyen vallásos sváb lakosok állították, építették. Jellemző anyaguk a környéken többfelé fellelhető homokkő. Nagyobb részüket falusi kőfaragó mesterek készítették.

A **Kálváriát** jellemzően a falu felett emelkedő valamelyik dombon alakították ki. Kiemelkedő értéket képvisel *Závod* 1737-ben állított, szépen felújított Kálváriája, amelynek tematikai kánonja a Fulda és Rajna menti középkori kálváriákkal azonos. A dombtetőn álló kálváriakápolna a szentföldi Szentsír-templom kápolnáinak hagyományát követő alaprajza, külső és belső térképzése alapján a Dél-Dunántúlon egyedülálló kápolnatípust képvisel. Jó állapotú, helyreállított stációsort találunk *Döbröközön* (felújítva 2015-ben) és *Dombóváron*. Helyreállításra vár *Kurd* régi Kálváriája.

A németek lakta települések sajátos szakrális kisemlékei az **utcai kápolnák** (*Strass Kapelle*). A natúrparki térségben a legszebbeket *Mucsiban* és *Závodon* láthatjuk. *Hőgyészen* a település határában is láthatunk régi kiskápolnákat, egyet Szálláspuszta

közelében, a pihenőtóhoz vezető erdei út mellett, a másikat a település belterületétől D-re, a Forrás völgyben. Utóbbit a helyi közösség tagjai néhány éve újítták fel, egyben kiásva az építményt a több mint egy méter vastagságban elborító erodálódott talajból.

A szentek szobrai közül a települések belterületén Szent Flórián és Nepomuki Szent János szobra volt a leggyakoribb.¹⁷ Az időjárás viszontagságai ellen remélt oltalom jegyében a településből kivezető utak mentén Szent Vendel szobrokat állítottak. Nemcsak térségi, hanem országos szinten is kiemelkedő értékes **Szent Flórián szobra Závodon** (1783), **Mucsiban** (1795), **Lengyelen** (1800) és **Dombóváron** (1813), amelyek műemléki védelem alatt állnak (*ld. később*). Szintén kiemelkedő értéket képvisel **Nepomuki Szent János szobra Závodon** (XVIII. század első fele) és **Mucsiban** (1795), **Szent Vendel** (XVIII. század) és **Szent Donát szobra Závodon** (1747-51)¹⁸. A szegények védőszentje, **Páduai Szent Antal festett szobra** található Závodon, az egyik Kossuth Lajos utcai lakóház elkerített telkén. Szintén Závodon, a Székely utcai egyik magántelken áll a **Szeplőtelen Fogantatás szobra**, amely a XVIII–XIX. század fordulóján állítottak. A Závodon a középkori barokk szobrokat az elmúlt években – vidékfejlesztési támogatási források felhasználásával – felújították. **Döbröközön** egy 1896-ban állított **Szent Flórián szobor** és egy 1902-ben állított **Szent Vendel szobor** áll. Mindkettő festett, jól karbantartott állagú.

A **kőkeresztek** állításnak szokása a XIX. század elején vált általánossá. Az út menti keresztek közül a legértékesebbeket Závodon találjuk (pl. Balster-kereszt). **Lengyel** közigazgatási területén – pl. Annafürdőn és Miklósmajorban (1900) – az Apponyiak által állított tiroli jellegű fakereszteket láthatunk.

Az építészeti örökség jelentőségét több település vezetése még időben felismerte, és a védelem egyik eszközeként több helyen éltek a **helyi védetté nyilvánítás** lehetőségével. E téren kiemelkedő Závod Község Önkormányzatának tevékenysége. Települési szintű összefogással a népi építészeti örökség több elemét megújítottak. A faluban az épített örökségi elemek hagyományörző felújítására évről évre helyi szintű pályázatot is meghirdettek. Örökségvédelmi munkájuk elismeréseként Závod település 2004-ben Podmaniczky-díjat kapott, 2007-ben elnyerte a hazánkban első alkalommal meghirdetett Helyi Építészeti Örökség Nívódíjat. Helyi szintű oltalom

¹⁷ A szentek szobrainak hitéletben betöltött szerepét jelzi, hogy például Závodon – plébániatörténeti leírások szerint – a falu fogadott ünnepein (Nepomuki Szent János, Szent Flórián, Szeplőtelen Fogantatás, Páduai Szent Antal, valamint Szent Donát napján) e köztéri alkotásokat körmenetben járták végig.

¹⁸ Szent Donát szobrát először a závodi szőlőhegyre vezető út mentén állították fel. Mai helyére, a Millenniumi Emlékparkba az 1996. évi restaurálás után került. A német teleses öltözetben ábrázolt Szent Vendel szobra ma is a templomkertben áll.

biztosításával igyekszik elősegíteni építészeti örökségének megőrzését *Dombóvár, Kurd, Mekényes, Nagyhajmás* és *Mágocs* települések önkormányzata is.

Az épített és az egyéb kapcsolódó kulturális örökség védelmének és bemutatásának egyik eszközeként **tájház** üzemel *Nagyhajmás*on és *Závodon*. Utóbbiban székely és német szoba is látható.

Az országos és helyi védelem alatt álló épített örökségi elemek listáját a 2.3.2. *Az épített örökség védelme* című fejezetben közöljük.

Összességében a **német (sváb) népi és szakrális építészeti örökség a natúrparki térség több településén** – kiemelten *Závodon, Mucsin, Mekényesen* és *Nagyhajmás*on – **még napjainkban is a településkarakter meghatározó eleme**. Mindez kiegészülve a kastélyokkal és kapcsolódó uradalmi gazdasági épületekkel reális lehetőséget biztosít arra, hogy **az építészeti örökség értékalapú és táji léptékű hasznosítása a natúrparki térség egyik fejlődési irányát képezze**.

2.2.5. Régészeti örökség¹⁹

A Kapos-hegyháti natúrpark területe régészeti örökségi elemekben **rendkívül gazdag, s nem csak hazai viszonylatban**. Olyan nemzetközi hírű, az újkőkori Lengyel kultúrának is nevet adó lelőhely is található a natúrparki térségben, mint a *Mucsi* és *Lengyel* községek határán álló **Sánc**, amit a római kori Pannonia tartománynak nevet adó pannon őslakosság emelt. **A kőkortól a késő középkorig szinte minden régészeti kultúra, népesség** települései, temetői megtalálhatók a térségben. Az **ismert régészeti lelőhelyek száma 158** (2. táblázat).

Sajnos, a kutatás eddig elég mostohán bánt ezzel a vidékkel, teljes feltárást csak alig pár lelőhelyen végeztek. Így a földrajzi környezet mellett az eltérő mértékű kutatottság is erősen befolyásolja, honnan hány régészeti lelőhelyet ismerünk. A vizsgált területen megfigyelt mintegy másfélszáz lelőhely mellett számos további is van adat az elmúlt közel másfélszázad szakirodalmában, amelyeknek azonban a pontos helyét nem minden esetben sikerült azonosítani. *Dombóvár* az egyetlen település, ahol az egyes lelőhelyekre vonatkozó adatokat összegyűjtötték és a történelmi háttérbe ágyazva értékelték. Még Werbőczy István két Tolna megyei várát is eddig meglehetősen hanyagolta a régészeti kutatás.

¹⁹ A fejezetet Szabó Géza (Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd) a natúrpark tervezése keretében készült tanulmánya alapján állítottuk össze.

2. táblázat. Ismert régészeti lelőhelyek a Kapos-hegyháti Natúrpark területén

Település	Régészeti lelőhelyek száma (db)	Védett lelőhelyek száma (db)	Nemzetközi vagy országos jelentőségű lelőhely(ek)
Csibrák	4	-	
Dombóvár	36	2	Gólyavár, Sziget ²⁰
Döbrököz	19	1	Döbrököz vára
Dúzs	2	-	
Hőgyész	31	-	Sánc
Kalaznó	6	-	
Kisvejke	9	-	
Kurd	7	-	Sánci-dűlő, Kapos-part
Lengyel	3	-	
Mágocs	7	-	
Mekényes	5	-	
Mucsi	12	1	Lengyeli sánc
Nagyhajmás	1	-	
Závod	16	-	
Natúrpark területe összesen:	158	4	

Megjegyzés: az összesítésben olyan régészeti lelőhelyek is szerepelnek, amelyek nem szerepelnek a hivatalos régészeti nyilvántartásban, ugyanakkor területükről az elmúlt években régészeti leletek kerültek elő

A térség ismert régészeti örökségi elemei közül csak a nemzetközi, országos vagy térségi jelentőségű elemeit mutatjuk be részletesebben. A lelőhelyek részletes listáját az M/7 mellékletben közöljük.

Óskori erődített telepek, középkori várak

Döbrököz – Tűzköves / Tüszküs-hegy. A megye területén az első erődítéseket a bronzkor első felében (Kr. e. III. évezred) építették. Ebben az időszakban általában 30-60 méter relatív magasságú dombokra emelték a várakat. Alapterületük 0,27-5

²⁰ Helyben használt neve: Szigeterdő.

hektár között váltakozott. A lakóterület védelmét árokkal, sánccal biztosították. Döbrököz közigazgatási területének D-i, hegyháti részén Wosinsky Mór tűzkőből hasogatott pengéket tárt fel. „Döbrököz határában az úgynevezett Tűzkőhegyen nagy terjedelmű kőkori telep lehetett. E dombon temérdek tűzkődarabot /silex-kőből hasogatott őskori pengéket / találnak, s ezekről kapta a domb a Tűzkő-hegyi dűlő nevet is. Állítólag számos házban van itt csiszolt kőbalta. Sikerült nekem a község bírójának révén négy példányt beszerezni. A Tűzkő-hegyi dűlőben, nemcsak tűzkődarabok, de edénytöredékek is találhatóak. A Nemzeti Múzeumban is van Döbrökösről nyolc kőeszköz töredéke.” (Wosinsky Mór, 1896)

Döbrököz – Werbőczy-vár. A Kapos folyó partján, a vizenyős ártérből kiemelkedő homokdombon álló, megközelítően téglalap alaprajzú, középkori eredetű vár maradványai. A vár egykor a térség fontosabb erősségei közé tartozhatott. A várfalakból csak három magasabb téglacsonk maradt meg a Ny-i és a D-i oldalon, egykori alaprajzára a terep kiemelkedései és árcai utalnak. A vár részletes történetét a 2.3.2. *Az épített örökség védelme* című fejezetben ismertetjük.

Gólyavár. A vár részletes történetét a 2.3.2. *Az épített örökség védelme* című fejezetben ismertetjük.

Szigeterdei vár és lakótorony. A vár részletes történetét a 2.3.2. *Az épített örökség védelme* című fejezetben ismertetjük.

Sánci-tető őskori erődített telepe. Wosinsky Mór régész-pap 1882 és 1888 között végzett ásatásokat a lengyeli – ma *Mucsi* közigazgatási területéhez tartozó – „Töröksánc”-on. A leletek egy kb. 26 kat. holdat kitevő földvárról kerültek elő. Itt „fedezte fel” Wosinsky Közép-Európa egyik legnagyobb kiterjedésű késő neolitikus kultúráját, melyet a szakirodalom azóta is „lengyeli kultúrának” nevez. E kultúra a Kr. e. 5. évezredben Közép- és Délkelet-Európa területén létezett, s döntő hatással bírt az azt követő rézkori kultúrák kialakulására még Nyugat-Európában is. Magyarországi lelőhelyeinek száma ma már 300-ra tehető, amiből 140 a Dunántúlon került elő.

Wosinsky a lengyeli kultúra három fő jellemzőjének a zsugorított helyzetű temetkezést, a méhkas alakú, földbe vájt lakásokat és a vörös és sárga festett kerámiát emelte ki. A sáncon feltárt neolitikus temetkezések és az azokban előkerült leletek értékelésével foglalkozott legbehatóbban. Az ásatásokról több ezer agyagedény, 4708 db hasított és 841 db csiszolt kőeszköz, 833 db csonttárgy került elő. A Lengyelen kutatott 1. sírmező a sánc középső felületén, a 2. a kettős dombbal védett délkeleti részen került elő. Az 1. sírcsoportból 80 csontvázat említ meg, a 2.-ből 49-et, illetve közel 60 sírt. A leggyakrabban előforduló sírmellékletek az edények (kerámiák)

voltak. A legjellemzőbb edényformák a csőtalpas edények, poharak, bögrék, korsók, a behúzott szájú (Butmir) edények, tálak, csészék voltak.

A natúrparki térség számos régészeti örökségi eleme – így például az óskori erődített telepek, sáncok, a középkori várak, templomok és kolostorok maradványai – tájképi szempontból is meghatározó fontosságú. A régészeti örökség – például egy tematikus útvonalra felfűzve – az egyik fontos elemét képezheti a környezeti nevelési és turisztikai célú hasznosításnak. A natúrpark kialakítása kiváló eszköz lehet további helyszínek tematikus, a teljes időrendet átfogó bemutatására. S ami még ennél is fontosabb: segítségével a rendkívül gazdag, de ugyanakkor még alig ismert régészeti örökségi elemek rohamos pusztítása, pusztulása lassítható, sok esetben megállítható lenne.

2.2.6. Egyéb tájban élő emlékek, hagyományok

Tolna megye hímzőkultúrájának egy jelentős szegmense a **Kapos menti fehérhímzés**. A Kapos és Koppány völgyének jellegzetes díszítőművészete a 19. század második felétől alakult ki a ma ismert stílusúra. Esztétikum szempontjából az 1850 és 1880 között készült darabok a legfigyelemreméltóbbak. A díszítőmintákat gyakran a természet ihleti. Kedvelt motívum a rózsa is, amely több alakban is megjelenik. A hímzőkultúra máig tartó továbbélését segítik a *Dombóváron* működő hímzőkörök. A Kapos menti hímzést 2015. óta Tolna megye kiemelt értékei között tartják nyilván (lásd. „2.2.7. Tájérték-kataszterek, értéktárak” c. fejezet).

Mágocs közigazgatási területén 1265 körül Szent Péter apostol tiszteletére monostort építettek az itt megtelepedett bencés szerzetesek. Az egykori monostor helye ma már a feledés homályába vész. A környéken később a pálosok kaptak birtokot, s a rend az elnéptelenedett vidék újratelepítésében is fontos szervező szerepet vállalt.

Mágocs közigazgatási területének Kapos-völgy felé eső részén a középkorban Györgyi néven település volt. A falu népessége a török hódoltság alatt kicserélődött, görögkeleti vallású délszlávok telepedtek le az üresen maradt házakban. A Rákóczi szabadságharc alatt elnéptelenedett. 1750 körül a létrejövő uradalmi birtok egyik majorság alakult itt. A XX. század első felében mintegy 40-en lakták. Az egykori gazdasági és lakóépületek ma romokban állnak.

Döbrököz belterületének D-i, szőlőhegyi részén a hagyomány szerint volt egy középkori kis **palánkvár**, ahol a török földesúr lakott. Ennek emléke a Kurbasa helynévben őrződött meg. Az erődítésnek régészeti nyoma egyelőre nem ismert.

2.2.7. Tájhasználat, hagyományos gazdálkodási tevékenységek

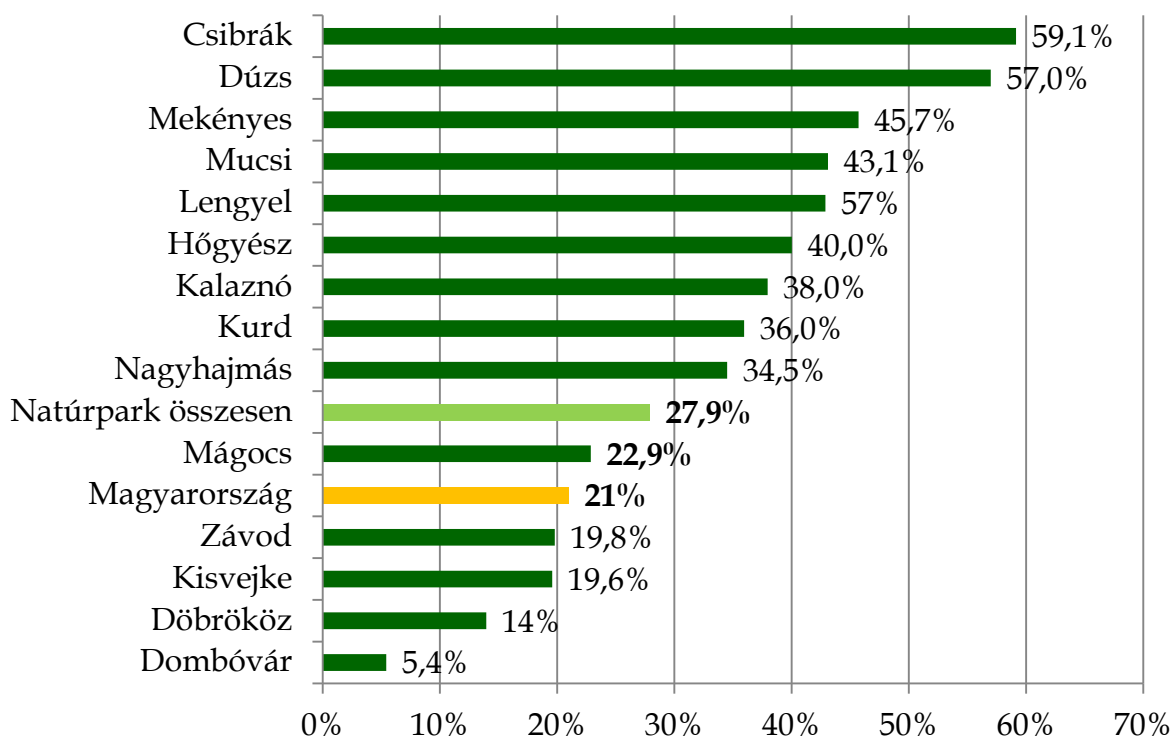
A területhasználatot tekintve a natúrparki térségen belül élesen elválik egymástól a Kapos völgy és az attól É-ra lévő külső-somogyi hullámos dombsági térszín, illetve a folyó völgyétől D-re fekvő élénk domborzatú hegyháti és völgyégi táj.

A Kapostól É-ra eső *külső-somogyi* területeken hazánk legnagyobb termékenységű talajait **intenzív szántóföldi gazdálkodással** hasznosítják. Ennek az „agrársivatagnak” egyhangúságát csak az É-D-i futásirányú völgyek talpainak vízparti ligetei és cserjésedő gyepjei szakítják meg.

A *Kapos völgyében* nagy kiterjedésű gyeppek találhatóak, amelyeket már csak helyenként **legeltetnek, kaszálnak**. A *Dombóvár* közigazgatási területén lévő, helyi természetvédelmi oltalom alatt álló „tűzlepkés réteket” ismét egy régi magyar háziállat fajtával, magyar szürke marhával legeltetik. A völgyben változó méretű **erdészeti ültetvények**, nagyobbrészt nemesnyarasok, újabban energiafűzesek is találhatóak.

A sváb hagyományokon alapuló, a natúrparki térség gazdasági életében egykor kiemelkedő szerepet játszó állattartás csekély maradványai a *Mekényes* közigazgatási területéhez tartozó Szalay-völgyben lévő, a térségnek különleges karaktert biztosító nagy kiterjedésű legelők, amelyeken jelenleg még juhok legelnek.

A Kapostól D-re fekvő élénk domborzatú, erdő fedte *hegyháti* területeken az **erdőgazdálkodás** szerepe a domináns. Az e térségben fekvő települések közigazgatási területén az erdők területi aránya jelentősen meghaladja az országos átlagot (7. ábra). A Hegyhát Tolna megyei részének állami tulajdonban lévő erdeiben a tamási székhelyű *Gyulaj Zrt.* gazdálkodik, amely cég a környező településeken élő lakosság egyik jelentős foglalkoztatója. Az állami erdőgazdaság térségi erdeit kezelő Hőgyészi Erdészet üzemtervezett erdeinek területe 5300 hektár. Az itteni erdők a Gyulaj Zrt. legjobb termőhelyi adottságokkal rendelkező területei. A Hegyhát D-i, Baranya megyéhez tartozó oldalán lévő erdők nagyobb része magántulajdonban van, erős birtokkoncentrációval. Az uralkodó gazdasági jelentőségű fafajok – mind az állami, mind a magántulajdonban lévő területeken – a tölgyek (csertölgy, kocsánytalan tölgy, kocsányos tölgy) és az akác.

7. ábra. Az erdő művelési ágban lévő területek aránya települések szerinti bontásban (forrás: TAKARNET)

A Hegyhát térségében az erdőgazdálkodás mellett a gazdag nagyvadállományra alapozva jelentős a **vadgazdálkodás** szerepe is. A vadászterület nagysága 8300 hektár. A vadgazdálkodás jelentőségét szemléletesen jelzi, hogy a Gyulaj Zrt. Hőgyészi Erdészeténél az erdőgazdálkodási és vadgazdálkodási bevételek – országos szinten is egyedülálló módon – nagyjából azonos arányt képviselnek. A vadgazdálkodás kiemelt szinterei a nagy kiterjedésű, egybefüggő *vaddisznós kertek* (pl. Csibrák, Dúzs, Mucsi és Lengyel közigazgatási területén). A három intenzív vadaskertben magas szakmai színvonalon folyik az állománynevelés és a vadásztatás. Az itt meghonosított kan nevelőrendszer segítségével nagyterítékű zárttéri vaddisznóhajtásokat szerveznek, ahol minden évben szép számmal kerül terítékre kapitális agyará vadkan. Az éves teríték összetétele: 140 gímszarvas, 400 vaddisznó és 40 őz.

A natúrparki térségben több helyen hagyományos jellegű és ugyanakkor tájkarakter-meghatározó jelentőségű gazdálkodási tevékenység a **szőlőművelés és borászat**. A legnagyobb összefüggő szőlőföldek Lengyel (104,5 ha), Mucsi (94 ha) és Dúzs (40,2 ha) és közigazgatási területén vannak. Hőgyész közigazgatási területén, a Kapos völgyre néző, nagyobbrészt nyugatias kitétségű lejtőkön a modern kordonos művelés mellett helyenként hagyományos, karos művelésű szőlők is vannak. A fenti települések szőlőföldjei – Kisvejke és Závod szőlőtermő területeivel együtt – a Tolnai

*borvidék*hez tartoznak. *Döbrököz* és *Kurd* közigazgatási területének déli, *Hegyháthoz* tartozó részén kisebb parcellákon folyik a szőlőművelés, helyenként hagyományos, karós műveléssel. *Dombóváron* a *Zselichez* tartozó *Szőlőhegyen* természetnek hasonló jelleggel szőlőt. A szőlő művelési ágban lévő területek kiterjedése a natúrparki térségben összesen 411 hektár.

A szőlőföldek földtani szempontból nagyjából löszön található, *Dúzs* és *Döbrököz* térségében a homokon termelt szőlők színesítik a választékot.

A legtöbb szőlőt a *Horváth Pincészet (Dúzs)*, a *Lehmann Pincészet (Dúzs)* és *Gróf Apponyi Pincészete (Lengyel)* dolgozza fel és értékesíti.

A **gyümölcsstermesztés** elsősorban a natúrparki térség keleti, *Völgység*hez tartozó részein jelentős. Nagy, összefüggő gyümölcsösök található *Lengyel* (74 ha), *Závod* (70,6 ha), *Kisvejke* (70 ha) és *Hőgyész* (63,7 ha) közigazgatási területén. A térségben nagybani értékesítésre elsősorban kajszi barackot és almát természetnek. *Kisvejke* védett völgyében a szelíd gesztenye (*Castanea sativa*) is megél. Különös értéket képviselnek a térségben található szórvány gyümölcsösök, elsősorban *Döbrököz* közigazgatási területének *Hegyháthoz* tartozó déli részén (pl. *Kurbasa*). A gyümölcsös művelési ágban lévő területek kiterjedése a natúrparki térségben összesen 383,4 hektár.

A helyben termelt gyümölcs tárolására és feldolgozására *Kisvejken* hűtőházat és gyümölcsfeldolgozót hoztak létre. 2015-ben a *Völgység Kincse Gyümölcsfeldolgozó Szociális Szövetkezet LEADER* pályázati támogatással **helyi termék-boltot** is létesített. Az értékesítési pont a térségben élő kézműves, házi jellegű termékek közvetítő kiskereskedelmét is lehetővé teszi. A szociális szövetkezet – a *Danubia Frucht Szövetkezettel* együttműködve – az iskolagyümölcsle programban is részt vesz, több mint 60 intézményt látva el egészséges völgységi termékkel. Gyümölcsfeldolgozással, gyümölcsle előállításal kisüzemi formában *Lengyelen* is foglalkoznak.

Kisvejke egyik kiemelt rendezvénye is a gyümölcsstermesztéshez kapcsolódik: a **Kisvejkei Kajszi Fesztivált** 2007 óta július hónapban, a kajszi barack szüreti időszakához kapcsolódva rendezik meg.

A natúrparki térségben a **hagyományos kézműipari jellegű tevékenység** erősen visszaszorult, de az elmúlt évtizedekben ismét egyre többen foglalkoznak olyan, a térségre korábban jellemző kismesterségekkel, mint például a fadaragás, a fazekasság és különösen a kézműves élelmiszer jellegű termékek előállítása. *Nagyhajmáson* fadaragó és fazekas tevékenykedik, *Mágocon* kovácsoltvas termékeket készít egy helyi mesterember. Az élelmiszer jellegű termékek közül kiemelésre érdemesek a *Dombóváron* készülő kézműves desszertek és bon-bonok, amelyek közül a legnagyobb hírnévre a *Liszt Ferenc* emlékére készített *Magyar Rapszódia* desszert

család tett szert (részletesen lásd 2.2.7. Tájérték-kataszterek, értéktárak c. fejezet). Perspektivikus a homoktövis termesztése és feldolgozása, amellyel a térségen belül Hőgyészen foglalkoznak. A térségi gazdasági integráció jó példajaként a homoktövist a gyümölcsle-előállítás során is felhasználják Kisvejkén és Lengyelen.

A natúrparki térségben újra egyre több méhészt dolgozik. Optimális időjárási körülmények között kiváló akácméz készíthető. A **méhészkedés** fontos kiegészítő bevételi forrást jelent néhány térségben élő lakos számára (pl. Dombóvár, Lengyel, Závod).

2.2.7. Tájérték-kataszterek, értéktárak

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény meghatározása szerint *egyedi tájértéknek* minősül „az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van”. Az egyedi tájértékek kataszterezésének részleteit –, így az egyedi tájértékek osztályozását, a felmérések vizsgálati területét, a felmérési adatok rögzítésére szolgáló adatlapot, valamint ezen értékek megállapítására, nyilvántartásba vételére vonatkozó előírásokat – az MSZ 20381: 2009 „Természetvédelem. Az egyedi tájértékek kataszterezése” című Magyar Nemzeti Szabvány rögzíti.

Az egyedi tájértékek hivatalos nyilvántartása a *Természetvédelmi Információs Rendszer (TIR) egyedi tájérték modulja*. Országos szinten az egyedi tájértékek katasztere 2015 év végéig 950 településen, vagyis településeink mintegy egyharmadán készült el. A központi nyilvántartás 22 580 egyedi tájérték adatait tartalmazza.

Az országos nyilvántartásban a natúrparki térség **egyik településének katasztere sem szerepel**.

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló törvény –, amely 2012-ben jelent meg és 2015-ben több helyen módosult – az értéktárak alábbi típusait különbözteti meg: ágazati értéktár, települési értéktár, tájegységi értéktár, megyei értéktár, magyar értéktár, külhoni nemzetresz értéktár és hungarikumok gyűjteménye. E kezdeményezés a nemzeti értékek táji identitásában, a szülőföldhöz való kötődésben játszott szerepét helyezi előtérbe. Nemzeti értéként olyan értékek is felvételezésre kerülhetnek, amelyek nem tájelemek, vizuálisan nem jelennek meg a tájban (pl. hagyományos étel receptje, hagyományörző népdalkör vagy kézművesmesterség).

Települési értéktár bizottság jött létre, illetve *települési értéktár* készült az alábbi településeken:

Település	Létrehozás éve	Értékszám
Dombóvár	2015	55
Mágocs	2013	
Závod	2016	

A natúrparki térségben egy *tájegységi értéktár* bizottság alakult. A 2015-ben létrehozott **Völgységi Értéktár Bizottság** működtetését a Völgységi Önkormányzatok Társulása koordinálja. A térség alábbi településeit érinti: *Kisvejke, Lengyel* és *Závod*. A három települést érintően összesen 8 érték szerepel az értéktárban, melyek a következők:

Érték	Település
1. Kisvejkei „Völgységi Zamatos” gyümölcslevek	<i>Kisvejke</i>
2. Szent Flórián-szobor	<i>Lengyel</i>
3. Apponyi-kastély	<i>Lengyel</i>
4. Apponyi Sándor-féle borpince	<i>Lengyel</i>
5. Majorsági lakó-és gazdasági épületek	<i>Lengyel</i>
6. Szent Flórián-szobor	<i>Závod</i>
7. Római katolikus plébániaház	<i>Závod</i>
8. Római katolikus templom	<i>Závod</i>

A közeljövő egyik fontos feladata lehet a natúrpark területére vonatkozó tájegységi értéktár elkészítése.

A natúrparki térségből összesen 22 db érték szerepel a *Tolna megyei értéktárban*, mint *kiemelt megyei érték*, azaz *Tolnaikum*. Települések szerinti megoszlásuk a következőképpen alakul: *Dombóvár* – 12 tétel, *Kisvejke* – 1 tétel, *Lengyel* – 5 tétel, *Závod* – 3 tétel. A térség kiemelt megyei értékeit az alábbiakban mutatjuk be.

Név	Minősítés éve	Kategória
Lengyel-hőgyészi erdők	2016	Természeti környezet

Rövid indoklás: Az európai közösségi jelentőségű élőhelyeket magában foglaló Natura 2000 hálózat részét képező erdők. A terület természetvédelmi célkitűzése az azon található, a kijelölés alapjául szolgáló közösségi jelentőségű fajok és élőhely típusok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése, fenntartása, helyreállítása,

valamint a Natura 2000 területek lehatárolásának alapjául szolgáló természeti állapot, illetve a fenntartó gazdálkodás feltételeinek biztosítása.

Gyulaji dám 2016 Természeti környezet

Rövid indoklás: A jelenlegi nemzetközi világranglistán az első ötven trófea 60%-át a magyar dámlapátok teszik ki, amelyeknek jelentős része innen származik.

Megjegyzés: a jelölés a közeli Gyulaji Vadrezervátum erdeiben, a hajdani Eszterházy-birtokon élő dámszarvasra (*Dama dama*) vonatkozik.

Kisvejkei zamatos 2016 Agrár- és élelmiszergazdaság

Rövid indoklás: A Völgység Kincse Szociális Szövetkezetet helyi gyümölcstermelő gazdák hozták létre, akik 300 hektár gyümölcstermő földterületen gazdálkodnak. Több éve készítenek alapanyagukból gyümölcslevet, melyet rentábilisan értékesítenek. Cél a nyugat-völgységi kistérség hátrányos helyzetű lakóinak önfoglalkoztatóvá válásának elősegítése, különös tekintettel a helyi termékek előállítására, helybeli értékesítésére, valamint tevékenységünk szociálisan érzékeny-, fenntartható-, környezettudatos, humán erőforrást fejlesztő megszervezésére.

Magyar Rapszódia desszert család 2015 Agrár- és élelmiszergazdaság

Rövid indoklás: A Dombóváron készülő desszert egy kézműves bon-bon különlegesség Liszt Ferenc emlékére. A valódi csokoládéburok a Magyar táj jellegzetes gyümölcsei (kajsziarack, kékszilva, szőlő, vadmeggy), dió és méz valamint a pálinka ad utolérhetetlen, minden más terméktől különböző ízhatást. A feldolgozás során magas minőségű, egyedi termék keletkezik, így a kitűnő alapanyagok itthon kerülnek feldolgozásra és egy magasra pozicionált terméként kerülnek a fogyasztókhoz. A töltelék összetétele egyedi receptúra alapján készül, semmi máséhoz nem hasonlítható, a Cukrász Szakirodalom előtt is ismeretlen. A termék és a csomagolás terén is kézműves módszereket alkalmaznak.

Rákóczi János munkássága és a Rákóczi-túrós 2016 Agrár- és élelmiszergazdaság

Rövid indoklás: Rákóczi Jánost, az 1897-ben a Dombóvárhoz tartozó Felsőleperden született szakácsmestert 1933-ban a kor kiválósága, Gundel Károly a fővárosba, az ország legpatinásabb szállodájának, a Gellért-Szállónak az éttermébe hívta, ahol 20 éven át a konyha „karmestere” lehetett. Nemzetközi konyhaművészeti kiállításokról, bemutatókról, világversenyekről első díjakat, aranyérmet, oklevelet hozott haza. Az 1958-ban Ő irányíthatta a brüsszeli világkiállítás magyar konyháját. Ekkor vált világszerte ismertté a paprikás csirke, a lecsós szűzérme és a roston sült balatoni süllő is. Itt robbant be a köztudatba a Rákóczi-túrós néven ismert sütemény, ami

halhatatlanná tette Felsőleperd fiának nevét.

Tolnai borvidék és borai 2015 Agrár- és élelmiszergazdaság

Rövid indoklás: A legnagyobb területű borvidék a Pannon Borrégióon belül. A borvidék csak bő másfél évtizedes hagyományra tekint vissza, noha a szőlőművelés és a borkészítés hagyományai a római korig visszanyúlnak. A Tolnai-dombság majdnem minden része alkalmas a szőlőművelésre. Ezért velejárója a megyei tájnak a sok-sok szőlőültetvény. Fűszeres, bársonyos, barátságos, beszélgetős borok várják az itt fekvő települések és pincéik látogatóit.

Dombóvár – Római katolikus templom 2015 Épített környezet

Rövid indoklás: Az Arany János téren álló egyhajós, barokk templom 1757-ben, herceg Esterházy Miklós adományából épült.

Lengyel – Szent Flórián-szobor 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: A római katolikus templomhoz vezető út mentén, a templomkertben található. 1800-ban állították. Az alapzaton égő házra edényből vizet öntő, római katonai öltözetű, álló alak látható.

Závod – Római katolikus plébánia 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: Saroktelken, az utcavonaltól beljebb szabadon álló, földszintes, alapincézett, téglalap alaprajzú, nyeregteretű lakóház. Az előkert mögötti, oromzatos utcai homlokzatán tornácbejárattal épült. A kerti homlokzat középtengelyében a pilléres, mellvédés tornácra vezet a mellvédfalal lépcső. A helyiségek kéttraktusos belső, fiókos dongaboltozattal és síkmennyezettel fedettek.

Dombóvár – Szentháromság-szobor 2015 Épített környezet

Rövid indoklás: Az Arany János téren álló, klasszicizáló késő barokk (copf) stílusú kőszobrot 1848-ban állították.

Lengyel – Apponyi-kastély 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: A kastélyt gróf Apponyi József építtette 1824-1829 között, klasszicista stílusban. Gróf Apponyi Sándor 1878 körül historizáló stílusban átalakította. Tetőzete 1905-ben leégett, 1906-ban újjáépítették, részben átalakították Fellner Sándor építész közreműködésével. A park fát Sedlmayer bécsi kertész telepítette 1824-től.

Závod – Szent Flórián-szobor 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: 1783-ban állított festett kőszobor.

Lengyel – Apponyi-borospince 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: Domboldalba épített, téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregtetős borház és abból nyíló több ágú, falazott, dongaboltozatos, az ágak találkozásánál csehsüveg boltozatos pince. Az Apponyi-család 1790-ben vásárolta meg a lengyeli uradalmat, ezt követően épült a pince.

Lengyel – Majorsági épületek 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: A település központjától É-ra fekvő dombon található a majorság gazdasági épületei és a személyzet lakóépületei. Az Apponyi-család 1824-ben megkezdett kastélyépítkezése után épülhettek, más részük pedig a XIX. század végén.

Závod – Római katolikus templom 2016 Épített környezet

Rövid indoklás: A település É-i végén, dombtetőn álló római katolikus templom, amit a Mercy család 1764-ben építtetett.

Dombói várrom / Gólyavár 2015 Épített környezet

Rövid indoklás: A Kapos partján a tatárjárás után épült vár romjai, amelyet Gólyavárként emlegetnek. A vár falai közt többször megfordult Tinódi Lantos Sebestyén vándorlantos, költő.

Dombóvár – Kossuth-emlékmű 2015 Épített környezet

Rövid indoklás: A Szigeterdőben látható az 1952-ig a Parlament előtt álló, Kossuthot s az első felelős magyar kormány összes tagját ábrázoló Kossuth-szoborcsoport. Horvay János historizáló stílusú alkotása a XX. század első harmadában készült ruszkiai márványból.

Dombóvár – Pál-ház 2015 Épített környezet

Rövid indoklás: A Jókai utca 13. szám alatti lakóházat a XIX. század második felében építették az akkor jellemző historizáló stílusban. Nevét az itt lakott Paál Józsefről (1835-1919), a dombóvári hercegi uradalom kerületi felügyelőjéről kapta.

Dombóvár – Gunarasi gyógyvíz 2015 Egészség és életmód

Rövid indoklás: Gunaras gyógyvizét már az 1970-es évektől kezdve élvezhették a gyógyulni vágyók. A fürdőt 1973-ban nyitották meg. A magas fluorid tartalommal rendelkező alkáli-hidrokarbonátos víz kiválóan alkalmas mozgásszervi betegségek, gyomor- és bélbántalmak, nőgyógyászati, fogíny- és szájbetegségek kezelésére,

valamint eredményesen alkalmazzák bizonyos légzőszervi, szív- és érrendszeri elváltozások kezelésében, valamint a bőrgyógyászat területén is. 1977-ben nyilvánították gyógyvízzé.

Dombóvár – Fekete István Múzeum 2015 Kulturális örökség

Rövid indoklás: Az édesapa, Fekete Árpád, a néhai göllei kántortanító 1863-ban Dombóváron született. Fekete István – Jókai mellett – minden idők legolvasottabb magyar írója: 2013-ban adták ki a tízmilliomodik kötetét. Tizenkét országban, tíz nyelven, negyvenöt kiadásban jelentek meg művei. A múzeum alapítója F. Bodó Imre agrármérnök, helytörténész, aki az író iránti tiszteletből hozta létre az emlékhelyet, amely a város első nyilvános közgyűjteménye. A múzeumban az író kéziratai, használati tárgyai, kitüntetései, iskolai bizonyítványai, anyakönyvi kivonata, tollai, ceruzái, agancsai, madarai, könyvei, filmes forgatókönyvei, fényképalbumok, képek tekinthetők meg.

Kapos menti hímzés 2015 Kulturális örökség

Rövid indoklás: A Kapos menti fehérhímzés a természeti környezetet tükröző díszítőmintáival Tolna megye hímzőkultúrájának egy jelentős szegmense. A Kapos és Koppány völgyének jellegzetes díszítőművészete a XIX. század második felétől alakult ki a ma ismert stílusúra. Esztétikum szempontjából az 1850 és 1880 között készült darabok a legfigyelemreméltóbbak. A legkedveltebb motívum a rózsa volt, amely több alakban is megjelenik, ennek megfelelően különféle néven. A hímzőkultúra máig tartó továbbélése a magas színvonalon alkotó dombóvári hímzőköröknek köszönhető.

Balásy Gyula faragó 2015 Kulturális örökség

Rövid indoklás: Az erdélyi származású, a Dombóváron az 1950-es években letelepedett fafaragó tudását 1964-ben a Népművészet Mestere címmel ismerték el. A városban faragóiskolát alapított, tanítványai közül sokan szerezhettek maguknak is hírnevet.

A natúrparki térség Baranya megyei településeiről nem került még be érték Baranya megye értéktárába.

A kiemelkedő nemzeti értékek között a Magyar Értéktárban – agrár- és élelmiszergazdaság kategóriában – helyet kapott a **Gyulaji dám**.

2.2.8. Turizmus

A Kapos-hegyháti Natúrpark területén számos turisztikai kínálati elem található, illetve turisztikai szolgáltató működik. Ugyanakkor ezek a jellemzően pontszerű elemek ma még nem alkotnak egységes rendszert, a térség nem használja ki a turizmusban rejlő lehetőségeket. A natúrpark létrehozása ezen a helyzeten kedvezően változtathat a táji léptékű összefogás kereteinek megteremtésével, a szükséges koordináció biztosításával.

Dombóváron a turisztikai hasznosítás hangsúlyos eleme a **gyógy- és termáلتurizmus**. A városhoz tartozó *Gunarason* gyógyfürdő és strand üzemel, a vendégek több, különböző kategóriájú és árszínvonalú szálláshely (gyógyszállók, vendégházak, kemping) közül választhatnak, a fürdőtelepen étterem is üzemel. A látogatók tájékoztatása érdekében a Dombóvár Város Önkormányzata Tourinform-irodát tart fent a fürdőtelepen (<http://tourinform.hu/telepulesek?SEID=4058>). Az irodában a múlt évben helyitermék-boltot is nyitottak, ahol a térségből egyre gazdagodó kínálatban jelennek meg a különféle kézműves jellegű termékek. Gunaras gyógyhelyé nyilvánításának előkészítése 2016-ban megkezdődött.

Hőgyész az elmúlt években kastélyszállói és a helyben feltárt termálvíz révén került fel a turizmus térképére. Az *Apponyi-kastélyszálló* és az *Liechtenstein Kastélyszálló Klubhotel* (www.klubhotel.hu/kastelyszallo) vendégei wellness és gyógyturisztikai szolgáltatásokat is igénybe vehettek. A kastélyszállók jelenleg – tulajdonosváltás miatt – nem üzemelnek.

A Gyulaj Zrt. által kezelt állami erdőben jelentős a különösen a dámszarvas és vaddisznó állományra alapozott **vadászturizmus** (www.gyulajzrt.hu/vadaszat). Az állami erdőgazdaság a *Hőgyészhez* tartozó *Szálláspusztán* és *Csibrákon* vadászházakat üzemeltet. A *Kurduhoz* tartozó *Csurgói erdészházat* 2016-tól kulcsosházként hasznosítják.

A térség kitűnő **öko- és aktív turisztikai adottságokkal** rendelkezik. A **gyalogos természetjárókat** a natúrparki térségben összesen több mint 110 km jelzett túraútvonal-hálózat várja (8. ábra). A Zselic felől (*Dombóvár-Nyerges-erdő*) érkező és a nagyjából a hegyháti dombsor gerincén, az ún. „megyeúton” futó piros sáv jelzésű túraútvonal Ny-ról (*Döbrököz*) K – ÉK felé (*Mucsin* keresztül *Hőgyész*ig) fűzi fel a térség erdei élőhelyeit. Az erről É (*Kurd*) és D (*Lengyel*) felé leágazó piros négyzet jelzésű túraútvonal különösen gazdag látnivalókban (*Sánci-tetői „Wosinsky” földvár, Papdi kápolna, Annafürdő, lengyeli Apponyi kastély és parkja*). Keletebbre, *Dúzs* és *Mucsi* között a zöld sáv jelzésű túraútvonal teremti meg a kapcsolatot, helyenként gyönyörű kilátást biztosító természetes kilátópontokkal. *Hőgyész* környékén,

szálláspusztai központtal, illetve a Malom-hegyen körutakat jelölt ki a Gyulaj Zrt. Az annafürdői tanösvények jelzett körutakon járhatók be.

Önálló gyalogos túraútvonal-hálózat várja a *Dombóvár* környékén túrázókat, amelyet a nordic walking nevű sportot űzők igényeinek is megfelelően alakítottak ki 2006-ban. A **Dombóvári Nordic Walking Park** több, mint 25 km hosszú jelzett túraútvonallal várja a természetjárókat (www.kondavolgy.hu). A hálózat három egységének (Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi terület, Nyerges-erdő, Gunaras) eltérő hosszúságú és nehézségű, körút jellegű útvonalai a város helyi védett természeti területeit és értékeit fűzik fel. A kerékpárral is járható útvonal az elmúlt években nagy népszerűsége miatt, évről évre többen túráznak a jól karbantartott útvonalon.

A natúrpark több települését (*Mágoacs, Nagyhajmás, Mekényes, Lengyel, Kisvejke, Závod, Kalaznó*) új túraútvonalak kijelölésével javasolt felfűzni a meglévő jelzett túraútvonal-hálózathoz.

A térség kiemelt ökoturisztikai és környezeti nevelési létesítménye a *Lengyel-Annafürdői Turisztikai és Természetismereti Központ*. A Gyulaj Zrt. elmúlt évtizedben kivitelezett fejlesztéseinek köszönhetően az Anna-forrás környéki Fürdő-erdő területén és tágabb környezetében országos szinten is az egyik legkomplexebb és legszínvonalasabb szolgáltatás várja a természeti élményekre vágyókat (<http://www.erdeszeterdeiiskolak.hu/erdei-iskolak/del-dunantul/turisztikai-es-termeszetismereti-kozpont-erdeszeti-erdei-iskola-lengyel-annafurdo/>). A parkerdőben jól jelzett túraútvonal-hálózata mentén tanösvények, vadaspark, kilátó, szabadtéri kemence, grillező- és tűzrakóhelyek állnak a gyalogos és kerékpáros túrázók rendelkezésére. A pihenőtávon horgászatra és csónakázásra nyílik lehetőség. Az erdőgazdaság erdei iskolai szolgáltatást biztosít a gyermekcsoportok részére (www.gyulajzrt.hu/erdei_iskola), a turisztikai központban szakvezetési túra igényelhető. Az erdei iskolai szálláshely mellett apartmanok is rendelkezésre állnak (www.gyulajzrt.hu/annafurdo_vendeghaz és www.erdeiszallas.hu/szallasok/annafurdoi-vendeghaz). A természetismereti bemutatóhely 2011-ben jogosulttá vált „Az év ökoturisztikai létesítménye” cím viselésére.

A *Hőgyész* közelében emelkedő **Malom-hegyen** megkezdődött egy parkerdő kialakítása. Megtörtént a jelzett túraútvonal-hálózat kialakítása, és a hegytetőn kilátó épült. A tervek között szerepel a Ny-i hegylábi részen álló erdészház bemutatóhelyé alakítása.

Kerékpáros túraútvonalak kijelölésére egyelőre még nem került sor, bár arra a terület adottságai kedvezőek. Az erdei utak jó állapotban tartásához a jövőben a natúrparki közösség is hozzájárulhat.

A gyalogos és kerékpáros turizmus szervezése szempontjából jó előzménynek, s egyben gyakorlatnak tekinthetők a meglévő, ezidáig elsősorban a helyieket megcélzó túraprogramok. *Dombóváron* az önkormányzat szervezésében rendszeresek a szervezett gyalog-, nordic walking és kerékpártúrák. *Mágoacson* egy civil szervezet

szervezésében szoktak túrázni a helyiek a hegyháti erdőkben. A helyi értékek megismertetésére „Őseink útjain” címmel 2012. óta szerveznek minden évben gyalogtúrát, amelyre elsősorban a helyieket várják. *Nagyhajmáson* tavasszal és ősszel szerveznek minden évben gyalogtúrákat a helyieknek. *Kurdon* a Pünkösd-napi túrának van nagy múltra visszatekintő hagyománya. *Závodon* helyi civil kezdeményezésben szerveznek hagyományőrző gyalogtúrákat.

A fenti turisztikai kínálati elemeket színesíti a **borturizmus**. Csoportokat jelenleg a *Dúzs* határában lévő Lehmann-pincészet (www.volgysegibor.hu/lehmann-pince) és a *Lengyelen* található Gróf Apponyi Pincészete (www.apponyipince.hu) fogad. A dúzsi szőlőföldeken lévő tanyán turistaszálló is várja a vendégeket.

Dombóváron, *Lengyelen* és *Mágoacson* **helytörténeti gyűjtemény**, *Nagyhajmáson* és *Závodon* egy-egy **tájház** gazdagítja még a térség turisztikai kínálatát. Különösen gazdag a lengyeli gyűjtemény, amely a Wosinsky Mór²¹ régész-pap által a térségben feltárt, nemzetközi jelentőségű régészeti leletanyagra is kiterjed. A závodi tájházban – a térség népességtörténetének lenyomataként – székely és német szoba is látható.

Habár a natúrparki térségben működik néhány lovas majorság (*Hőgyész-Szálláspuszta*, *Döbrököz-Sütvénypuszta*), valódi szervezett **lovas turizmus** a mai napig nem alakult ki. A kitűnő adottságokra tekintettel a Gyulaj Zrt. elképzelései között – az országos folyamatokkal összhangban – szerepel a lovas turizmus erősítése. A tágabb térségben a *Kapospulán* található Kata lovastanya partnerként történő bevonásának lehetséges is felmerül.

A natúrparki térség további perspektivikus turisztikai ágazata a **vallási és zarándokturizmus**. A térségben lévő búcsújáróhelyek – kiemelten *Hőgyész-Csicsópuszta*, *Mucsi-Papdi* – egyre több zarándokot vonzanak. Kevésbé ismertek ugyanakkor a térségben hihetetlen gazdagságban meglévő szakrális kisémlékek (*részletesen lásd 2.2.4. Épített örökség, kultúrtörténeti egyedi tájértékek c. fejezet*), amelyek egy térségi szakrális tematikus út létesítésére is jó alapot biztosítanak. A Pécsi Egyházmegye – a Gyulaji Erdőgazdasági Zrt-vel együttműködésben – a Papdi kápolna és környezete turisztikai fejlesztését tervezi.

²¹ **Wosinsky Mór** (1854-1907) 1881-ben nevezték ki *Lengyel* község plébánosává. A lengyel származású Wosinsky életének *Lengyel* vált egyik fordulópontjává. A bibliofil tudós, Apponyi Sándor gróf könyvtárában lehetősége volt ismereteinek bővítésére és mélyítésére. Itt fordult érdeklődése a régészet felé, itt kezdte el ásatásait, melyeknek sok tekintetben ma is aktuálisnak tartható kutatási eredményeit tudományos lapok hasábjain publikálta. Itt tárta fel a világhírű őskori telepet, innen indult el tudományos munkássága, s vált Európa-szerte elismert régésszé.

A vendégek fogadására egyre több szálláshely áll rendelkezésre a natúrparki térség településein. A legtöbb szállásférőhely – összesen 942 – *Dombóváron* áll a turisták rendelkezésére, jelentős részük Gunarason, ahol a négycsillagos wellness szállodától a kempingig különböző kategóriájú szálláshelyek érhetők el.

A minőségi szálláshelyek kategóriájában kedvezőtlen, hogy *Hőgyészen* az *Apponyi-kastélyszálló* és a *Liechtenstein Kastélyszálló Klubhotel* jelenleg nem üzemel.

A Gyulaj Zrt. kínálatában elsősorban a vadászok elszállásolására koncentrálnak: *Csibrák* – Csibráki vadászház (felújítása tervezett), *Hőgyész* – Szálláspusztai vadászház, de a természetjárók felé is nyitnak: *Lengyel* – Annafürdői vendégházak és erdei iskolai szálláshely, *Kurd* – Csurgópusztai kulcsosház. A *mágocsi* horgásztavaknál épült panzióban is elsősorban a vadászokat várják. Annafürdő szálláshely kínálatát bővíti és környezetbarát jellege miatt egyben színesíti a Szentkúti-völgyben, *Mucsi* közigazgatási területén lévő Szentkúti ökoház.

A természetjárókat várják a *Lehmann-tanyán* (Dúzs) és *Mekényesen* (az iskola és az imaház épülete). A falusi turizmus kertében kínált szálláshelyek között autentikus sváb jellegével igazi különlegesség *Mári néni vendégháza* (Nagyhajmás). További falusi vendégházak működnek *Hőgyészen* (Öregprésház Vendégház), *Kurdon*, *Mekényesen* (Legedi-ház) és *Závodon* (Závod Lodge) is. *Döbröközön* panzió (Verona) várja a vendégeket.

A térség meglévő turisztikai infrastruktúráját az *M/5. mellékletben* összegeztük.

2.2.9. Tájhasználati konfliktusok

A natúrpark külső-somogyi területein az ökológiai kapcsolatok tényleges működését nehezíti, hogy az elmúlt évtizedekben **a szántóföldek között lévő, kis kiterjedésű, természetközeli állapotú élőhelyek** (mezsgyék, vizenyős mélyedések nádasai stb.) –, amelyek az ökológiai hálózatban „lépőkövekként” funkcionálhatnak – **nagyobbrészt áldozatul estek az iparszerű mezőgazdasági termelésnek.** „Lépőkövek” hiányában az ökológiai kapcsolatok megteremtésében, biztosításában kiemelkedő szerepe van az É-D-i irányú vízfolyások, elsősorban a Kis-Konda-patak menti természetközeli állapotú ligeteknek, gyepeknek, amelyek – különböző jellegű tájak közötti összeköttetést teremtve – regionális szintű ökológiai folyosót képeznek.

A natúrparki térség dombsági domborzattípusba területein – a löszön képződött, magas termékenységű talajokkal összefüggésben – nagy területeken folyik intenzív szántóföldi művelés. Ezekben a területek **nagymértékű a talajerózió**, ami már jelenleg is komoly gazdasági károkat okoz. Ezeknek a rövid távon sem fenntartható termelési rendszereknek az átalakítására reális esélyt csak a támogatási rendszer országos és

európai léptékű átalakítása eredményezhet. Ennek ellenére a natúrparknak e téren is lehetnek feladatai, elsősorban a szemléletformálás terén.

A natúrparki térségben – az ország más területeihez hasonlóan – komoly problémát jelent az **özönnövények terjeszkedése**. Szinte valamennyi általánosan elterjedt inváziós növény megtalálható kisebb-nagyobb állományok formájában. A fák és cserjék közül előfordul a zöld juhar (*Acer negundo*), a bálványfa (*Ailanthus altissima*), a gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), az ezüstfa (*Elaeagnus angustifolia*), az amerikai kőris (*Fraxinus pennsylvanica*), a fehér eper (*Morus alba*), a közönséges vadszőlő (*Parthenocissus inserta*) és a fehér akác (*Robinia pseudoacacia*), a lágyszárúak közül a selyemkóró (*Asclepias syriaca*), őszirózsa fajok (*Aster* spp.), a betyárkóró (*Conyza canadensis*), az ártéri japánkeserűfű (*Reynoutria japonica*) és a magas aranyvessző (*Solidago gigantea*).

Táji léptékben különösen aggasztó az akác terjeszkedése a természet szerű erdei élőhelyek rovására.

Az özönnövények irtása terén a térségben Dombóvár Város Önkormányzata kezdeményezett programokat. A Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi területen egy KEOP pályázat keretében zajlott 2013-2014-ben élőhely-rehabilitációs projekt. 2016-ban – egy képzési program megszervezését követően – a Dombóvári Roma Nemzetiségi Önkormányzat a közmunkaprogram finanszírozásában folytatta az inváziós növények irtását.

A jelenlegi állapot – intenzív természetvédelmi kezelési munkálatok kivitelezése nélkül – várhatóan tovább fog romlani. A natúrparki munkaszervezet a jövőben fontos szemléletformáló szerepet vállalhat fel az özönnövények irtása kapcsán. A tényleges irtásban a közmunkaprogrammal is érdemes számolni, valamint egyes özönnövények visszaszorításában a közösségi munka is szerepet kaphat.

A mozaikos tájszerkezetet és értékes fátlan élőhelyeket veszélyezteti, hogy az elmúlt évtizedekben a natúrparki térségben – az ország más részeihez hasonlóan – **erősen visszaszorul a legeltetési állattartás**. A korábbi legelőket, kaszálókat részben akáccal ültették be, részben az akác spontán terjedésével **szűnt meg a fátlan jelleg**.

A Hegyhát térségében tényleges tájhasználati konfliktust jelentenek a térség állami erdeinek vagyongazdálkodója, a Gyulaj Zrt. által létrehozott **zárt „vaddisznóskertek”**. Viszonylag nagy kiterjedésük miatt gyengítik az ökológiai kapcsolatok működését, és a leginkább érintett falvak (pl. *Mucsi*) lakói közül sokan a térség erdeinek átjárhatóságának hiányát is sérelmezik. A papdi kápolna környékén létesült legújabb vadaskert a csodálatos szépségű völgy, s egyben szakrális tájrészlet szerkezetének jelentős változását eredményezi, s a búcsújáráshely hagyományos megközelítésének átszervezését is szükségessé teszi. A „vaddisznóskertek” létesítésével párhuzamosan

a Gyulaj Zrt. kiemelt figyelmet fordított a térség jelezett turistaútvonalainak fejlesztésére. Az új vadaskertek létesítésével párhuzamosan a régebbieket felszámolják (pl. kurdi vadaskert). A konfliktus jövőbeni kezelésére jó alapot biztosít a natúrpark létrehozása, mivel e összetett jellegű kérdést immáron egy új, térségi szintű szervezet keretei között lehet meg tárgyalni, amelyben minden érintett közvetlenül vagy választott képviselőjén keresztül helyet kap.

A **vadászat és a természetjárás** más módon is nehezen összeegyeztethető a natúrparki térségben. Vadászati szezonban egy-egy hangosabb turistacsoport a vadak zavarásával a vadászati esélyeket, s ezzel a vadászati turizmus bevételtermelő képességét is rontja. A vadászat ugyanakkor a természetjárók biztonságérzetét komoly mértékben csökkenti. A konfliktus az év néhány rövidebb időszakában valós, a probléma a jövőben a natúrparki partnerek egymás közötti aktívabb párbeszédével véleményünk szerint kezelhető.

Az országos helyzethez hasonlóan a natúrparki térségben is jellemző az **illegális hulladéklerakás**. Különösen szemetes néhány út mentén elhelyezkedő, örökségi értéket képviselő löszszakadék (pl. *Lengyel–Aranyosi-gödör*). A Csigás-völgy É-i végénél lévő egykori kurdi hulladéklerakó rekultivációjára nem került sor, a területre helyenként még ma is hordanak szemetet. Ez egyben a kommunikációs és szemléletformálás jelentőségére is felhívja a figyelmet, amely feladatok ellátásában a natúrpark is fontos szerepet játszhat. Az engedély nélküli hulladéklerakatokat rendszeresen fel kell számolni, s ebben – szemléletformáló hatása miatt – a közösségi munkára is célszerű támaszkodni.

A natúrparki térség természeti örökségére és természeti erőforrásokon alapuló gazdálkodására – az ország más területeihez hasonlóan – egyaránt kihívást jelent a **globális éghajlatváltozás**, ami éves viszonylatban változó, de folyamatában melegedő, csapadékban szegényedő tendenciával jellemezhető. Egyértelmű tendenciának tűnik az időjárás változékonyságának erősödése is. Ezek a hatások különösen az erdei élőhelyeket érinthetik érzékenyen. A bükkösök, gyertyános-tölgyesek, de még a kocsánytalan tölgyesek területaránya is várhatóan csökkeni fog a jövőben.

A globális éghajlatváltozás jelentőségét felismerve *Dombóváron* 2016-ban települési klímakonceptió készült.

Az összetett jellegű kérdéskör terén a kommunikáció is nagy kihívást jelent, amiben a natúrparki munkaszervezetnek is fontos feladatai adódnak.

2.3. A természeti-táji értékek védelme

2.3.1. Természetvédelem

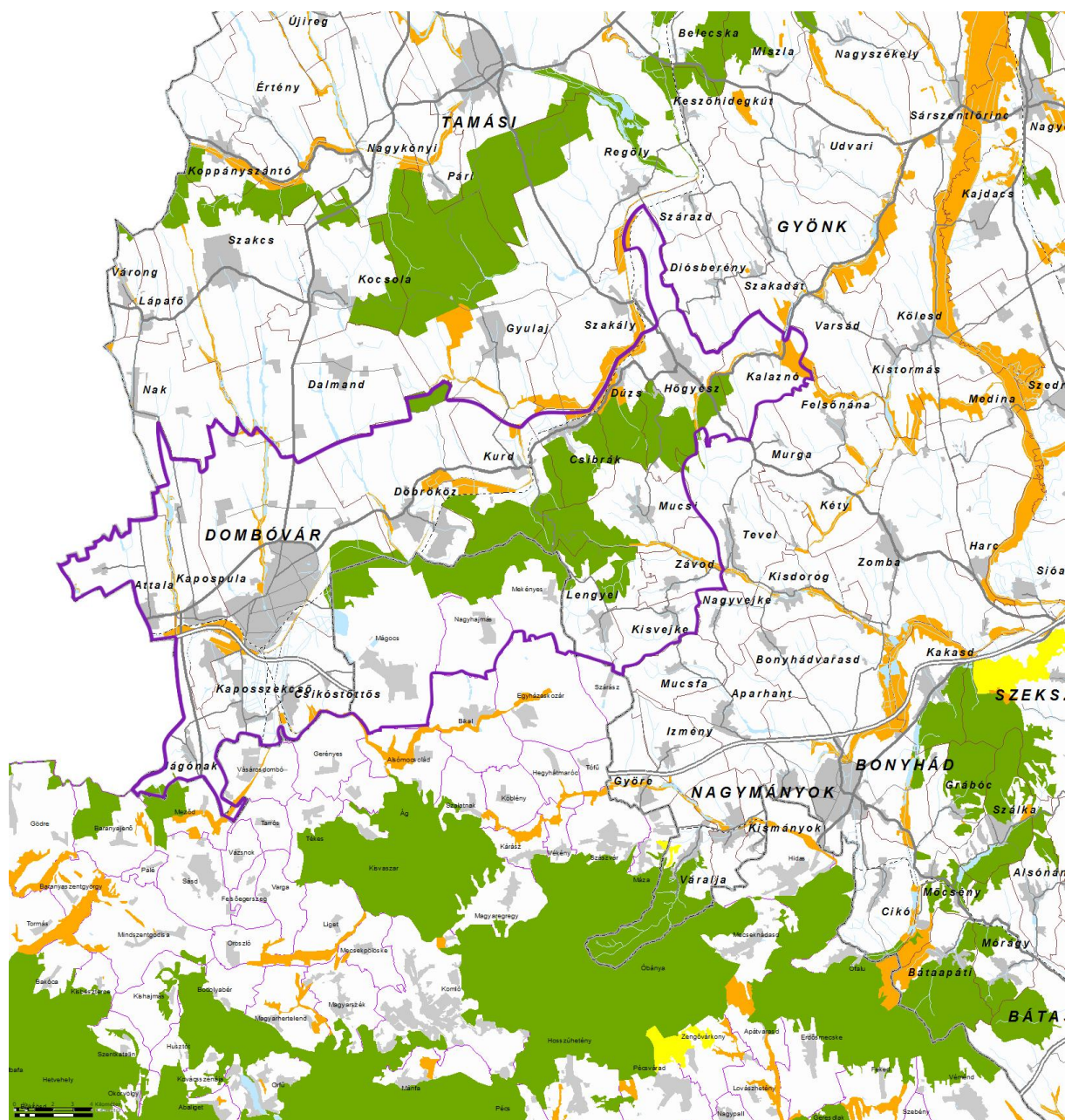
Országos ökológiai hálózat

Az *ökológiai hálózat* a nagy kiterjedésű, összefüggő természetes és természetközeli területek (magterületek) és az azokat összekötő, ökológiai kapcsolatokat biztosító folyosók rendszere. Az ökológiai kapcsolatok biztosításában általában jelentős szerepet játszanak a vízfolyások és az azokhoz kapcsolódó vízparti ligetek.

Az *Országos Ökológiai Hálózat* – a természetvédelemért felelős minisztérium központi nyilvántartása alapján – a 2003. évi XXVI. törvénnyel elfogadott Országos Területrendezési Tervben (OTrT) került lehatárolásra. Ennek övezeti „alábontását” (magterület, ökológiai folyosó, pufferterület) és pontosítását tartalmazza Baranya megye Területrendezési Terve és Tolna megye Területrendezési Terve (9. ábra).

A natúrparki térség **Hegyháti részének nagy kiterjedésű, összefüggő, természetszerű erdei élőhelyei** az Országos Ökológiai Hálózat *magterületét* alkotják. A natúrpark tágabb környezetében É-on a Koppány-völgy déli peremi dombsorának erdeit és rétjeit, valamint a Gyulaji-erdőt, D-en és DK-en a Mecsek és a Szekszárdi-dombság erdőségeit, DNy-on a zselici erdőket sorolják ebbe a kategóriába.

A natúrparki térség É-i, intenzív mezőgazdasági hasznosítás alatt álló külső-somogyi részein *ökológiai folyosóként* tartják nyilván a **Kapos menti réteket** és a **Kis-Kondapatak völgye külterületi szakasza mentén lévő mozaikos élőhelyeket**. E térség szerepe az országos szintű ökológiai hálózatban az, hogy ökológiai folyosók révén elősegítse az É-i (Koppány mente, Gyulaji-erdő) és a D-i (Hegyhát, Zselic, Mecsek) nagyobb, összefüggő, természetszerű állapotú magterületek közötti ökológiai kapcsolatok megteremtését. Ez egyrészt megszakítás nélküli, folyamatos folyosók biztosíthatják, másrészt olyan kisebb, természetszerű foltok segíthetik elő, amelyek az élőlények számára egymástól elérhető távolságban vannak. A „lépőkövek” szerepét betöltő kisélőhelyek (mezsgyék, vizenyős mélyedések nádasai stb.) hiányának ökológiai jellegű problematikájáról a 2.2.9. *Tájhasználati konfliktusok* című fejezetben írtunk.

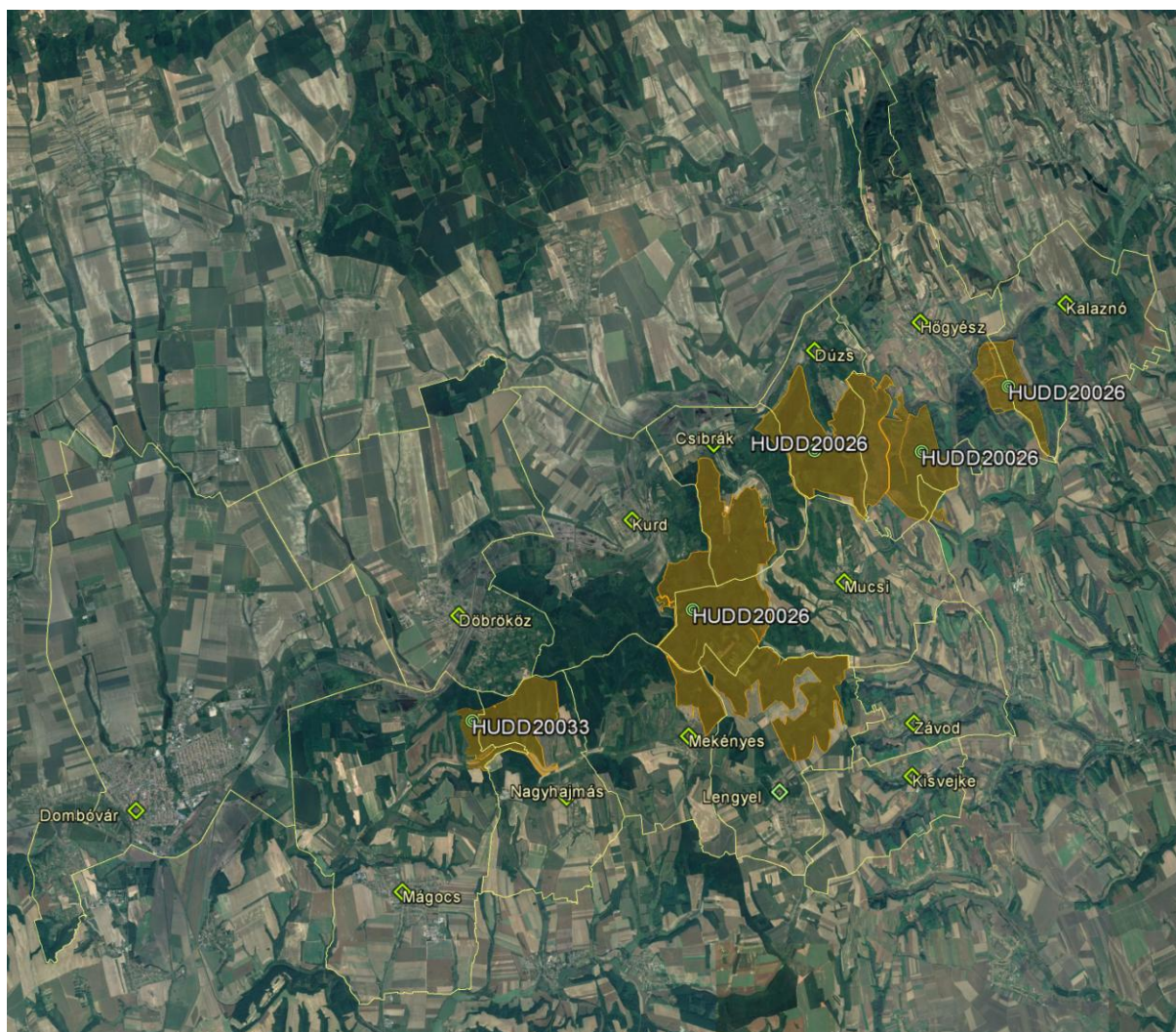
9. ábra. Az országos ökológiai hálózat a natúrparki térség tágabb környezetében (forrás: https://www.teir.hu/index_terinformatikai.html)

Közösségi jelentőségű területek

A közösségi jelentőségű területek, az ún. *Natura 2000* hálózat kijelölésére az Európai Unió Élőhelyvédelmi és Madárvédelmi Irányelvei alapján került sor.

A natúrpark központi „magja” egy nagy kiterjedésű összefüggő erdőterület, amelynek nagyobb része **Nagyhajmási-dombok** (kódszám: HUDD20033) és **Lengyel-Hőgyészi erdők** (HUDD20026) néven a *Natura 2000* hálózat részét képezi.

A két különleges természetmegőrzési terület kiterjedése összesen **4092,67 hektár**. A térség közösségi jelentőségű élőhelyeit a 10. ábra mutatja be, illetve e területek fontosabb adatait az alábbiakban ismertetjük.

10. ábra. Natura 2000 területek a Kapos-hegyháti Natúrpark területén (forrás: <http://natura2000.eea.europa.eu> és Google Earth)

Nagyhajmási-dombok különleges természetmegőrzési terület (HUDD20033)

Érintett település: Nagyhajmás, Mágocs

Terület: 456,68 ha

Közösségi jelentőségű élőhely:

Élőhely kódja	Élőhely neve	Kiterjedés (ha)	Borítás (%)
91M0	pannon cseres-tölgyesek	365,34	80

Közösségi jelentőségű faj:

- nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*).

Kiemelt fontosságú cél:

- a pannon cseres-tölgyesek (91M0) természetvédelmi helyzetének helyreállítása.

Lengyel-Hőgyészi erdők különleges természetmegőrzési terület (HUDD20026)

Érintett települések: Kalaznó, Hőgyész, Dúzs, Csibrák, Kurd, Mucsi, Lengyel és Mekényes

Terület: 3635,99 ha

Közösségi jelentőségű élőhelyek:

Élőhely kódja	Élőhely neve	Kiterjedés (ha)	Borítás (%)
91K0	illír bükkösök	363,6	10
91L0	illír gyertyános-tölgyesek	1090,8	30
91M0	pannon cseres-tölgyesek	1818	50

Közösségi jelentőségű, Natura 2000-es fajok:

- vöröshasú unka (*Bombina bombina*);
- nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*);
- nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*);
- közönséges ürge (*Spermophilus citellus*)

Kiemelt fontosságú cél:

- az illír bükk (*Fagus sylvatica*)-erdők (*Aremonio-Fagion*) (91K0) és illír gyertyános-tölgyesek (*Erythronion-Carpinion*) (91L0) természetvédelmi helyzetének fenntartása;
- a Pannon cseres-tölgyesek (91M0) természetvédelmi helyzetének helyreállítása.

Országos jelentőségű védett természeti területek és értékek

A natúrpark térség a pécsi székhelyű Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság működési területéhez tartozik. Országos szinten eddig nem került sor védetté nyilvánításra.

„Ex lege” védett természeti területek és értékek

Országos szintű védelem alatt állnak –, és a Tvt. 28. § (4) bekezdése értelmében országos jelentőségű természeti területnek vagy értéknek minősülnek – az „ex lege” védett értékek, így a lápok, szikes tavak, kunhalmok, földvárak, források, víznyelők és barlangok.

A natúrparki térségben a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényben (Tvt.) szereplő kritériumoknak megfelelő földvárak és források találhatóak, amelyeknek csak egy része szerepel a hivatalos nyilvántartásokban, illetve hivatalos védetté nyilvánításuk nem minden esetben történt meg.

A Tvt. alkalmazásában a **földvár** „olyan védelmi céllal létesített vonalas, vagy zárt alakzatú földmű, amely azonosíthatóan fennmaradt domborzati elemként történeti, kulturális örökségi, felszínalaktani, illetve tájképi értéket képvisel”.

Az „ex lege” védett földvárak listája –, amelyet a természetvédelemért felelős miniszter rendeletben fog közzé tenni – még nem készült el.

A natúrparki térség őskori erődített telepeit és középkori várait a 2.2.5. *Régészeti örökség* és a 2.3.2. *Az épített örökség védelme* című fejezetekben mutatjuk be részletesen.

„Ex lege” védett földvárak katasztere:

Földvár	Település	Földrajzi koordináták
Szigeterdei középkori vár és lakótorony	<i>Dombóvár</i>	N 46° 21,877'; E 18° 8,085'
Gólyavár	<i>Dombóvár</i>	N 46° 21,836'; E 18° 7,354'
Szarvasdi földvár	<i>Dombóvár</i>	N 46° 24,819'; E 18° 12,777'

Werbőczy vár	<i>Döbrököz</i>	N 46° 25,3167'; E 18° 15,2892'
Sánci-tetői földvár	<i>Mucsi</i>	„Lengyeli kapu”: N 46° 25,2092'; E 18° 20,3353'

A Tvt. előírása szerint egy **forrás** külön védetté nyilvánítási határozat nélkül védett, „ha vízhozama tartósan meghaladja az 5 liter/percet, akkor is, ha időszakosan elapad” (23. § 2. és 3. b).

A források kataszterét – döntően az 1950-80-as évek során elvégzett méréseik alapján – az Országos Vízügyi Főigazgatóság és a VITUKI Rt. Hidrológiai Intézete állította össze (*OVF - VITUKI Rt. Hidrológiai Intézete, 1997*). A listán a natúrparki térségből **nem szerepel forrás**.

Az „ex lege” védett források jogszabályi védelmét hivatalosan is biztosító miniszteri rendelet még nem készült el.

„Ex lege” védett források katasztere:

<i>Forrás</i>	<i>Település</i>	<i>Földrajzi koordináták</i>
Gyertyánoskúti-forrás	<i>Döbrököz</i>	N 46° 24,1810'; E 18° 15,3310'
Nyergesi-forráscsoport	<i>Dombóvár</i>	N 46° 20,310'; E 18° 5,817'
Fenyves-forrás	<i>Dúzs</i>	N 46° 28,5567'; E 18° 22,6933'
Kőkút-forrás	<i>Hőgyész</i>	N 46° 29,0627'; E 18° 24,9373'
Szentkút	<i>Kurd</i>	N 46° 25,6023'; E 18° 19,1600'
Csigás-kúti forráscsoport	<i>Kurd</i>	N 46° 26,8793'; E 18° 19,8872'
Anna-forrás	<i>Lengyel</i>	N 46° 23,3132'; E 18° 22,2992'

Hőne-forráscsoport	<i>Lengyel</i>	N 46° 23,0140'; E 18° 21,8120'
Kis-Bükk-hegyi forráscsoport	<i>Mágocs</i>	N 46° 22,8700'; E 18° 11,7835'

Helyi jelentőségű védett természeti területek és értékek

A természeti örökséget tekintve a natúrparki térség 14 önkormányzata közül eddig 3 élt a helyi szintű védetté nyilvánítás lehetőségével (3. táblázat). A 17 helyi jelentőségű természetvédelmi terület kiterjedése összesen **778,5 hektár**. A helyi védett természeti értékek során gazdagítja további 18 helyi jelentőségű természeti emlék.

A natúrparki települések közül kiemelkedik *Dombóvár*, ahol két ütemben összesen több mint 695 hektár védetté nyilvánítására került sor, ami a közigazgatási terület 8,9%-a. A helyi védett természeti területek közül jelentőségét tekintve kiemelkedik a Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi terület, amely több mint 388 hektár kiterjedésben oltalmazza a patak menti regionális jelentőségű ökológiai folyosót, biztosítva az ökológiai kapcsolatok lehetőségét a Koppány és a Kapos folyók völgyének természetközeli állapotú élőhelyei között.

További két helyi védett terület található *Lengyelen*, ahol az Anna-forrás és környéke, valamint az Apponyi kastélypark részesül természetvédelmi oltalomban, összesen 29,7 hektár kiterjedésben.

Hőgyészen az Apponyi-kastély parkja áll helyi szintű védelem alatt.

A helyi védett természeti területeket és értékeket az alábbiakban mutatjuk be részletesen.

3. táblázat. Helyi jelentőségű természetvédelmi területek (TT) és természeti emlékek (TE) a Kapos-hegyháti Natúrpark területén

Védett természeti terület és érték neve	Kiterjedés (ha)	Védetté nyilvánítás éve
<i>Dombóvár</i>		
Szigeterdő TT	4,80	1976
Gólyavár TT	4,00	1976
Kis-Konda-patak völgye TT	388,60	2004
Bontovai-tó TT	18,30	2004
Nyerges-erdő és -horgászó TT	78,24	2004
Tüskei tölgyes maradványerdő TT	3,46	2004
Dombóvári „tűzlepkés-rétek” TT	187,45	2004
Gunarasi parkerdő TT	9,97	2007
Béka-tói-mocsár és égeres TT	37,00	2015
Banya-völgyi tölgyes TT	1,00	2015
Bontovai erdő TT	7,55	2015
Mászlonyi kastélypark TT	2,33	2015
Mágocsi úti tölgyes TT	0,45	2015
Gunarasi partifecske költőtelep TT	0,02	2015
Újdombóvári vadgesztenye fasor TE	-	1976
Hunyadi téri fák, fasorok TE	-	2004
Arany János téri fák TE	-	2004
Ady Endre utcai vadgesztenye fasor TE	-	2004
Horvay János utcai gömbkőrís fasor TE	-	2004
Fő utcai juhar fasor TE	-	2004
Dőry platán TE	-	2004
Szabadság utcai borostyános platán TE	-	2004
Szabadság utcai többszörű platán TE	-	2004
Szabadság utcai „Pinokkió” platán TE	-	2004
Helytörténeti Múzeum kertjének idős fái TE	-	2004
Szent Flórián-szobor vadgesztenyefái TE	-	2004
Teleki utcai fehér nyár TE	-	2004
Hunyadi téri Spar udvar facsoportja TE	-	2015
Árpád utcai gömbkőrís fasor TE	-	2015
Erzsébet utcai óvodakerti vadgesztenye TE	-	2015
Hóvirág utcai mocsárciprus TE	-	2015
Hunyadi téri Tinódi szobor melletti oszlopos gyertyán TE	-	2015
<i>Hőgyész</i>		
Hőgyészi kastélypark TT	5,64	1975
<i>Lengyel</i>		
Apponyi-park TT	26,69	1975
Anna-forrás és környéke TT	3,00	1975
<i>Helyi védett természeti területek kiterjedése összesen:</i>	778,50	

Megjegyzés: a táblázatban a helyi védett természeti területeket két tizedes jegyre kerekítettük

Szigeterdő természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,929'; E 18° 8,106'

A Szigeterdő a környéken nagyjából kiirtott síkvidéki tölgyes-juharos-kőrises növényársulás természetközeli állapotú maradványfoltja. Az idős (70-150 éves) kocsányos tölgyekből (*Quercus robur*), mezei juharokból (*Acer campestre*) és magas kőrisekből (*Fraxinus excelsior*) álló erdő rész számos növény- és állatfaj számára biztosít élőhelyet. Madárfaunája igen gazdag: a rendszeresen költő fajok száma 18, az alkalmi költőké 13, a megfigyelt téli vendégek száma 9. Az idős fák természetes üregeiben és a kihelyezett költőládákban több ritka, védett madárfaj is költ, mint például az erdei fülesbagoly (*Asio otus*), a macskabagoly (*Strix aluco*) és a füles kuvik (*Otus scops*). Táplálkozásként és őszi-téli madárvendégként olyan ritka madárfajokkal találkozhatunk, mint például a csonttollú (*Bombycilla garrulus*), a süvöltő (*Pyrrhula pyrrhula*), a léprigó (*Turdus viscivorus*), a kis és a kormos légykapó (*Ficedula parva* és *F. hypoleuca*), a kertzi geze (*Hippolais icterina*), a búbos banka (*Upupa epops*), a berki tücsökmadár (*Locustella fluviatilis*), a zöld küllő (*Picus viridis*) és a fekete harkály (*Dryocopus martius*). Ritka, védett emlősök is előfordulnak, mint például a mókus (*Sciurus vulgaris*) és a keleti sünn (*Erinaceus concolor*).

A természetközeli erdő rész mellett a későbbiekben egy angolkertet alakítottak ki. A parkban díszcserjék (magyal – *Ilex aquifolium*, hóbogyó – *Symphoricarpos orbiculatus*, hibiszkusz – *Hybiscus syriacus*, fagyal – *Ligustrum vulgare*), örökzöld és lombhullató díszfák (pl. tiszafa – *Taxus baccata*, japánakác – *Sophora japonica*, páfrányfenyő – *Ginkgo biloba*, liliumfa – *Magnolia kobus*, tulipánfa – *Liriodendron tulipifera*) egyaránt előfordulnak.

A park DNy-i szélén állnak egy középkori vár és lakótorony maradványai (részletesen lásd 2.2.5. Régészeti örökség c. fejezet). A vár és környéke országos jelentőségű régészeti lelőhely.

A parkban kapott helyett Horvay János 1848-as első független magyar kormányt ábrázoló szoborcsoportja, amely 1951-ig a Parlament előtti téren állt²². A politikai okokból eltávolított szobrokat 1972-73-ban állították fel Dombóváron. A szoborcsoport és a vár országosan védett műemlék.

A park a Kapos-völgy egyik terasz-szigetén helyezkedik el, amely egy korábban nagyobb kiterjedésű terasz felszabdalódásával keletkezett. A város területén, illetve a Kapos jelenlegi árterén több terasz-sziget is található. Ezek közül a szigeterdei a

²² A szoborcsoport újonnan elkészített másolatát 2015-ben avatták újra a budapesti Kossuth téren.

legnagyobb méretű és legkevésbé erodálódott, így típusossága következtében helyi szintű felszínalaktani értéket jelent.

Gólyavár természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,836'; E 18° 7,354'

A Kapos-völgy egyik terasz-szigetén valószínűleg a tatárjárás után épült vár kultúrtörténeti jelentősége miatt kapott természetvédelmi oltalmat még a rendszerváltás előtt. A várat a XIV-XVII. században patkó alakban település vette körül, amelyről egyes kutatók azt feltételezik, hogy ez volt Dombóvár település őse, a középkori Dombó, ahol templom is állt. A vár történetét a 2.2.5. *Régészeti örökség* című fejezetben mutatjuk be.

Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 27,644'; E 18° 8,444' (a TT É-i pontja), N 46° 22,582'; E 18° 8,695' (a TT D-i pontja)

A tőzegbányászat által létrehozott mélyedésekben, a Kis-Konda-patak felduzzasztásával létrehozott Tüskei-horgásztó és Kiskondai-halastavak környékén változatos, mozaikos jellegű, természetközeli állapotú vizes élőhelyek, vízparti ligetek helyezkednek el. Természetvédelmi szempontból kiemelten értékes élőhelyek a Perekaci-árok befolyójánál kialakult tőzegláp és láprét, valamint a völgy külterületi szakaszának nyugati oldalán, egy kisebb oldalvölgyben fakadó vizekhez kapcsolódóan létrejött zsombéksásos.

A változatos terület számos ritka, védett faj számára biztosít élőhelyet és táplálkozóterületet. A vizes élőhelyi jellegből adódóan különösen kétéltű- és hüllőfaunája értékes. Az emlősök közül kiemelkedő a fokozottan védett vidra (*Lutra lutra*) előfordulása. A völgyben 1980 óta folyik madárgyűrés és vonuláskutatás, így a madárfaunára vonatkozóan részletes adatok állnak rendelkezésre. A megfigyelt fajok száma 204, amelyek között 167 ritka, védett madárfaj is előfordul, mint például a rétisas (*Haliaeetus albicilla*), a nagy kócsag (*Egretta alba*), a kis kócsag (*Egretta garzetta*), a bölömbika (*Botaurus stellaris*), a fekete gólya (*Ciconia nigra*) és a fehér gólya (*Ciconia ciconia*). A belterületi szakasz kis vízfelületei olyan áttelelő madarak kedvelt pihenőhelye, mint például a guvat (*Rallus aquaticus*) és a vízityúk (*Gallinula chloropus*). Kóborlóként figyeltek már meg békászó sast (*Aquila pomarina*), halászsast (*Pandion haliaetus*) és vándorsólymot (*Falco peregrinus*) is. A kétéltűek 16 hazai képviselőjéből 11 faj előfordulása bizonyított. Több ezres példányszámú a kecskébéka (*Pelophylax kl. esculentus*), vöröshasú unka (*Bombina bombina*), a kis tavibéka (*Pelophylax lessonae*) és tavi béka (*Pelophylax rudibondus*), és előfordul a barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*), valamint a pettyes göte (*Triturus vulgaris* vagy *Lissotriton vulgaris*) és a tarajos göte (*Triturus cristatus*) is. A hüllő közül jelentős a vízisikló

(*Natrix natrix*), kockás sikló (*Natrix tessellata*), mocsári teknős (*Emys orbicularis*) és a fürge gyík (*Lacerta agilis*) állománya is, és bizonyított a lábatlan gyík vagy törékeny kuszma (*Anguis fragilis*) és a rézsikló (*Coronella austriaca*) jelenléte is.

Az ártéri ligetekben helyenként terebélyes, idős tölgyek – például a völgy keleti oldalán, az „öreg tölgyről” elnevezett forrás közelében álló hatalmas kocsányos tölgy – őrzik az eredeti erdei társulások emlékét.

A patak völgy különleges természeti képződményei és egyben kultúrtörténeti emlékei a források, kutak. A patak völgy keleti oldalán az Öreg fűz-forrás és a Kétágú-forrás, a nyugati oldalon a DÖPTE-forrás és az Öreg tölgy-forrás ismert. Ezek közül a Kétágú-forrás és az Öreg tölgy-forrás természetes fakadású, a másik kettő vízfakadás esetében kút mélyítésével tették elérhetővé a felszín alatti vizeket. Egykor fontos szerepet töltöttek be a völgy mentén elhelyezkedő mezőgazdasági területeken dolgozók ivóvízzel való ellátásában.

A védett természeti területre természetvédelmi kezelési terv készült, aminek a tervezési időszaka 2008-2017.

A patak mentén haladó egykori kisvasúti töltésen nordic walking útvonalat alakított ki az önkormányzat, amely mentén rendszeresen elvégzik az útvonal járhatóságát és a vonzó környezetet biztosító kezelési munkálatokat. A Tüskei-horgásztó környezetét – az önkormányzattal kötött haszonbérleti szerződés alapján – a horgászegyesület folyamatosan rendben tartja. A természetvédelmi terület állapotát, az ott folyó tevékenységeket rendszeresen ellenőrzik a Dombóvári Önkéntes Polgári Természetőr Egyesület (DÖPTE) polgári természetőrei, amely munkát az önkormányzattal együttműködésben végzi a szervezet. A DÖPTE az elmúlt években a források, kutak rendben tartásában is szerepet vállalt. A területen a Magyar Madártani Egyesület Dombóvári Csoportja Nagy Sándor helyi tanár vezetésével rendszeres madártani kutatást végez. A terület déli, belváros közeli szakaszán az önkormányzat 2012-2013-ban helyi vállalkozók bevonásával komplex élőhely-rekonstrukciós munkálatokat valósított meg. Jelenleg az önkormányzattal kötött megállapodás alapján közmunkások közreműködésével a Dombóvári Roma Nemzetiségi Önkormányzat vesz részt a természetvédelmi kezelési munkálatok elvégzésében.

A völgyben – jelentős részben az egykori kisvasút töltésén – húzódik a Dombóvári Nordic Walking Park útvonalhálózatának legnagyobb összefüggő szakasza. A védett természeti terület déli szélén van az önkormányzattal együttműködésben dolgozó DÖPTE bázishelye, amely egyfajta természetvédelmi központként szolgál, és számos rendezvénynek ad helyet. A Tüskei-horgásztó mellett lévő üdülőtelepen van a Magyar Madártani Egyesület Dombóvári Csoportjának bázisa, oktatóközpontja, ahol rendszeresen fogadnak iskolás csoportokat. A tó környékének természeti értékei tájékoztató táblákon kerülnek bemutatásra.

Bontovai-tó természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,395'; E 18° 7,051' (a tó gátja)

A tőzegbányászat által létrehozott mélyedésben, a Perekaci-árok vízfolyásának felduzzasztásával létrehozott halastó és környékének fás élőhelyei a környező „agrársivatagban” üde színfoltot jelentenek és egyben fajgazdag élővilág számára biztosítanak élőhelyet és táplálkozóterületet. A terület nagy kiterjedésű nádasaiban, gyékényeseiben, valamint a sűrű parti cserjésekben zavarásra érzékeny fajok is megtalálják életfeltételeiket.

A vizes élőhelyi jellegből adódóan különösen kételtű-, hüllő- és madárfaunája értékes. Több ezres egyedszámban él a területen a kis tavibéka (*Pelophylax lessonae*), a tavi béka (*Pelophylax rudibondus*), a kecskebéka (*Pelophylax kl. esculentus*), jelentős a vöröshasú unka (*Bombina bombina*) állománya, előfordul a két varangy, az erdei béka (*Rana dalmatina*), a zöld levelibéka (*Hyla arborea*), a ritka barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*) is, a gőtéket a tarajos gőte (*Triturus cristatus*) képviseli. A hüllők közül a leggyakoribbak a vízi és a kockás sikló (*Natrix natrix* és *N. tessellata*), találkozhatunk az erdei siklóval (*Zamenis longissimus*) és a mocsári teknőssel (*Emys orbicularis*) is, bizonyított a lábatlan gyík vagy törékeny kuszma (*Anguis fragilis*) jelenléte.

A védett természeti területen eddig megfigyelt madárfajok száma meghaladja a százat, amelynek közel a fele költ is a területen. Minden évben megfigyelhető, alkalmanként költ is a fokozottan védett cigányréce (*Aythya nyroca*), rendszeres költő a guvat (*Rallus aquaticus*). A nagyobb testű gémfélék, így a nagy kócsag (*Egretta alba*), a szürke gém (*Ardea cinerea*) és a bakcsó (*Nycticorax nycticorax*) rendszeres látogatói az apró halakban gazdag tónak. Telente rendszeresen felkeresi a területet a fokozottan védett vidra (*Lutra lutra*) is.

Nyerges-erdő és -horgásztó természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 20,453'; E 18° 6,020' (Nyerges-erdő súlyponti koordináta), N 46° 20,698'; E 18° 6,228' (Nyergesi-horgásztó gátja)

A Nyerges-erdő a környező mezőgazdasági területek között szigetyszerűen megjelenő viszonylag nagy kiterjedésű, idős, természetközeli állapotú dombvidéki gyertyános-kocsányos tölgyes. Az erdő kiváló fészkelőterületet biztosít számos ritka, védett madárfaj számára, mint például az egerészölyv (*Buteo buteo*), a karvaly (*Accipiter nisus*), a héja (*Accipiter gentilis*), a holló (*Corvus corax*), a fekete harkály (*Dryocopus martius*), a nyaktekercs (*Jynx torquilla*) és a nagy fakopáncs (*Dendrocopos major*). Különösen énekesmadár és denevérfaunája jelentős. Az erdő aljnövényzetében ritka, védett növényfajok is élnek, mint például a farkasölő sisakvirág (*Aconitum vulparia*), a nemes májvirág (*Anemone hepatica*), a szártalan kankalin (*Primula vulgaris*), a szálkás és a széles pajzsika (*Dryopteris carthusiana* és *D. dilatata*).

Az erdő tőfelőli szélén álló „svájci lak” (Csery-villa) értékes építészeti és látványelem. Tömegarányai, díszítőelemei a Monarchia századfordulós fürdőépületeinek hangulatát idézi. A villa közelében áll a kis Schréter ház. A Csery-Schréter²³ házaspár által építtetett épületeket 1977-ig lakták.

Feltételezhetően részben a mai erdő alatt vannak a középkori Nyerges-pusztai település maradványai, amelynek területét régészeti lelőhelyként tartják nyilván.

A Nyerges-forrás vizéből 1981-ben felduzzasztott, három tóból álló tó-együttes – különösen a két kisebb, hordalékszűrő szerepet betöltő, vízi növényzettel sűrűn benőtt, zavartalanabb vízfelület – értékes vizes élőhely, ritka, védett állatfajok, például a jégmadár (*Alcedo atthis*), a vízisikló (*Natrix natrix*) és a mocsári teknős (*Emis orbicularis*) előfordulásával.

A Nyerges különleges természeti képződményei és egyben kultúrtörténeti emlékei a források. A legjelentősebb a Nyergesi-forráscsoport, amely vízhozama alapján „ex lege” védettnek minősül. A terület ÉNy-i részén, a Nyerges és a Szőlőhegy közötti mellékvölgyben, az árapasztó feletti részen, egymástól alig 30-50 méterre két állandó és egy időszakos jellegű forrás fakad. Az egyik forrás téglával kirakott foglalása jelzi, hogy korábban ivóvíznyerésre is használták.

A parkerdő (az egykori „Magyar-Szovjet barátsági pihenőpark”) a város lakóinak kedvelt kirándulóhelye. Az erdőben található a Dombóvári Nordic Walking Park útvonalhálózatának egyik összefüggő szakasza. A változatos domborzati és élőhelyi környezetben húzódó útvonal bejárása során a helyi védett természeti terület számos természeti örökségi eleme megismerhető.

Tüskei tölgyes maradványerdő természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,718'; E 18° 9,026' (súlyponti koordináta)

A síkvidéki cseres tölgyesek természetközeli állapotú maradványfoltja. A faállomány 50-100 éves, cserjeszintje sűrű. Az erdő kiváló madárélőhely.

Dombóvári „tűzlepkes-rétek” természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,901'; E 18° 06,892' (Dosztányi-berek – súlyponti koordináta), N 46° 22,041'; E 18° 5,633' (Szőlőhegyi-rét – súlyponti koordináta)

A Kapos-völgy alacsony fekvésű, magas talajvízállású területeinek – Dosztányi-berek és Szőlőhegyi-rét – kiszáradó láprétei számos ritka, védett faj élőhelyei és táplálkozóterületei. Kiemelkedő jelentőségű az igen ritka havasi tűzlepke (*Palaeochrysoptera hippothoe*) előfordulása. A faj territoriális viselkedésű, szűkebb élőhelyét ritkán hagyja el, így megőrzésének hatékony eszköze a területi védelem. A berek a jelentős dombóvári fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állomány táplálkozóterülete,

²³ A házaspár férfi tagja Schréter Zoltán (1882-1970) geológus, hidrológus, paleontológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt.

tavaszi vízborított állapotában a vonuló vízimadarak fontos pihenőhelye, táplálkozóterülete. Az 1980 óta folyó ornitológiai megfigyelések során már 165 madárfajt észleltek, melyek nagyobb része táplálkozó-területként használja a folyó menti réteket. A terület a Kapos menti regionális jelentőségű ökológiai folyosó része.

Gunarasi parkerdő természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 24,165'; E 18° 9,568' (súlyponti koordináta)

A vegyes fajösszetételű (tölgy, gyertyán, hárs, nyír, platán, juhar, lucfenyő, erdei fenyő, feketefenyő, vörösfenyő, akác), 40-50 éves erdő a szovjet-magyar barátság emlékére ültetett egykori Komszomol-park helyén nőtt. A parkerdő rekreációs szerepe – Gunaras közeli elhelyezkedésének és a 2000-es évek elején benne kialakított nordic walking útvonalnak köszönhetően – kiemelkedő.

Az erdőben a fehér madársisak (*Cephalanthera damasonium*) kb. 600 egyedét számláló állománya él. Magyarországon védett faj, eszmei értéke 10 000 Ft. Az erdő másik védett növényfaja a karcsú orbáncfű (*Hypericum elegans*), amelynek eszmei értéke 5 000 Ft.

Kiváló madárélőhely, több védett madárfaj – például a közép és a nagy fakopáncs (*Dendrocopus medius* és *D. major*) közép és nagy tarkaharkály, a karvaly (*Accipiter nisus*) – élőhelye. A hüllők közül bizonyított a fürge gyík (*Lacerta agilis*), a lábatlan gyík vagy törékeny kuszma (*Anguis fragilis*) és a rézsikló (*Coronella austriaca*) előfordulása.

A nyírfában gazdag területek két védett gombafaja a nyírfa-galambgomba (*Russula betularum*) és a halványuló galambgomba (*Russula pulchella*).

A Gunaras mellett fekvő parkerdő része a 2000-es évek elején a helyi rekreációs lehetőségek szélesítése érdekében kialakított Dombóvári Nordic Walking Parknak. A jelzett útvonalak bejárása során a védett természeti terület természeti értékei is megismerhetők. Az erdőben a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Dombóvári Helyi Csoportja madárodúkat helyezett ki.

Mászlonyi kastélypark természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 25,331'; E 18° 6,729' (súlyponti koordináta)

A Dőry család mászlony-pusztai kúriáját övező egykori park maradványa. Az egykori „kastélypark” ma zárt erdő benyomását kelti. Benne még megtalálhatók az egykor nyílt, füves területeken álló idős faegyedek, így például *vadgesztenyék* és *feketediók*, valamint az egykori kastélyépület mellett ültetett *lucfenyő*. Helyenként még az egykori park kompozíciós elemei is felismerhetők, mint például a kastélyhoz vezető *juhar fasor*.

Banya-völgyi tölgyes természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 25,336'; E 18° 10,149' (ÉNy), N 46° 25,414'; E 18° 10,063' (ÉK), N 46° 25,283'; E 18° 10,100' (DNy), N 46° 25,288'; E 18° 10,117' (DK)

A Nagy-Konda-patak mentén az egykor a külső-somogyi löszdombságra jellemző zárt tölgyesek egy kicsiny, természetszerű fajösszetételű és természetközeli állapotú maradványfoltja található. A patakot keskeny sávban kísérő erdőben nagyméretű - 310-370 cm törzskerületű - kocsányos tölgy matuzsálemek állnak, melyek közé több idős mezei juharok is vegyülnek. Az egyik nagyméretű kocsányos tölgyön az elmúlt években fokozottan védett rétisas (*Haliaeetus albicilla*) fészkelte és költött. Ez helyi szinten a legjobb állapotban lévő maradványtölgyes.

Mágocsi úti tölgyes természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,907'; E 18° 11,028' (súlyponti koordináta)

A Mágocsra vezető út déli oldalán, Dombóvár közigazgatási területének Mágocs felőli szélén egy kicsiny, természetszerű élőhelyen hatalmas méretű, idős kocsányos tölgyek állnak. A legnagyobb méretű tölgyek törzskerülete meghaladja a 4 métert.

Béka-tói-mocsár és égeres természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,098'; E 18° 10,975' (nyílt élőhelyek – súlyponti koordináta); N 46° 23,375'; E 18° 10,861' (égeres – súlyponti koordináta)

A mozaikos megjelenésű vizes élőhely a jelentős dombóvári fehér gólya állomány fontos táplálkozóterülete, madárvonuláskor - a szomszédos halastavakkal együtt - kiváló pihenő- és táplálkozó terület. A terület északi részén elhelyezkedő égeresben néhány éve egy kócsagtelep alakult ki.

A terület déli része nyilvántartott régészeti lelőhely, ahol egy XVI-XVII. századi, Montenegró (Crna Gora) környékéről származó iflák közösség temetőjét tárták fel. A területről bronzkori és római kori leletek is előkerültek.

Bontovai erdő természetvédelmi terület – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 24,690'; E 18° 6,579' (ÉNy), N 46° 24,705'; E 18° 6,643' (ÉK), N 46° 24,750'; N 46° 24,274'; E 18° 6,630' (DNy), N 46° 24,281'; E 18° 6,736' (DK)

A Perekaci-árok vízfolyása mentén elhelyezkedő, vegyes fajösszetételű (kocsánytalan tölgy, magas kóris, fekete dió stb.), egykor feltehetően mezővédő erdősávként ültetett erdő. Az erdőben a fokozottan védett rétisas (*Haliaeetus albicilla*) és a védett holló (*Corvus corax*) fészkel.

Újdombóvári vadgesztenye fasor természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,000'; E 18° 9,038' (K-i végpont), N 46° 22,934'; E 18° 8,696' (Ny-i végpont)

A vadgesztenye fasor az újdombóvári Fő út római katolikus templomig tartó szakaszát szegélyezi mindkét oldalon, mintegy fél kilométer hosszúságban. Az állomány kora 80-90 év. Az összesen 114 db egyed jellemző magassága 10-12 m, törzsátmérőjük 50-70 cm, lombkorona-átmérőjük 6-8 m. Az utóbbi évtizedekben országszerte jelentősen csökkent a városi ártalmakat nehezen viselő, lassú növekedésű vadgesztenyéből álló fasorok száma.

Hunyadi téri fák, fasorok természeti emlék- Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,458'; E 18° 7,830' (DK), N 46° 22,497'; E 18° 7,809' (DNy), N 46° 22,600'; E 18° 7,868' (ÉK), N 46° 22,600'; E 18° 7,825' (ÉNy)

A Hamulyák Mihály által a XX. század elején megalkotott „Eszterházy sétatér” településképi, kultúrtörténeti és dendrológiai értéket képvisel. A páros oldalon hármass platán és juhar fasor, a páratlan oldalon kettős vegyes fasor található.

Arany János téri fák természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,248'; E 18° 7,602' (súlyponti koordináta)

Kellemes kisvárosi teret alkotó hársak, kőrisek, juharok és vadgesztenyék.

Ady Endre utcai vadgesztenye fasor természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,784'; E 18° 7,720' (a fasor K-i vége), N 46° 22,615'; E 18° 7,265' (a fasor Ny-i vége)

Több mint 100 faegyed alkotta kétoldali vadgesztenye fasor.

Horvay János utcai gömbkőris fasor természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,329'; E 18° 9,686' (a fasor K-i vége), N 46° 23,136'; E 18° 8,615' (a fasor Ny-i vége)

Több mint 100 faegyed alkotta egyoldali gömbkőris fasor.

Fő utcai juhar fasor természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,087'; E 18° 9,501' (a fasor K-i vége), N 46° 23,020'; E 18° 9,141' (a fasor Ny-i vége)

Több mint 40 juhar és vadgesztenye faegyed alkotta egyoldali fasor.

Dőry platán természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,501'; E 18° 8,361'

A természetes platán az egykori Dőry kastély körüli park maradványa. Valószínűleg ez a példány a város legöregebb platánja.

Szabadság utcai borostyános platán természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,316'; E 18° 7,639'

A Szabadság utca 4. számú telken álló természetes platán.

Szabadság utcai többtörzsű platán természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,335'; E 18° 7,652'

A Szabadság utca 6. számú telken álló természetes platán.

Szabadság utcai „Pinokkió” platán természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,355'; E 18° 7,651'

A Szabadság utca 8. számú telken álló természetes platán.

Helytörténeti Múzeum kertjének idős fái természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,469'; E 18° 7,625'

A Helytörténeti Múzeum elő- és hátsó kertjében álló természetes platán, hárs és fekete dió az egykori Szolgabírói-lak körüli park maradványa.

Szent Flórián-szobor vadgesztenyefái természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,470'; E 18° 7,379'

Az Erzsébet utcai Szent Flórián szobor mellett álló természetes vadgesztenyefák.

Teleki utcai fehér nyár természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,875'; E 18° 7,717'

Termetes és formás fehér nyár a Teleki utca 8. és 10. számú házak között.

Hunyadi téri Spar udvar facsoportja – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,753'; E 18° 7,700'

A Hunyadi téri SPAR-áruház „belső udvarán” álló természetes és formás vadgesztenye (5 db) és platán (2 db) faegyedek.

Árpád utcai gömbkőris fasor természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,167'; E 18° 7,989' (a fasor É-i vége) és N 46° 22,861'; E 18° 7,815' (a fasor D-i vége)

Több mint 100 faegyed alkotta kétoldali gömbkőris fasor.

Erzsébet utcai óvodakerti vadgesztenye természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,422'; E 18° 7,454'

Termetes vadgesztenye az Erzsébet utcai óvoda udvarán.

Hóvirág utcai mocsárciprus természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 23,049'; E 18° 7,532'

Különleges mocsárciprus a kertvárosi Hóvirág utcában.

Hunyadi téri Tinódi szobor melletti oszlopos gyertyán természeti emlék – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,658'; E 18° 7,753'

A Hunyadi téri Tinódi Lantos Sebastyén szobor mellett álló különleges oszlopos gyertyán, amelyet a Millennium évében ültettek.

Hőgyési kastélypark természetvédelmi terület – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,9402'; E 18° 24,9600' (bejárat)

Az 1722-33 között épült kastély körül 1785–1786-ban barokk kertet alakítottak ki. 1789-re – Ambros Leihn tervei alapján – tájképi kertté formálták át: ekkor mélyítették a ma is meglévő tavat, a patak fölött hidakat emeltek, új sétautak készültek. 1810 körül egy kör alaprajzú, copf stílusú Vénusz-templom épült, amely ma is a park egyik ékessége. A XIX. század végén szép „pleasure ground”-ot alakítottak ki, amiből mára csak a nyírott bukszusok (*Buxus sempervirens*) maradtak meg. A dendrológiai gyűjtemény ékességei a kocsányos tölgy (*Quercus robur*), a hársak (*Tilia sp.*), a kőrisek (*Fraxinus sp.*), a vérbükk (*Fagus sylvatica Atropunicea*), a tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*), az erdeifenyő (*Pinus sylvestris*), a lucfenyő (*Picea abies*), a fekete fenyő (*Pinus nigra*), a tiszafa (*Taxus baccata*), a páfrányfenyő (*Ginkgo biloba*) és az oregoni hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana*) idős példányai. A park kiemelkedő dendrológiai értéke egy többtörzsű, hatalmas juharlevelű platán (*Platanus acerifolia*). A helyiek *Mercy-fa* néven emlegetik ezt a mintegy 7,3 méter törzskerületű, 32 méter magas fát, amelynek becsült kora 300 év. Figyelemre méltó még a közel 30 méter magas andalúziai jegenyefenyő (*Abies pinsapo*) és a 200 év körüli nyugati tuja (*Thuja occidentalis*).

A park idős fái, a sűrű cserjeszint kedvező életfeltételeket teremt több madárfaj számára, melyek között ritka, védett fajok is előfordulnak.

A kastély körüli részt rendszeresen ápolják, kezelik. A park általában szabadon látogatható, de a tulajdonos egyes időszakokban korlátozásokat vezethet be.

Anna-forrás és környéke természetvédelmi terület – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 23,3455'; E 18° 22,3103' (Annafürdő)

A Lengyel környéki erdők a XIX. században a gróf Apponyi család birtokában voltak. A hagyomány szerint Apponyi József gróf felesége, Pajacsevich Teréz grófnő reumás betegségének kezeltetése érdekében 1846-ban **gőzfürdőt** létesített a forrás közelében. Mivel a gőzfürdő jó hatással volt a grófnő betegségére és ennek hamarosan híre is ment, egyre többen vették igénybe az itt kínált gyógyászati kezeléseket. A fürdő sorsáról a gróf végrendeletében külön is rendelkezett: „a lakosság részére a fürdő maradjon fenn”. A fürdőtelepen hétvégenként és ünnepnapokon a környékbeli részvételével mulatságokat, bálakat rendeztek. A fürdőt megöröklő Apponyi Rudolf gróf felesége, Benkendorff Anna grófnő szintén megkedvelte a fürdőhelyet, ezért azt továbbfejlesztették. A fürdőzők részére pihenőszobákat, a családja számára külön lakóépületet építtetett. Anna grófnő a fürdőnél a helyi iskolások részére minden évben majálist, versenyt, tombolákat rendezett. 1900. évi halála után a telepet a grófnő tiszteletére „Annafürdőnek” nevezték el. Az I. világháború idején gróf Apponyi Sándorné kórházat működtetett itt, ami az ide kerülő betegeknek is jó szolgálatot tett. A grófnő 1926-ban a Magyar Nemzeti Múzeum részére adományozta a tulajdonát képező erdőterületet, s annak részeként a fürdőt is. Az egykori fürdő ódon, jó állagú épületei napjainkban is forrás környezetének meghatározó karakterelemei.

Az **Anna-forrás** egy szurdokszerűen kezdődő völgy alján fakad. Vízhozama tartósan 5 liter/perc körül alakul. A kővel kirakott foglalásból fémcsövön kivezetett, hűvös forrásvíz kiváló ízű – nyugodtan megkóstolhatjuk. A völgy alján a környező patakok vizének felduzzasztásával az erdészet pihenőtavat hozott létre, amelyet 2003-ban töltöttek fel először. Vizének tisztaságát jelzi, hogy a pisztráng is megél benne.

A forrás környékén nagyméretű, idős fák hívják fel magukra a figyelmet: a forrás közvetlen közelében óriásként álló hatalmas, 170 éves bükkök és tölgyek, az erdészház körül száz évnél is idősebb lucfenyők és vörösfenyők. Valószínűleg a közeli erdészház egykori gazdái telepítették, miként a dendrológiai gyűjteménybe illő tujákat és oregoni ciprusokat is, amelyek harmonikusan illeszkednek az ember és az erdő romantikus együttélését sugárzó tájba.

A környező dombokat, völgyeket természetközeli állapotú erdők fedik, amelyek aljnövényzete hegyvidéki és illír flóraelemekben gazdag. A cseres-tölgyesben, az ezüsthárssal elegyes gyertyános-tölgyesben olyan jellegzetes, balkáni hatást jelző növényfajok is megtalálhatók, mint a ritka, védett szúrós csodabogyó (*Ruscus*

aculeatus), a piritógyökér (*Tamus communis*), valamint az illatos és kisvirágú hunyor (*Helleborus odoratus* és *H. dumetorum*). Kora tavasszal, a lombkorona záródása előtt a leglátványosabb az erdő. Tömegesen virít a kékeslila színű, védett nemes májvirág (*Hepatica nobilis*), a halványsárga szártalan kankalin (*Primula vulgaris*) és a csodálatos illatú, rózsáslila virágot hozó farkasboroszlán (*Daphne mezereum*). Május elejétől helyenként orchideák, így a bíboros kosbor (*Orchis purpurea*), a madárfészek kosbor (*Neottia nidus-avis*), a kétlevelű sarkvirág (*Platanthera bifolia*) és a gérbics (*Limodorum abortivum*) virágzásában is gyönyörködhetünk. A védett terület határán, egy telepített középkorú fenyvesből a hegyvidéki, savanyú termőhelyeket kedvelő kapcsos korpafű (*Lycopodium clavatum*) is előkerült.

Az idős, korhadó fákban bővelkedő erdő kedvező élőhelyet biztosít a rovarvilág számára is. Szerencsére még gyakran találkozhatunk nagy hőscincérrel (*Cerambyx cerdo*), szarvasbogárral (*Lucanus cervus*) vagy orrszarvúbogárral (*Oryctes nasicornis*).

A környező erdők vadjaival való ismerkedést vadaskert segíti. A bekerített területen élő vaddisznókat (*Sus scrofa*), őzeket (*Capreolus capreolus*), gímszarvasokat (*Cervus elaphus*) és dámszarvasokat (*Dama dama*) magaslesről figyelhetjük meg.

A védett természeti terület gazdag természeti és kultúrtörténeti örökségének megismertetésére a területen gazdálkodó Gyulaj Zrt. Turisztikai és Természetismereti Központot alakított ki. A látótoronyokkal való ismerkedést tanösvény, kilátótorony és vadaskert segíti.

Apponyi-park természetvédelmi terület – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 22,8672'; E 18° 22,3790' (főbejárat)

Az Apponyi-család 1790-ben vásárolta meg a lengyeli uradalmat, amelyen 1824–1829 között kastélyt építettek. Az épület körül – Sedlmayer osztrák kertépítész tervei alapján – 1824-től hatalmas park kialakítását kezdték meg. Az 1870-es években Abel Lothar tervei alapján jelentős mértékben átalakították, angolpark jellegű növénygyűjteményt hoztak létre. Különösen szépek a park idős örökzöld fái, a 30–35 méter magas mamutfenyők (*Sequoiadendron giganteum*), a duglászfenyők (*Pseudotsuga menziesii*), a jegenyefenyők (*Abies sp.*), a simafenyők (*Pinus strobus*), a tuják (*Thuja sp.*) és a tiszafák (*Taxus baccata*). Az idős, egyedül álló fák közül figyelemre érdemesek a tölgyek (*Quercus sp.*), a hársak (*Tilia sp.*), a juharok (*Acer sp.*) és a platánok (*Platanus sp.*), valamint a kastély mögött álló hatalmas vérbükk (*Fagus sylvatica Atropunicea*). Tavaszi virágzásuk idején festői látványt nyújtanak a tulipánfák (*Liriodendron tulipifera*). Nagyon szép az északi udvar kerti részén kialakított bukszus- (*Buxus sempervirens*) és tiszafacsoport.

A változatos növényzetű, idős fákban bővelkedő park fajgazdag madárvilág számára biztosít költő- és táplálkozóhelyet. A parkban a környező dombvidéken előforduló madárfajok jelentős részével találkozhatunk.

A parkban, a kastélytól délre copf stílusú hálaadó obeliszk áll, amelyet 1824-ben állítottak. Az épület északi homlokzata előtt lévő bronz mellszobor gróf Apponyi Sándornak állít emléket. A parkban több gazdasági épület áll, amelyek közül kiemelkedik a szintén a XIX. században épült, a bejárati részén oszlopos előterű, timpanonnal záródó lovarda.

A védett kastély és parkja jelenleg az Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakközépiskolának és Szakmunkásképző Intézetnek ad otthont. A közelmúltban helyreállítási munkák kezdődtek, amelyek keretében eltávolították a spontán betelepedett fás szárú növényeket. Jelenlegi állapotában is a Dél-Dunántúl egyik legszebb, leglátványosabb kastélyparkja, amely az oktatási intézmény vezetőjének engedélyével látogatható.

A terület természetvédelmi helyzete alapján összességében megállapítható, hogy **a natúrpark hazai és Európai Uniós védelem alatt álló természeti területei, természeti-táji értékei olyan potenciált képviselnek, amelyek természetvédelmi előírásokkal összhangban lévő, fenntartható módon történő hasznosítása a térség fejlődése szempontjából jelentős potenciált hordoz magában.** Egyes természeti területek aktív kezelésével azok állapota, s ezzel egyben hasznosítási lehetősége komoly mértékben javítható. A natúrparkot alkotó szervezetek a természetvédelmi kezelésben is a jelenleginél fontosabb szerepet kaphatnak, ami szükségessé és indokoltá teszi a működési területével érintett Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósággal történő aktív, kölcsönös előnyökön alapuló együttműködést.

2.3.2. Az épített örökség védelme

A natúrparki térségben 12 települést érintően összesen **30 műemléki védelem alatt álló épület, építmény** található (4. táblázat). Országosan védett épített öröksége tekintetében kiemelkedő Dombóvár (7 műemléki objektum + további 2, amelynek védetté nyilvánítása folyamatban van), Hőgyész (7 műemlék), Lengyel (4 műemlék) és Závod (3 műemlék).

4. táblázat. Műemléki védelem alatt álló épített örökségi elemek a Kapos-hegyháti Natúrpark területén (forrás: muemlekem.hu)

Név	Azonosító	Törzsszám	Hrsz.
<i>Dombóvár</i>			
Dombói várrom (Gólyavár)	8592	6827	0350
Korona Szálló	11708	11258	224/8

Kossuth-emlékmű	8595	10022	1882/3
Pál-ház	8597	4137	1392
Római katolikus templom	8593	4134	50/2
Szent Flórián-szobor	8596	4136	267
Szentháromság-oszlop	8594	4135	50/3
<i>Döbrököz</i>			
Várrom (Werbőczy-vár romja)	8598	4138	1556
<i>Dúzs</i>			
Római katolikus templom	8609	4139	74
<i>Hőgyész</i>			
Apponyi-kastély és parkja	8631	4110	6/5
Jószágkormányzói lak (Lichtenstein-kastély)	8636	9143	925/1, 925/2, 925/3, 925/4
Magtár	8632	9884	2/3
Római katolikus templom	8633	4112	737
Római katolikus templom (Csicsói kápolna)	8637	4111	0129/2
Tisztartói lak	8635	9858	926/1, 926/2, 926/3, 926/4
Zsinagóga	8634	10202	463
<i>Kalaznó</i>			
Evangélikus templom	8644	4114	43
<i>Kurd</i>			
Római katolikus templom	8659	4143	1
<i>Lengyel</i>			
Apponyi Sándor-féle borpince	8663	9874	51
Apponyi-kastély	8662	4118	16
Majorsági lakó- és gazdasági épületek	8661	9859	21
Szent Flórián-szobor	8660	4119	82/1
<i>Mágocs</i>			
Római katolikus templom	1499	342	540
<i>Mekényes</i>			
Evangélikus templom	1521	343	67
<i>Mucsi</i>			
Római katolikus templom	8675	4144	606
Szent Flórián-szobor	8676	4145	312/2

Nagyhajmás			
Római katolikus templom	1553	344	49/2
Závod			
Római katolikus plébániaház	8795	4131	
Római katolikus templom	8796	4132	1
Szent Flórián-szobor	8794	4130	205

A műemlékeket az alábbiakban mutatjuk be részletesen.²⁴

Dombói várrom (Gólyavár) - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,836'; E 18° 7,354'

A Kapos-völgy egyik terasz-szigetén valószínűleg a tatárjárás után épült a vár. Első ismert írásos emléke az Árpád-ház kihalását követő időkből származik, ekkor a Vencel-párti Henrik bán szerezte meg. Károly Róbert hatalmának megszilárdítása után az egykori királyi javakat visszavette és a vár 1326-ban csere útján a Csák nemzetség birtokába került. Az új birtokos család a helynév alapján Dombainak nevezte magát. Dombay János halála után felesége, Werbőczy Örzse révén a vár Werbőczy Imre birtokába került. A várban tartózkodott 1537-ben Tinódi Lantos Sebestyén, itt írta meg „Jázon és Medea” című széphistóriáját. A török az 1543-44. évi hadjáratban elfoglalta a várat. Itt rendezték be a budai pasalik koppányi szandzsájkjának egyik központját, a török állandó katonaságot tartott benne. A vár környékét 1683-ban a Bécs alól menekülő Ali Musztafa csapatai felperzselték. A várat a XIV-XVII. században patkó alakban település övezte, amelyről egyes kutatók azt feltételezik, hogy Dombóvár település őse, a középkori Dombó, ahol templom is állt. Részletes régészeti kutatása 2015 tavaszán az önkormányzat megbízásából kezdődött meg.

Korona Szálló - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,0680'; E 18° 07,8328'

A város történeti központjában álló, L alaprajzú, kétszintes, részben alápincézett, kontyolt nyeregtetővel fedett épület. 1810-ben épült, így a település legrégebbi épületei közé tartozik. A több mint 25 éve használaton kívül álló épület állapota folyamatosan romlik.

Kossuth-emlékmű - Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 21,8678'; E 18° 08,1770' (központi szoborcsoport)

²⁴ A műemlékek leírásai a www.muemlekem.hu honlap alapján készültek.

Horvay János 1848-as első független magyar kormányt ábrázoló szoborcsoportja. Az életnagyságnál nagyobb méretű alakokból álló, ruszicai márványból készült szobrot 1927-ben állították fel a Parlament előtti téren, 1951-ig ott állt, ekkor politikai okokból eltávolították. A szoborcsoport 1959-ben Dombóvárra került, majd 1972-73-ban – több egységre bontva – állították fel a Szigeterdőben²⁵.

Pál-ház – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,4685'; E 18° 08,0245'

A Jókai utca 13. szám alatt álló egyszintes, gazdag vakolatdíszítésű, polgári jellegű lakóház.

Római katolikus templom – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,1790'; E 18° 07,7490'

A település központjában, az Arany János téren álló egyhajós templom a korábbi, 1725-ben épült templom helyén, herceg Esterházy Miklós adományából 1757-re épült meg. Szent László tiszteletére szentelték. 1949-1950-ben a szentély elbontásával É-i és K-i irányban neobarokk stílusban bővítették, átépítették. Két mellékoltára és szószéke, herceg Esterházy Miklós adományaként, 1760 körül Kismartonból került ide.

Szent Flórián-szobor – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,470'; E 18° 7,379'

Az Erzsébet utca egyik teresedésében, a 46. számú ház előtt öntöttvas kerítéssel övezett, négyzetes alépítményen, fogsordíszes párkánnyal lezárt talapzaton álló, festett kőszobor, a szent római katonai viseletű, baljával lándzsát tartó, jobbával dézsából egy égő házra vizet öntő alakjával. A talapzatán lévő festett, római évszám állításának idejét jelzi (1813).

Szenháromság-oszlop – Dombóvár

Földrajzi koordináták: N 46° 22,1583'; E 18° 07,7640'

Az Arany János téren, a római katolikus templom D-i homlokzata előtt álló emlékművet 1848-ban állították. A Szenháromságot ábrázoló szoborcsoport egy hasáb alakú alépítmény fölött lévő, háromszög alaprajzú, sarkain volutás talapzaton álló, felfelé sudarasodó, felhőkkel díszített, fejezetes pillér tetején kapott helyet. Az emlékművet alacsony, romantikus öntöttvas kerítés övezi.

²⁵ A szoborcsoport újonnan elkészített másolatát 2015-ben avatták újra a budapesti Kossuth téren.

Várrom (Werbóczy-vár romja) – Döbrököz

Földrajzi koordináták: N 46° 25,3167'; E 18° 15,2892'

A Kapos folyó partján, a vizenyős ártérből kiemelkedő homokdombon álló, megközelítően téglalap alaprajzú vár maradványai. A vár egykor a térség fontosabb erősségei közé tartozhatott, amelyet viszonylag bőséges forrásanyag bizonyít.

1309-ben említik Debregeoszt néven, s Dombó várához hasonlóan ezt is a Kőszegiek birtokolták. A családból nádor és tárnokmester is került ki, a Dunántúl legfontosabb tartományúri nemzetsége volt. Mivel többször fellázadtak Károly Róbert ellen, fokozatosan megfosztották őket birtokaiktól, főleg stratégiai jelentőségű nyugat-magyarországi váraiktól – Döbrököz valószínűleg 1316-ban került a király kezére. Később a Lackfi családhoz került, akik Nagy Lajos korában a legbefolyásosabb újkeletű főnemességhez tartoztak. A vár XV. század eleji sorsa bizonytalan, de 1437-ben, Zsigmond uralkodásának utolsó esztendejében már ismét királyi tulajdon. Ezután rövid ideig a Rozgonyiaké, majd Újlaki Miklós a tulajdonos. Utóbbi Hunyadi János legfontosabb szövetségese volt a XV. század közepi trónharcokban, s ennek eredményeképp segítették trónra a lengyel Jagelló Ulászlót. Habsburg Alberttől Tamási Henrik kapta meg tulajdonba, s e család utolsó férfi tagja halt meg 1534-ben. Az özvegy Werbóczy István nádor, jogtudós felesége lett, így ő lett a következő birtokosa. 1545–1686 között török uralom alatt állt. A hódoltság után ez a település is Esterházy-birtok lett. Egy 1729-es uradalmi forrás szerint a vár már szinte teljesen az enyészeté lett.

Miklós Zsuzsa az 1980-as évek végétől többször is végzett feltárást a területen, amely alapján rekonstruálták a vár alaprajzát, szerkezetét, és sok tárgyi emléket is találtak. 2005-ben a vár legmagasabb falcsónkján állagvédelmi munkát végeztek. A várfalakból csak három magasabb téglacsonk maradt meg a Ny-i és a D-i oldalon, egykori alaprajzára a terep kiemelkedései és árcai utalnak.

Római katolikus templom – Dúzs

Földrajzi koordináták: N 46° 29,5473'; E 18° 22,8140'

A falu központi teresedésében álló templom 1828-ban épült. Egyhajós, D-i homlokzati tornyos épület, a hajónál keskenyebb, félköríves záródású szentéllyel, a szentély felől kontyolt nyeregtetővel, a szentély Ny-i oldalán kontyolt nyeregtetős sekrestyével.

Apponyi-kastély és parkja – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,8838'; E 18° 25,0427'

A négyzet alaprajzú, zárt udvaros kastélyt 1722–1733 között építtette Claude Florimond de Mercy gróf. Az épületet 1784–1788 között az új birtokos, gróf Apponyi

Antal György jelentős mértékben átépítette. Ekkor alakították ki az új főbejáratot az északkeleti homlokzaton, melyhez díszes lépcsőházat csatlakoztattak, és új kápolna épült. 1858–1859-ben Ybl Miklós vezetésével újították fel.

A kastélyban sokáig nevelőotthon működött, jelenleg kastélyszállóként hasznosítják. Az épületet 2002-ben felújították, fedett fürdővel bővítették.

A kastélyt övező kert 1785-1786-ban készült el, 1789-re tájképi kertté alakították át (részletesen lásd 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet).

Jószágkormányzói lak (Liechtenstein-kastély) - Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,7840'; E 18° 24,9872'

Az utca felől téglakerítéssel kerített, copf fémvázákkal díszített pillérű, háromrészes kapuzaton keresztül megközelíthető kertben, az utcavonallal párhuzamosan szabadon álló, téglalap alaprajzú, egyemeletes, részben alápincézett épület, felülkontyolt nyeregtetővel. A kastély előtt, a kerítés folytatásában, az utcavonalra merőlegesen téglalap alaprajzú, földszintes, kontyolt nyeregtetős, egytraktusos, átalakított melléképületek (egykori kocsiszín és istálló) állnak.

Az 1720-as években Claude Florimond de Mercy gróf építtette az uradalom jószágkormányzója részére. Később több mint 150 évig az Apponyi-család birtokolta, majd házasság révén szállt a Liechtenstein családra a hőgyészi birtokkal együtt. A Mercy grófok idejében uradalmi tisztviselő-épület, majd prefektusi ház volt, az Apponyiak korában a kancellária épületeként, később tisztartói lakásként és irodaként hasznosították. 1927-ben alakította át lakóhelyévé Liechtenstein Alfréd. Ekkor kapták a homlokzatok neobarokk formájukat, s ez időben kapta helyben ma is használt nevét: hercegi kastély.

A kastélyban a II. világháború végéig lakott a hercegi család. Az államosítás után egy ideig az állami gazdaság irodaházaként használták, parkját felparcellázták, részben beépítették. A 2000-es évek elején kastélyszállóként működött. Jelenleg új funkcióját keresik a tulajdonosok.

Magtár - Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 30,0968'; E 18° 24,8820'

Az utcavonaltól beljebb szabadon álló, hosszan elnyúló, háromszintes, részben alápincézett, kontyolt nyeregtetős, hármastömegű magtár, szélesebb Ny-i és K-i, téglalap alaprajzú szakaszait összekötő, hosszú középrésszel, K-i végéhez épült újabb toldalékokkal. Utcai homlokzatához É felől kerítésfal csatlakozik, rajta kapuval. Az összekötő szakasz alatt patak folyik keresztül, amely egykor a kastélypark tavát táplálta. A Ny-i szakasz alatt dongaboltozatos pince kapott helyet.

A nagyméretű gazdasági épületet az 1783-as I. katonai felmérés már jelöli. A XX. században átalakították.

Római katolikus templom – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,7107'; E 18° 25,1578'

A község központja feletti dombon szabadon álló, egyhajós templom, ÉK-i homlokzata elé kissé kilépő toronnyal, a hajó két oldalán emeletes, timpanonos sekrestye-oratóriummal és kápolna-oratóriummal, íves záródású szentéllyel, a szentély felől kontyolt nyeregtetővel. A korábbi, rossz állapotú templom kiváltására 1799-re készült el, Apponyi Antal gróf és a hívek adományaiból. Főoltárképe a templommal egyidőben készült el. A templombelsőben lévő fa feszület, amelyen szürke, fémből öntött, életnagyságú korpusz látható, a XVIII. század második felében készült, s az Apponyi-kastély kápolnájából került jelenlegi helyére 1945 után.

Római katolikus templom (Csicsói kápolna) – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 30,4700'; E 18° 24,0933'

Csicsó-pusztán, a hegyháti dombok Kaposra néző peremén, egy kisebb dombon szabadon álló, egyhajós templom, Ny-i homlokzata elé kilépő toronnyal, poligonális záródású szentéllyel, É-i oldalához épült földszintes, felülkontyolt nyeregtetős egykori remetelakkal és kétszintes, kontyolt nyeregtetős sekrestye-oratóriummal. Tornyát volutás, vázadíszes félromzatok fogják közre. A tornyon nyíló, kőkeretes kapu felett kagylódíszes fülke található, benne Mária-szoborral.

A templomban kaptak helyet a hosszabb ideig Hőgyészen élt Mercy Antal (Antoine Mercy d'Argenteau) földi maradványai, amit az aljazaton vörös márvány sírkőlap jelez. 1962-ben a Mercy–Apponyi-kastély parkjában álló Vénusz-templomból ide hozták át gróf Apponyi Géza és felesége, Széchenyi Paula hamvait is.

A templom építését 1731-ben Claude Florimond de Mercy gróf kezdte meg, az építkezést feltehetően 1745 körül fejezte be gróf Mercy Antal.

Csicsó-pusztán a hagyomány szerint már a török hódoltság előtt is búcsújáró hely volt, amelynek szent kútját remeték őrizték. A forráshoz kötődő hagyományokat a 2.2.4. *Épített örökség, kultúrtörténeti egyedi tájértékek* című fejezetben ismertetjük.

Tisztartói lak – Hőgyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,8138'; E 18° 24,9718'

Szabadon álló, U alaprajzú, földszintes lakóház, utcai szárnyán nyeregtetővel, udvari szárnyain kontyolt nyeregtetővel. Utcai homlokzata timpanonnal lezárt középrizalitjában az eredeti bejárat elfalazása után kialakított keskeny ablak található, két oldalán apácarácsos ablakok sorakoznak.

Valószínűleg az 1740-es években épült Mercy Antal gróf uradalmi tisztartója számára, jelenlegi formáját az 1780 körüli átalakításkor nyerte. Az udvarban három korabeli gazdasági melléképület áll, amelyből kettőt L alakban összeépítettek.

Zsinagóga – Hógyész

Földrajzi koordináták: N 46° 29,6872'; E 18° 25,3613'

Nyeles telken – a Fő u. 23. szám alatti, 1861-ben épült, egykori felekezeti iskola mögött – álló, téglalap alaprajzú, kontyolt nyeregtetős épület, átalakított, lizénás tagolású homlokzatokkal. Az ÉNy-i homlokzat tengelyében két lépcsőfokkal megemelt, a női karzatra vezető lépcsőre nyíló, kőkeretes bejárat kapott helyet, felette konzolokkal alátámasztott, egyenes szemöldökpárkánnyal. A DK-i homlokzat középtengelyében a tórafülke rizalitszerűen kiugró tömege található. A DNy-i és a DK-i homlokzatokhoz újabb földszintes toldaléképületek csatlakoznak. Bejárata az ÉK-i oldalhomlokzaton nyílik. A telket gróf Apponyi György adományozta a zsidó hitközség részére. A XX. század második felében átalakították, berendezését elvitték. Karbantartás hiányában az épület nagyon rossz állapotú.

Evangélikus templom – Kalaznó

Földrajzi koordináták: N 46° 30,0365'; E 18° 28,4812'

A falu főutcája feletti dombon szabadon álló, egyhajós templom, É-i homlokzata elé kilépő toronnyal, poligonális záródású szentéllyel, a szentély felől kontyolt nyeregtetővel. A toronyaljba nyíló, kőkeretes kapu szemöldökén német nyelvű építési felirat látható, felette hullámíves szemöldökpárkány alatt kő országcímer kapott helyet, mellette bekarcolt évszám: 1789. A Ny-i homlokzaton kőkeretes oldalbejárat kapott helyet. A torony a hajó homlokfalához íves, vázadíszes félromzatokkal csatlakozik, a torony két oldalán a hajó homlokfalán egy-egy négykaréjos nyílás van.

Római katolikus templom – Kurd

Földrajzi koordináták: N 46° 26,8198'; E 18° 18,9745'

A 1761-65 között épült, az utca felől kőfallal kerített kertben szabadon álló, egyhajós templom, Ny-i homlokzata elé kilépő toronnyal, félkörívesen záródó szentéllyel, a szentély felől kontyolt nyeregtetővel, a szentély D-i oldalán kétszintes, nyeregtetős kápolna-oratóriummal, É-i oldalán félnyeregtetős sekrestyével. Berendezése nagyrészt 1882 után, a pécsi székesegyházból került ide. Oltára Martin Fischer alkotása, mellékoltárképét Zichy Mihály festette.

Apponyi Sándor-féle borpince – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 22,5960'; E 18° 22,0147'

Domboldalba épített, téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregvetős borház és abból nyíló több ágú, falazott, dongaboltozatos, az ágak találkozásánál csehsüveg boltozatos pince, utcai homlokzatának nyílászárói felett szegmensíves, nyerstégla szemöldökpárkányokkal. Az épülettől É-ra kisebb, téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregvetős, hasonló homlokzattagolású melléképület áll.

Az Apponyi-család 1790-ben vásárolta meg a lengyeli uradalmat, ezt követően épült a pince. Elnevezését az utolsó Apponyi tulajdonosról nyerte.

A pincét az új tulajdonos az elmúlt években felújította. Új bejárat és fogadótér épült. A pincét eredeti funkciójában használják.

Apponyi-kastély – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 22,7397'; E 18° 22,2518'

U alaprajzú, emeletes, összetett manzárdtetős, É-i és D-i homlokzatain közép- és sarokrízalitokkal tagolt kastély. A kerítésben K felől pilléres, kovácsoltvas gyalog- és kocsikapuk nyílnak. A főszárny É-i, udvari homlokzata középtengelyében manzárdtetős bejárat előépítmény kapott helyet, előtte két oszlopon konzolos, bábos erkéllyel. Az U szárainak találkozásánál a lépcsőházak manzárdtetős bővítményei láthatóak. A D-i, kerti homlokzat középtengelyének földszintjén pilléres, emeletén oszlopos, íves nyílású, timpanonnal és vázadíszes attikafallal lezárt, manzárdtetős portikusz található. A kastély részben alapincézett, a pincében fiókos dongaboltozattal. A Ny-i szárnyban kolostorboltozatos kápolna van, a XIX. század első felében készült kifestés feltárt részleteivel.

A kastély nagy kiterjedésű, kerített parkban áll, ami helyi jelentőségű természetvédelmi terület (*részletesen lásd 2.3.1. Természetvédelem c. fejezet*). A parkban további gazdasági épületek állnak, amelyek közül kiemelkedik a szintén a XIX. században épült, a bejárat részén oszlopos előterű, timpanonnal záródó lovarda. A kastélytól D-re copf obeliszk áll, amit gróf Apponyi Antal 1824-ben hozatott ide kölesdi birtokáról. Tőle Ny-ra egy, a XIX. század végén épült pilléres, nyerstégla-falazatú víztorony található.

A kastélyt gróf Apponyi József építtette 1824–1829 között, klasszicista stílusban. Az épületet 1863-ban gróf Apponyi Rudolf megnagyobbította, 1878 körül gróf Apponyi Sándor historizáló stílusban átalakította. 1906-ban egy tűzvész követően újjáépítették, részben átalakították.

Az épület funkciója az államosítás után többször is változott, jelenleg az Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakközépiskolának és Szakmunkásképző Intézetnek ad otthont.

Majorsági lakó- és gazdasági épületek – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 22,7018'; E 18° 22,1253'

A helyi népnyelvben „svájceráj”-nak nevezett, gazdasági és lakásokat is magában foglaló majorsági épületegyüttes a település magjától É-ra, egy magaslaton áll. Az 1810-ben, svájci minta alapján épült tehénistálló egy téglalap alaprajzú, földszintes, felülkontyolt nyeregtetős épület. A DK-i homlokzat középtengelyében emeletes, felülkontyolt nyeregtetős rizalit található, két keretelt, felülvilágító ajtóval, mindkét oldalán egy-egy enyhén kiülő, kontyolt nyeregtetős, kisebb rizalittal, bejárattal és a padlásszinten szénaledobó nyílással. Az ÉNy-i homlokzat középtengelyében falazott lépcsőfeljáró kapott helyet. A középrizalit emeletén lakószoba van. Az istállótól Ny-ra egy téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregtetős gondozói lak, egy T alaprajzú, emeletes, nyeregtetős lakóház és egy L alaprajzú, földszintes, felülkontyolt, illetve nyeregtetős magtár áll. A terület DNy-i részén egy magtár, egy lakóház és egy kocsiszín is található.

A majorság épületei az Apponyi-család 1824-ben megkezdett kastélyépítkezése után épülhettek, egy részük feltehetően a XIX. század végén.

Szent Flórián-szobor – Lengyel

Földrajzi koordináták: N 46° 22,4945'; E 18° 22,0052'

Szent Flórián égő házra edényből vizet öntő, római katonai öltözetű, álló alakja lépcsős alépítményen hasáb alakú, homlokoldalán szögletes volutákkal díszített talapzaton kapott helyet. A festett szobor talapzatának hátoldalán lévő 1800-as évszám az állítás idejére utal. A szobor a templomkertben áll.

Római katolikus templom – Mágocs

Földrajzi koordináták: N 46° 21,0883'; E 18° 13,7407'

A Sarlós Boldogasszony tiszteletére felszentelt római katolikus templomot 1805-ben építették, copf stílusban. A templom klasszicista oltárképét (Mária találkozása Erzsébettel) Karl Bachmayer még 1779-ben készítette, s – a Szent Anna-oltár részeként – a pécsi dominikánus templomból került ide.

Evangélikus templom – Mekényes

Földrajzi koordináták: N 46° 23,4247'; E 18° 20,0583'

A falu fölé magasodó dombon álló templom 1783 és 85 között épült, copf stílusban. Külseje hasonlít a többi környékbeli, XVIII. századi evangélikus templomhoz, egyedi jellegét belső berendezése adja. A szentélyben látható az oltár – Jézust ábrázoló témával – hátfalának párkányán a magyar címerrel, a szószékoltár hangvetőjét viszont a császári korona díszíti. A templomhajó két oldalán húzódó karzat

mellvédjén az apostolok képei láthatóak, az oltár felőli oldalakon II. József és Ferenc császárok portréival²⁶. Az oltárfestmény, az apostol- és császárképek Gottlieb Solbrig alkotásai 1786-ból. Állaga nem megfelelő, az épület felújításra szorul.

Római katolikus templom – Mucsi

Földrajzi koordináták: N 46° 25,6080'; E 18° 23,3263'

A település feletti dombon szabadon álló, hosszú lépcsősoron át megközelíthető, egyhajós templom, ÉK-i homlokzati toronnyal, a hajónál keskenyebb, ívesen záródó szentélyel, a szentély felől kontyolt nyeregtetővel, a szentély É-i oldalán kétszintes sekrestyével, D-i oldalán kétszintes oratóriummal. ÉK-i, timpanonos főhomlokzata középtengelyében keretelt kapu van, felette erőteljes szemöldökpárkány és latin nyelvű, feliratos tábla található, a karzatablak két oldalán fülkékben fiatalabb szobrok kaptak helyet.

A szentélyben található Szent Valerius ereklyéje, amelyet gróf Apponyi Antal hozott 1825-ben Rómából.

A templomot 1781-ben építtette gróf Apponyi György és fia, gróf Apponyi Antal. Szent István király tiszteletére szentelték fel.

Szent Flórián-szobor – Mucsi

Földrajzi koordináták: N 46° 25,8345'; E 18° 23,4915'

Szent Flórián égő házra dézsából vizet öntő, dús redőzetű köpenybe burkolt, álló alakja a volutás, párkánnyal lezárt talapzaton kapott helyet. A sárgásbarna homokkő anyagú szobor talapzatának homlokoldalán lévő 1795-ös évszám az állítás idejére utal.

Római katolikus templom – Nagyhajmás

Földrajzi koordináták: N 46° 22,2912'; E 18° 17,5942'

A római katolikus templom 1846-ban, késő klasszicista stílusban épült. Később romantikus stílusban átépítették. Berendezéséből kiemelkedik a copf stílusú oltár. Oltárképe az osztrák származású, Magyarországon élő, s jórészt itt alkotó id. Dorfmeister István utolsó alkotása, amelyet művész már nem is fejezhetett be.

Római katolikus plébániaház – Závod

Földrajzi koordináták: N 46° 23,6953'; E 18° 22,0052'

²⁶ A templom Ferenc császár uralkodásának idején épült. II. József a türelmi rendelet miatt kapott helyet a freskókon.

A Rákóczi utca 136. szám alatti saroktelken, az utcavonaltól beljebb szabadon álló, földszintes, alápincézett, téglalap alaprajzú, nyeregtetős lakóház, előkert mögötti, oromzatos utcai homlokzatán tornácbéjárattal. A kerti homlokzat középtengelyében a pilléres, mellvédes tornágra vezető, mellvédfalas lépcső kapott helyet.

Római katolikus templom – Závod

Földrajzi koordináták: N 46° 23,7537'; E 18° 24,8732'

A település É-i szélén, dombtetőn szabadon álló, egyhajós templom, D-i homlokzata elé kilépő toronnyal, a hajónál keskenyebb, egyenes záródású szentéllyel, a szentély felől kontyolt nyeregtetővel, a szentély Ny-i oldalán nyeregtetős, oromzatos sekrestye-oratóriummal. A toronyaljba nyíló kapu felett háromszögű oromzat található. A K-i homlokzaton aszimmetrikus elhelyezésű, szalagkeretes oldalbejárat van. A templomot 1764-68 között – felesége fogadalmi jelleggel tett ígérete alapján – építtette gróf Mercy Antal²⁷. Keresztelő Szent János tiszteletére szentelték fel.

A mellékoltár Szent Benedek vértanú holttestét rejt, amit Rómából szállítottak a völgyeségi településre, s 1777. június 28-án helyezték el a falu templomában.

Szent Flórián-szobor – Závod

Földrajzi koordináták: N 46° 23,6502'; E 18° 24,9205'

Szent Flórián római katonai öltözetben lévő, egyik kezében összetekert zászlót tartó, másik kezével dézsából égő házra vizet öntő, festett kőszobra lábazattal és párkánnyal tagolt, alul volutákkal díszített, hasáb alakú talapzaton kapott helyet. A talapzat homlokzati oldalán lévő 1783-as évszám az állítás idejére utal. A szobor a falu egyik központi teresedése mentén, a Petőfi és a Rákóczi utcák kereszteződésében áll.

További két épület műemlékké nyilvánítása van folyamatban Dombóváron (5. táblázat).

5. táblázat. Műemléki védelemre tervezett épített örökségi elemek a Kapos-hegyháti Natúrpark területén (forrás: muemlekem.hu)

Név	Azonosító	Státusz	Hrsz.
<i>Dombóvár</i>			
Illyés Gyula Gimnázium	12046	védetté nyilvánítás folyamatban	1289
Vasutasházak	12058	védetté nyilvánítás folyamatban	1839

²⁷ A templom teljes elkészültét a kegyúr nem élte meg, 1767 januárjában meghalt.

Öt település önkormányzata élt az épített örökség helyi szintű védetté nyilvánításának lehetőségével is. Ilyen formában került védelem alá számos sváb népi építészeti örökségi elem *Kurdon, Mekényesen, Nagyhajmás, Mágocson és Závodon*. A natúrparki térségben a **helyi védett épített értékek száma összesen 331** (6. táblázat).

Örökségvédelmi munkájuk elismeréseként *Závod* település 2004-ben Podmaniczky-díjat kapott, 2007-ben elnyerte a hazánkban első alkalommal meghirdetett Helyi Építészeti Örökség Nívódíjat.

6. táblázat. Helyi szintű oltalom alatt álló épített örökségi elemek a Kapos-hegyháti Natúrpark területén (forrás: muemlekem.hu)

Település	Helyi védett épített örökségi elemek száma (db)	Védett épületek, építmények jellege
<i>Dombóvár</i>	57 + 23	lakó- és középületek, városi terek (területi védelem)
<i>Hőgyész</i>	31	lakó-, gazdasági és középületek, utcaképek
<i>Kurd</i>	25	lakó-, gazdasági és középületek, fészületek, épület-homlokzatok
<i>Lengyel</i>	39 (5+34) + 2	lakó-, gazdasági és középületek (teljes épület vagy részlete), temető és major (területi védelem)
<i>Mekényes</i>	20	lakó-, gazdasági és középületek
<i>Nagyhajmás</i>	20	lakó-, gazdasági és középületek, fészületek
<i>Mágocs</i>	20	lakó-, gazdasági és középületek, fészületek, épület-homlokzatok
<i>Závod</i>	93 + 1 ²⁸	lakó-, gazdasági és középületek (teljes épület vagy homlokzat), prэшázak, kerítések, köztéri kutak és szobrok, Kálvária (területi védelem)
Összesen:	331	

²⁸ Hozzávetőleges szám, mivel a helyi védett építészeti örökségi elemek listája nem elérhető. A helyi védelem alatt álló épületek és építmények kizárólag a helyi építési szabályzat tervlapján vannak feltüntetve.

2.3.3. Környezeti nevelés, szemléletformálás

Erdei iskola

A natúrpark területén teljes körű erdei iskolai szolgáltatást egy szervezet, a Gyulaj Zrt. biztosít. A **Lengyel-Annafürdő Erdei Iskola** bázishelye a *Lengyel* közigazgatási területén lévő Annafürdő. Az erdei iskola kapcsolattartója Gál László (e-mail: gal@gyulajzrt.hu) (<http://erdeiiskola.gyulajzrt.hu> és <http://www.erdeiiskola.gyulajzrt.hu>). A Turisztikai és Természetismereti Központ turisztikai és környezeti nevelési infrastruktúráját a 2.2.8. *Turizmus* című fejezetben mutatjuk be. Minősített erdészeti erdei iskola.

Az iskolás (és óvodás) csoportok számos program közül választhatnak, a különböző környezeti elemeket (pl. Élőlények létfeltételei: a talaj, Élőlények létfeltételei: a víz és a napsugárzás, Édes kincs) és élőlény-csoportokat feldolgozva (pl. Vadon élő állataink, Madarak és Fák Napja, Növényismeret), vagy akár a különböző évszakok sajátosságait feltárva (pl. Az erdő ébredése – tavasz, Az ősz színei, Téli álom, Madárkarácsony). A programokat kézműves foglalkozások is színesítik (pl. Állati alapanyagok – nemezelés, Fajáték készítés, Boszorkánykonyha), továbbá kiemelt téma a környezetvédelem (pl. Szennyvízkezelés, A hulladék szemét?, Közművektől függetlenül) és a megújuló energiaforrások hasznosítása (Földből, légből és égből).

Tanösvények és egyéb környezetismereti bemutatóhelyek

A térségben két helyszínen, *Dombóváron* és *Lengyel-Annafürdőn* hálózatos jelleggel kialakított terepi bemutatóhelyek várják az érdeklődőket. A *Kurd* közigazgatási területén lévő, de legkönnyebben *Döbrököz* felől megközelíthető Majális és Koszorúdomb területén néhány éve épült ki a Csodabogyó tanösvény.

Jam tanösvény

Kiindulópont: N 46° 22,4272'; E 18° 08,6187'

Fenntartó: Dombóvár Város Önkormányzata

Tanösvény típusa: tájékoztató táblás

A Dombóvár belterületén lévő tanösvény a volt Döry Konzervgyár területének tájtörténetét, természeti adottságait és kultúrtörténeti emlékeit mutatja be. A bemutatóhely része a Dél-Dunántúl kőzeteit bemutató kőzetpark is.

A Dombóvári Nordic Walking Park bemutatási egységei

Kiindulópont: N 46° 22,5210'; E 18° 08,8765'

(természetvédelmi bázis a Kis-Konda-patak völgye TT D-i végén)

Fenntartó: Dombóvár Város Önkormányzata

Tanösvény típusa: tájékoztató táblás

Dombóvár természeti öröksége bemutatásának kiemelt színtere a *Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi terület*, amelynek déli része a belváros közelében húzódik. A helyi védett természeti terület déli szélén **látogató- és oktatóközpont** várja az érdeklődőket. Ez a helyszín a Kis-Konda-patak völgyi túrák kiindulópontja és maga az épület is számos rendezvénynek ad helyet. A természetvédelmi központot az önkormányzattal együttműködésben a Dombóvári Önkéntes Polgári Természetőr Egyesület működteti. A völgyben kijelölt útvonalat végigjárva az érdeklődők **tájékoztató táblák** segítségével ismerhetik meg a város legnagyobb és egyik legértékesebb helyi védett természeti területének természeti és kultúrtörténeti örökségét. A természeti örökség bemutatását egyes helyszíneken újabban **QR-kódok** is segítik. A völgy városi szakaszán, az egykori kenderáztató tavaknál **pallós ösvényen** járhatók be meg a vizes élőhelyek.

A Dombóvári Nordic Walking Park másik két egységének – *Nyerges-erdő és -horgászto természetvédelmi terület* és *Gunarasi parkerdő természetvédelmi terület* megismerésére szintén tájékoztató táblák és QR-kódok segítségével nyílik lehetőség. Mindkét helyszínen, a körtúra kiindulópontjában fogadókaput alakított ki az önkormányzat.

A város védett természetvédelmi oltalom alatt álló területeinek bemutatására és bemutatóhelyeinek népszerűsítésére 2016-ban a városközpontban álló víztoronynál épült egy **központi bemutatási egység**.

Madárvárta

Kiindulópont: N 46° 23,9437'; E 18° 08,6359'

Fenntartó: Madártani és Természetvédelmi Egyesület Dombóvári Helyi Csoportja

Tanösvény típusa: tájékoztató táblás

Az egyesület a Tüskei-horgásztónál 1984. óta működteti madárvédelmi oktatóbázisát. A Madárvárta udvara – tájékoztató táblás tanösvénnyel – szabadtéri „madárvédelmi mintakertként” szolgálja az oktatást, szemléletformálást. Rendszeresen szervezett programjaik közé tartozik például a madárészlelés-, -számlálás, -gyűűzés, mesterséges fészekodúk készítése és kihelyezése.

A Belvárosi Általános Iskolában egy természettudományi bemutatóterem is szolgálja a természeti értékek „ex situ” bemutatását, benne Tolna megye madárvilágát bemutató anyaggal, továbbá trófea, tojás-, fészek-, termés-, bogár- és lepkegyűjteménnyel. Az iskola udvarán madárvédelmi mintakertet alakítottak ki az iskola pedagógusai. A tervek szerint a gyűjteménynek a jövőben a Madárvárta fog helyt biztosítani, többek számára biztosítva így a megismerés lehetőségét.

A madárvilág megismertetését segíti a Tolna megye természeti értékeiért Alapítvány által 2014-ben megjelentetett, Dombóvár madárvilágát részletesen bemutató könyv, amelynek szerzője Nagy Sándor, a környék madárvilágának szakavatott kutatója.

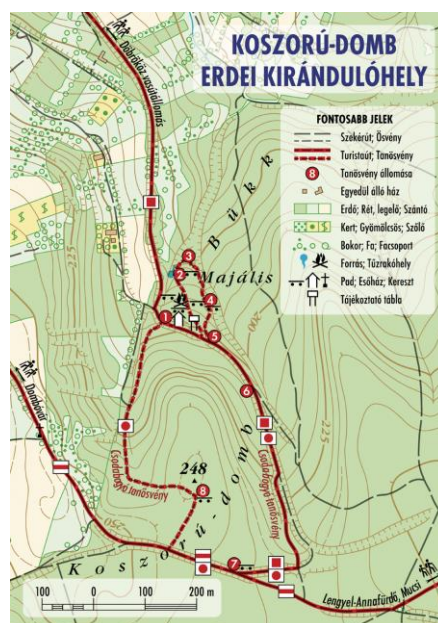
Csodabogyó tanösvény

Kiindulópont: N 46° 24,6380'; E 18° 16,6248'

Fenntartó: Gyulaj Zrt.²⁹

Tanösvény típusa: tájékoztató táblás

A tanösvény a hegyháti erdők természeti értékeit, a természetközeli erdőgazdálkodás jelentőségét és módszereit, valamint a tágabb környék erdei bemutatóhelyeit mutatja be. A 8. állomást egy 1,7 km hosszú, piros kör jelzésű, körút jellegű útvonalon járhatják be az érdeklődők.

Annafürdői Turisztikai és Természetismereti Központ

Kiindulópont:

N 46° 23,2910'; E 18° 22,3352' (látogatóközpont)

Fenntartó: Gyulaj Zrt.

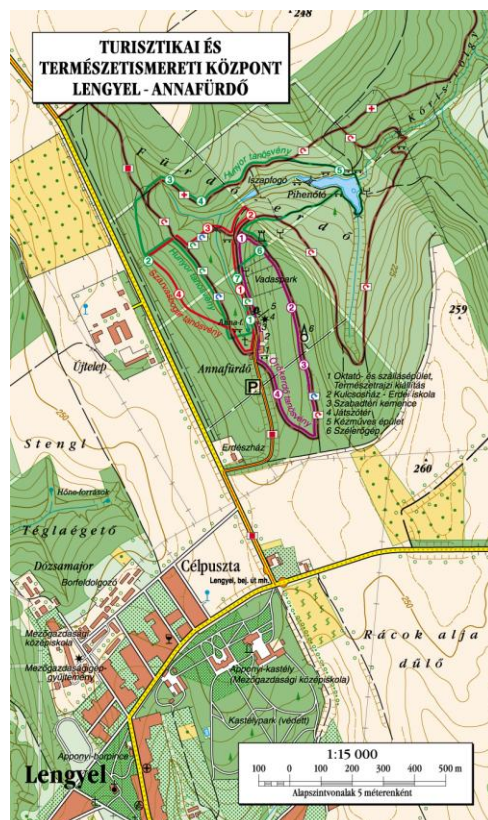
Bemutatóhely típusa: látogatóközpont és tanösvények

Tanösvények típusa: komplex (tájékoztató táblák és kirándulásvezető-füzet)

²⁹ A tanösvény kiépítésében az állami erdőgazdaság partnere a Tolnai Erdőkért Alapítvány volt.

A Turisztikai és Természetismereti Központ komplex szolgáltatásokkal várja az érdeklődőket. A kirándulást javasolt a parkoló közelében lévő **látogatóközpontban** kezdeni, ahol interaktív kiállítás segíti a környék természeti és kultúrtörténeti örökségének megismerését. A helyszínen szakvezetés is igényelhető a terepi túrához.

A Fürdő-erdő látnivalóit három tanösvény fűzi fel. A **Hunyor tanösvényen** tájékoztató táblák segítségével a természeti örökséget ismerhetjük meg. A **Szarvasbogár tanösvény** és az **Örökerdő tanösvény** – kiadvány segítségével – a környező erdőket mutatja be, a természetességi állapot és a természetközeli erdőgazdálkodás jelentőségét helyezve a középpontba. Külön interaktív bemutatási egységet képez az elmúlt évek egyik új fejlesztési eleme, a **Rétisas-fészek Kilátó**.

Egyéb környezeti nevelési programok

Egy kevesek által ismert, többszörös natúrparki vonatkozás miatt külön érdemes szólni a **Madarak és Fák Napjáról**. Egyik legismertebb természetvédelmi jeles napunk, amelynek célja, hogy különböző megemlékezésekkel, rendezvényekkel a társadalom, különösen az ifjúság természetvédelem iránti elkötelezettségét kialakítsa, elmélyítse. Időpontja a természet védelméről szóló hatályos törvény alapján minden év május 10-e. A hagyomány immáron több mint száztíz éves: 1902-ben Chernel István, élete jó részében Kőszegen – a mai Írottktő Natúrparkban – tevékenykedő ornitológus szervezte meg az első madarak és fák napját. A jeles naphoz kötődően később az MME Dombóvári Helyi Csoportja szervezésében indult országos vetélkedő. Az országos döntőt 2010 óta a Pro Vértes Közalapítvány, a Vértesi Natúrpark munkaszervezete szervezi.

Dombóváron az MME helyi csoportjának koordinálásával napjainkban is rendszeresen emlékeznek meg a jeles napról, túrákkal és egyéb természetismereti programokkal. Lengyel-Annafürdőn is minden évben megemlékeznek a Madarak és Fák Napjáról.

2.4. Társadalmi együttműködés

A natúrparki térség több településén aktív civil élet zajlik. Sok egyesület, alapítvány működik, amely a település élhetőbbé tételét, a helyi örökség megőrzését szolgálja, segítve ezzel is az érintett önkormányzat munkáját. A **helyi értékek védelemével kapcsolatos célokat felvállaló civil szervezetek** közül a legaktívabbakat a 7. táblázatban összegeztük.

Kiemelkedő jelentőségű a **Magyar Madártani Egyesület Dombóvári Helyi Csoportjának** tevékenysége. Az egyesület tagjai az 1980-as évektől kezdődően kutatják *Dombóvár* madárvilágát. Az egyesület a fehér gólya, a gyöngybagoly és a sarlósfecske fészkelésének biztosításával külön program keretében foglalkozik. A kihelyezett fészekkosarakban az elmúlt években 10-14 gólyapár költött, a templomtornyokban, padlásokon elhelyezett költőládákban több helyen is költött a korábban eltűnt gyöngybagoly. A denevérek egyedszámának növekedését szintén mesterséges denevérodúk kihelyezésével igyekeznek elősegíteni. A Szigeterdőtől a Tüskei-horgásztóig összesen kb. 300 odú került kihelyezésre. Az egyesület környezeti nevelés terén kifejtett tevékenységéről a következő fejezetben szólnunk.

A helyi védett természeti terület fenntartásában Dombóvár Város Önkormányzatának fontos partnere a **Dombóvári Önkéntes Polgári Természetőr Egyesület** (DÖPTE). Az egyesület bázishelye a Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi terület déli szélén, az egykori kisvasúti állomás épületében van, amely egyfajta természetvédelmi központként szolgál és számos rendezvénynek ad helyet. A DÖPTE polgári természetőrei rendszeresen ellenőrzik a természetvédelmi területek állapotát, kiemelten a Kis-Konda-patak völgye természetvédelmi területen.

Závodon a **Závod Értékeiért Közalapítvány** – az önkormányzattal együttműködve – országos szinten is példaértékű tevékenységet folytat a helyi építészeti örökség és ezzel a vonzó falukép megőrzéséért.

7. táblázat. A helyi értékek védelemével kapcsolatos célokat felvállaló civil szervezetek a Kapos-hegyháti Natúrpark területén

<i>Település</i>	<i>Civil szervezet</i>	<i>Kapcsolattartó</i>
<i>Dombóvár</i>	Dombóvári Önkéntes Polgári Természetőr Egyesület	Dávid Gyula
<i>Dombóvár</i>	Magyar Madártani Egyesület Dombóvári Helyi Csoportja	Nagy Sándor
<i>Dombóvár</i>	Tolna Megye Természeti Értékeiért Alapítvány	Tálos Róbert és Nagy Sándor
<i>Dombóvár</i>	Fekete István Kulturális Egyesület	Bodó Imre
<i>Dombóvár</i>	Dombóvári Városszépítő és Városvédő Egyesület	Szűcs László
<i>Hőgyész</i>	Hőgyészi Értéktörző Egyesület	Maráth Józsefné
<i>Kalaznó</i>	A Fejlődő Kalaznóért Egyesület	László Jánosné
<i>Lengyel</i>	Lengyel Jövőjéért Egyesület	Fábiánné Szabados Zsuzsanna
<i>Lengyel</i>	Lengyeli Óvodatörténeti és Néprajzi gyűjteményekért Alapítvány	Fábián Andrásné
<i>Lengyel</i>	Apponyi Sándor Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Oktatási és Képzési Alapítvány	Tóth György
<i>Lengyel</i>	Tolnai Erdőkért Alapítvány	Gál László
<i>Mágoacs</i>	Mágoacs Kulturális Életéért Egyesület	Uti Orsolya
<i>Mucsi</i>	Együtt Mucsiért Alapítvány	
<i>Závod</i>	Závod Értékeiért Közalapítvány	Szász Gábor
<i>Závod</i>	Váradi Antal Értékmentő Egyesület	Nagy Natália

A natúrparki térség múltjából adódóan több nemzetiségi civil szervezet folytat aktív tevékenységet. **Német nemzetiségi civil szervezet** működik *Hőgyészen* (kapcsolattartó: Polácsi Ferenc) és *Mágoacson*. *Hőgyészen* a helyi székely származásúakat összefogó egyesület is szerveződött (kapcsolattartó: Csöglei Istvánné). **Roma nemzetiségi civil szervezet** működik *Hőgyészen* (kapcsolattartó: Farkas Zoltán).

A natúrpark tevékenységét nagymértékben szeretnénk alapozni a civil szervezetek munkájára, amelyre már több kezdeményezés is történt (pl. gyalogos és kerékpáros túrák szervezése).

A natúrparki térség Baranya megyei települései, Mágocs, Mekényes és Nagyhajmás (a szomszédos Alsómocsoláddal és Bikallal) részt vesznek az **Észak Hegyháti Mikrotérségi Unió** (<https://eszakhegyhatiunio.wordpress.com>) tevékenységében. A térség önkormányzatai, gazdasági szereplői és civil szervezetei egy, a települések szinergikus fejlődését lehetővé tevő közös fejlesztési program végrehajtását kezdték meg. Az Unió működése jó alapot biztosít a szomszédos Hét patak gyöngye Natúrparkkal és a bikali Puchner Kastély és Élménybirtokkal való távlati együttműködésre.

A térségben az alábbi **LEADER-szervezetek** koordinálják a vidékfejlesztési források elosztását:

<i>Szervezet</i>	<i>Települések</i>
Tolnai Hármas Összefogás Nonprofit Kft.	<i>Csibrák, Döbrököz, Dúzs, Hőgyész, Kisvejke, Kurd, Lengyel, Mucsi, Závod</i>
Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület	<i>Mágocs, Mekényes, Nagyhajmás</i>
3-as KÉZFOGÁS Nonprofit Kft.	<i>Kalaznó</i>

A natúrparki térség települései közül **Integrált Közösség és Szolgáltató Tér (IKSZT)** működik a következő településeken: *Döbrököz, Kisvejke* és *Závod*. *Závodon Teleház*, valamint a **Községi „Fonó” Ház** működik, *Mágocson* a Művelődési Ház tölt be hasonló közösségi funkciót.

Ezek a létesítmények **turisztikai információs pontként** a natúrpark információs hálózatában is fontos szerepet játszhatnak.

A natúrpark működése során szeretnénk, ha a közösségi élet, a közösségi kapcsolatok megerősödne, valós együttműködések alakulnának ki a térség hasonló tevékenységet végző szervezetei között, hálózatokat alkotva hatékonyabban és költségtakarékosabban tudnánk projekteket megvalósítani. A hálózatok, együttműködések kialakításában koordináló szerepet kaphat a natúrparki munkaszervezet.

2.5. Összefoglaló értékelés

A Kapos-hegyháti Natúrpark **teljes mértékben megfelel a natúrparkok** – „A magyarországi natúrparkok szakmai koncepciója – Szakmai és szervezeti-működési keretek meghatározása” című dokumentumban meghatározott – **szakmai feltételeinek**, amit az alábbiakban foglalunk össze.

A natúrpark 14 települési önkormányzat összefogásával jött létre. Összes kiterjedése – a minimális területméretként meghatározott 10 000 hektárt többszörösen meghaladva – **38 152,7 hektár**. Az érintett települések teljes közigazgatási területe a natúrpark részét képezi. A natúrpark területe *összefüggő*.

Tájföldrajzi szempontból a natúrpark egységét a **Kapos** folyó és az attól D-re és K-re elhelyezkedő, nagyjából **erdő fedte dombor** adja. Természetvédelmi szempontból a natúrpark táji egységét erősíti, hogy a központi „magot” képező erdő fedte dombor a **Natura 2000 hálózat részét képezi**.

A natúrpark területe – összhangban a Tvt. 29/A. §. bekezdésével – alapvetően természetközeli jellegű, s ezen területek jelentős része hazai és közösségi természetvédelmi oltalom alatt áll. A natúrpark központi „magja” egy nagy kiterjedésű összefüggő erdőterület, amelynek nagyobb része – **4092,67 hektár** összkiterjedésben – a **Natura 2000 hálózat** részét képezi. A természeti örökséget tekintve a natúrparki térség 14 önkormányzata közül eddig 3 élt a helyi szintű védetté nyilvánítás lehetőségével. A **helyi jelentőségű természetvédelmi területek** kiterjedése összesen **776,37 hektár**.

Kiemelkedően gazdag a natúrparki térség építészeti öröksége. A natúrparki térségben 14 települést érintően összesen **30 műemléki védelem alatt álló épület, építmény** található. A nagyjából a XX. század első évtizedeiből származó jellegzetes népi lakóházak és gazdasági épületek közül **számos helyi szintű építészeti védelem alatt áll**.

A natúrparki térség gazdag régészeti örökséggel rendelkezik. Az **ismert régészeti lelőhelyek száma 158**. Egyes lelőhelyek **nemzetközi szinten is kiemelkedő fontosságúak**, s a natúrpark szempontjából is jelentős potenciált képviselnek.

A Kapos-hegyháti Natúrpark **megfelel a natúrparkok** – „A magyarországi natúrparkok szakmai koncepciója. Szakmai és szervezeti-működési keretek meghatározása” című dokumentumban meghatározott – **szervezeti-működési feltételeinek**, amit az alábbiakban foglalunk össze.

A natúrpark létrehozása **alulról jövő kezdeményezés eredménye**, amely a térségben működő önkormányzatok, valamint állami és civil szervezetek, vállalkozások és magánszemélyek közös szándékán alapult.

Az együttműködésben részt vevő települési önkormányzatok a natúrpark képviselőjére és az operatív feladatok koordinálására, végrehajtására jogi személyiséggel rendelkező „munkaszervezetet” szándékoznak létrehozni.

A natúrparki névhasználati cím megszerzésének további feltétele a natúrparki fejlesztési koncepció kidolgozása, eleget téve „A magyarországi natúrparkok szakmai koncepciója – Szakmai és szervezeti-működési keretek meghatározása” című dokumentumban meghatározott tartalmi és formai követelményeknek.

Felhasznált irodalom

- Barczy Attila* (szerk.) (2000): Dunántúli-dombság. Külső-Somogy. Magyarország tájai sorozat. Gödöllő.
- Barczy Attila* (szerk.) (2001): Dunántúli-dombság. Mecsek és Tona–Baranyai-dombvidék. Magyarország tájai sorozat. Gödöllő.
- Boruzs Katalin – Szabó Géza* (2010): Újabb ólom fogadalmi táblák Tolna megyéből. Új Dunatáj.
- Bódyiné Máthé Ildikó* (szerk.) (2008): Építészeti örökségünk helyi védelme. 2007. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium – VÁTI Kht. Kézirat.
- Dobay Gábor – Pécz Tibor – Szabó Réka* (é. n.): Hunyor tanösvény. Gyulaj Zrt. Hőgyészi Erdészet. Lengyel–Annafürdő
- Gábor Olivér* (1998): Későantik sírok Mágocson. JPMÉ. pp. 113-130.
- Gábrriel András* (1973): A baranyai Hegyhát (A Mecsek és a Kapos közti terület tájneveiről). Földrajzi Értesítő XXII. évf. 1973/2–3. füzet, pp. 321-325.
- Hampel József* (1905): Lovas istenségek dunavidéki antik emlékeken. Archeológiai Értesítő. 25 (1905) pp. 1-16.
- Haraszthy László* (szerk.) (2014): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány. Csákvár.
- Horváth Janina* (2008): A magyarországi pannóniai korú Viviparus fauna vizsgálata a Viviparus fauna biometriai vizsgálata és a lelőhelyeik genetikai szemléletű statisztika vizsgálata dunántúli felszíni feltárások együtteseinek példáján. Diplomamunka. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar. Földtani és Őslénytani Tanszék. Szeged.
- Kiss Gábor* (vezető tervező) (2015): Dombóvár Város Természetvédelmi Alapterve 2015-2020. A természeti örökség megőrzésének és fenntartható hasznosításának helyi szintű feladatai Dombóváron. Kézirat. Dombóvár.
- Kiss Gábor* (szerk.) (2015): A tengelici kastélyparkoktól a Kis-Konda-patak menti ökológiai folyosóig. Helyi jelentőségű védett természeti területek Tolna megyében. Tolna Megyei Önkormányzat. Szekszárd.
- K. Németh András* (2011): A középkori Tolna megye templomai. Pécs.
- Koller József* (2014): Jövőt építő múlt. Magyarszék Község Német Nemzetiségi Önkormányzat.
- Központi Statisztikai Hivatal* (2005): A dél-dunántúli szőlő- és gyümölcsstermesztés helye az országban. Központi Statisztikai Hivatal Pécsi Igazgatósága. Pécs.

- Miklós Zsuzsa (2007): Tolna megye várai. *Varia Archaeologica Hungarica*. Budapest.
- Nagy Sándor (2014): Dombóvár madárvilága. Tolna megye természeti értékeiért Alapítvány. Dombóvár.
- Ónodi János (é. n.): Papd búcsújáráshely története. Öröm, és üdömteli napok a papdi kápolna történetében. Kézirat.
- Patay Pál (2008): Dunántúli hosszanti sáncok. *ComArcHung* 2008. pp. 116-134.
- Schweitzer Ferenc (1994): A Tolnai-Hegyhát és Ny-i peremterülete a Kapos-völgygel. Kézirat. Budapest.
- Szabó Géza (2004): „Az egész vármegyének lettem bolygó régésze...” Új dunatáj.
- Szabó Géza (2009): A dombóvári régészeti kutatások és a környék története az őskorban. In.: Dombóvár története. Dombóvár.
- Szabó Géza - Csányi Viktor (2012): Werbőczy két Tolna megyei vára: Dombó és Döbrököz az újabb régészeti megfigyelések tükrében. *WMMÉ*. Szekszárd.
- Szász Gábor (2015): Örökségvédelem felsőfokon, *Závod*. Országépítő. 2015/03. pp. 56-61.
- Szóts Zoltán (2007): A Völgyesség táji lehatárolása. *Földrajzi Értesítő*. LVI. évf. 3-4. füzet. pp. 169-180.
- Tóth István Zsolt (2015): Kurd 17/B erdőrész fajlistája. Kézirat. Gyulaj Zrt.
- Varga Zoltán (szerk.) (2014): A Pannon régió élő öröksége – a Natura 2000 hálózat. Szerif Kiadói Kft. Budapest.
- Végh József – Ördög Ferenc – Papp László (szerk) (1981): Tolna megye földrajzi nevei. Budapest.
- Wosinsky Mór (1896): Tolna megye története az őskortól a honfoglalásig. 1-2. kötet. Budapest. p. 175

Térképek:

Agrotopográfiai Térkép – 1:100 000. Magyar Földmérési Intézet, Budapest

Magyarország földtani alapszelvényei – 1:100 000. Magyar Állami Földtani Intézet.
<https://map.mfgi.hu>

Magyarország földtani térképe – 1:100 000. Magyar Állami Földtani Intézet.
<https://map.mfgi.hu>

Magyarország talajvízszint mélység térképe (0-20 m) – 1:100 000. Magyar Állami Földtani Intézet. <https://map.mfgi.hu>

Magyarország geomorfológiai térképe – 1:500 000. Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék. <http://www.geo.u-szeged.hu/web/magyarorszag-geomorfologiai-terkepe>

További fontosabb internetes források:

<http://baranya.hu/baranya-megyei-ertektar/>

<http://bucsujaras.hu/papd/>

<http://www.csatolna.hu>

<http://www.kincsestolnamegye.hu>

<http://muemlekem.hu>

<http://www.openstreetmap.org>

<http://regmult.blogspot.hu>

https://www.teir.hu/index_terinformatikai.html

<http://wmmm.hu>

MELLÉKLETEK

- M/1: A 2017. február 25-én megrendezésre kerülő „téltemető” túra felhívása
- M/2: Dombóvár Város Önkormányzata Képviselő-testületének 434/2016. (X. 27.) Kt. határozata natúrpark létrehozásának kezdeményezéséről
- M/3: Kapos-hegyháti Natúrpark – Természeti örökség
- M/4: Kapos-hegyháti Natúrpark – Épített és egyéb kulturális örökség
- M/5: Kapos-hegyháti Natúrpark – Meglévő turisztikai infrastruktúra
- M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)
- M/7: A Kapos-hegyháti Natúrpark ismert régészeti lelőhelyeinek összesített listája
- M/8: Fényképválogatás a Kapos-hegyháti Natúrpark természeti és kulturális örökségéből

KEDVES LAKOSOK!

2017. február 25-én téltemető túrát szervezünk, melyre szeretettel meghívjuk Önt és családját!

14 önkormányzat fél éve dolgozik közösen egy natúrpark létrehozásán. Ehhez kapcsolódóan a bejárások alkalmával számos természeti látnivalót fedeztek fel, melyeket szeretnénk Önökkel is megismertetni, így idén az alábbiak szerint alakul a már hagyományossá vált téltemető túra:

A 14 településből hat döntött úgy, hogy indítanak túrát, melynek végállomása Döbrököz határában lévő Majális (Koszorúdomb). Itt a döbrököziek forró teával, forralt borral és kaláccsal vendéglik meg a túrázókat.

15 órakor a döbröközi buszfordulóból buszok indulnak vissza a településekre, valamint 14.30 és 15.30-kor Dombóvárra a DÖPTE-bázishoz, ahol frissen sült disznóhús, bohócműsor, gyermek játszótér, kiszabáb-égetés és egyéb hangulatos műsorok várják a résztvevőket. Minden túrázó egy-egy kéz- vagy lábmelegítőt kap, emellett ajándéktárgyakkal is készülünk a túrázók számára, valamint a 2016. év pálinkatermelője címet is átadjuk.

17 órakor két útvonalon buszokkal szállítjuk haza Önöket (1. Dombóvár-Kurd-Döbrököz 2. Dombóvár-Mágocs-Nagyhajmás-Mekényes).

TELEPÜLÉS	INDULÁS HELYE	INDULÁS IDEJE	TÁV	KAPCSOLATTARTÓ
Dombóvár	DÖPTE-bázis	10.00	15 km	Pintér Kata, 20/415-7744
Döbrököz	Hegyi játszótér	12.00	2,5 km	Selyem Attiláné, 74/435-142
Kurd	Művelődési Ház	12.00	7 km	Haydu Eszter, 74/401-011
Mágocs	Szenháromság tér	10.00	10 km	Kusztor Csaba, 30/560-1050
Mekényes	Teleház	12.00	6 km	Major Ottó, 20/295-4126
Nagyhajmás	Játszótér	12.00	4 km	Piszkár Éva, 20/989-1517

Emellett Dombóvárról egy rövidebb túra is indul 14 órakor a DÖPTE-bázistól, mely a túskei Becsali panzióig, majd vissza a DÖPTE-bázisig (6 km) tart. Sok szeretettel várjuk Önöket!

Dombóvár város polgármestere

Döbrököz község polgármestere

Kurd község polgármestere

Mágocs város polgármestere

Mekényes község polgármestere

Nagyhajmás község polgármestere

Kivonat Dombóvár Város Önkormányzatának Képviselő-testülete 2016. október 27-i
rendes ülésének jegyzőkönyvéből:

434/2016. (X. 27.) Kt. határozat
natúrpark létrehozásának kezdeményezéséről

1. *Dombóvár Város Önkormányzatának Képviselő-testülete támogatja natúrpark létrehozását a Kapos folyó Tolna megyei szakasza mentén és a Tolnai-Hegyhát térségben, és felhatalmazza a polgármestert, hogy hivatalos egyeztetésekbe kezdjen az érintett önkormányzatokkal, valamint szervezetekkel.*
2. *A Képviselő-testület támogatja a névhasználati cím megszerzéséhez kötelező natúrparki szakmai háttér tanulmány (helyzetfeltárás) elkészítését, valamint az ehhez szükséges szakmai műhelyek és tájséták megszervezését, melyhez a 2017. évi költségvetés terhére nettó 1.000.000 forintot biztosít. A Képviselő-testület felhatalmazza a polgármestert, hogy az önkormányzat vagyonáról és a vagyongazdálkodás szabályairól szóló 10/2011. (III. 4.) önkormányzati rendelet 31. § (9) bekezdés 3. pontja alapján ajánlatkérési eljárás lefolytatása nélkül szerződést kössön az IZRA Bt.-vel a szakmai háttér tanulmány elkészítésére, valamint a programok megvalósítására.*

Határidő: 2016. november 14. - szerződéskötés
2017. január 31. - natúrparki szakmai háttér tanulmány elkészítése

Felelős: Polgármester

Végrehajtásért felelős: Polgármesteri Kabinet

Dombóvár, 2016. október 27.

Szabó Loránd sk.
polgármester

dr. Letenyei Róbert sk.
jegyző

Kivonat hitelül:

2016 OKT 28.

Dombóvár,

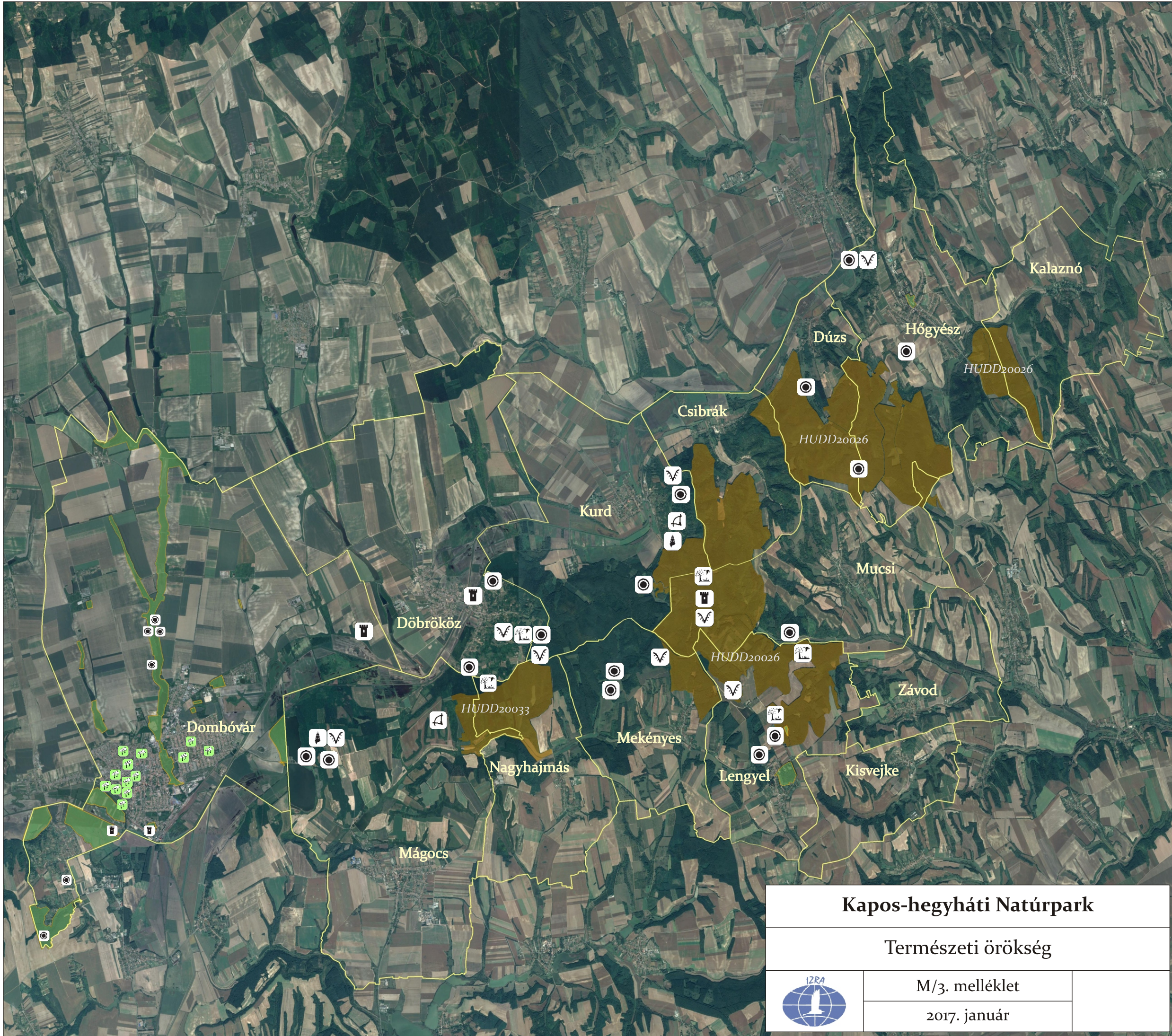

dr. Farkas-Szabó András
irodavezető

Jelmagyarázat:

- Natura 2000 terület
- Ex lege védett földvár
- Helyi jelentőségű természetvédelmi terület
- Helyi jelentőségű természeti érték (fa, fasor)
- Földtani érték
- Felszínalaktani érték
- Ex lege védett forrás, egyéb értékes forrás, kút
- Nagyobb kiterjedésű, értékes élőhely
- Természetes kilátópont

Kapos-hegyháti Natúrpark

Természeti örökség

M/3. melléklet

2017. január

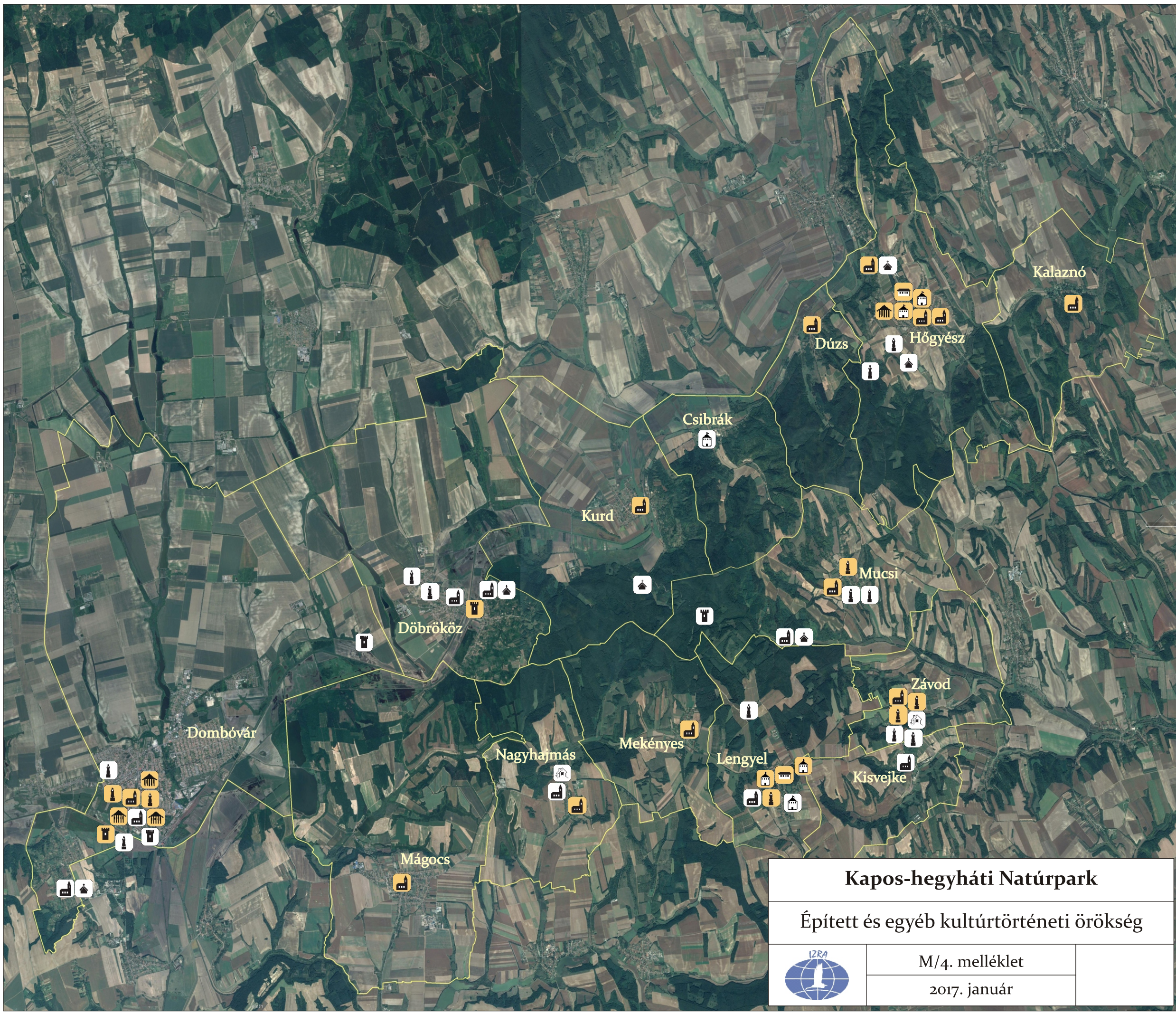

Jelmagyarázat:

- Műemléki védelem alatt álló épített örökségi elemek
- Templom, kápolna
- Szentkút és egyéb kultúr-történeti jelentőségű forrás
- Egyéb szakrális jellegű kismemlék
- Kastély, kúria és kapcsolódó uradalmi gazdasági épület
- Várrom
- Tájház

A térképen - azok nagy száma miatt - nem tüntettük fel a népi építészeti emlékeket.

Kapos-hegyháti Natúrpark		
Épített és egyéb kultúrtörténeti örökség		
	M/4. melléklet	
	2017. január	

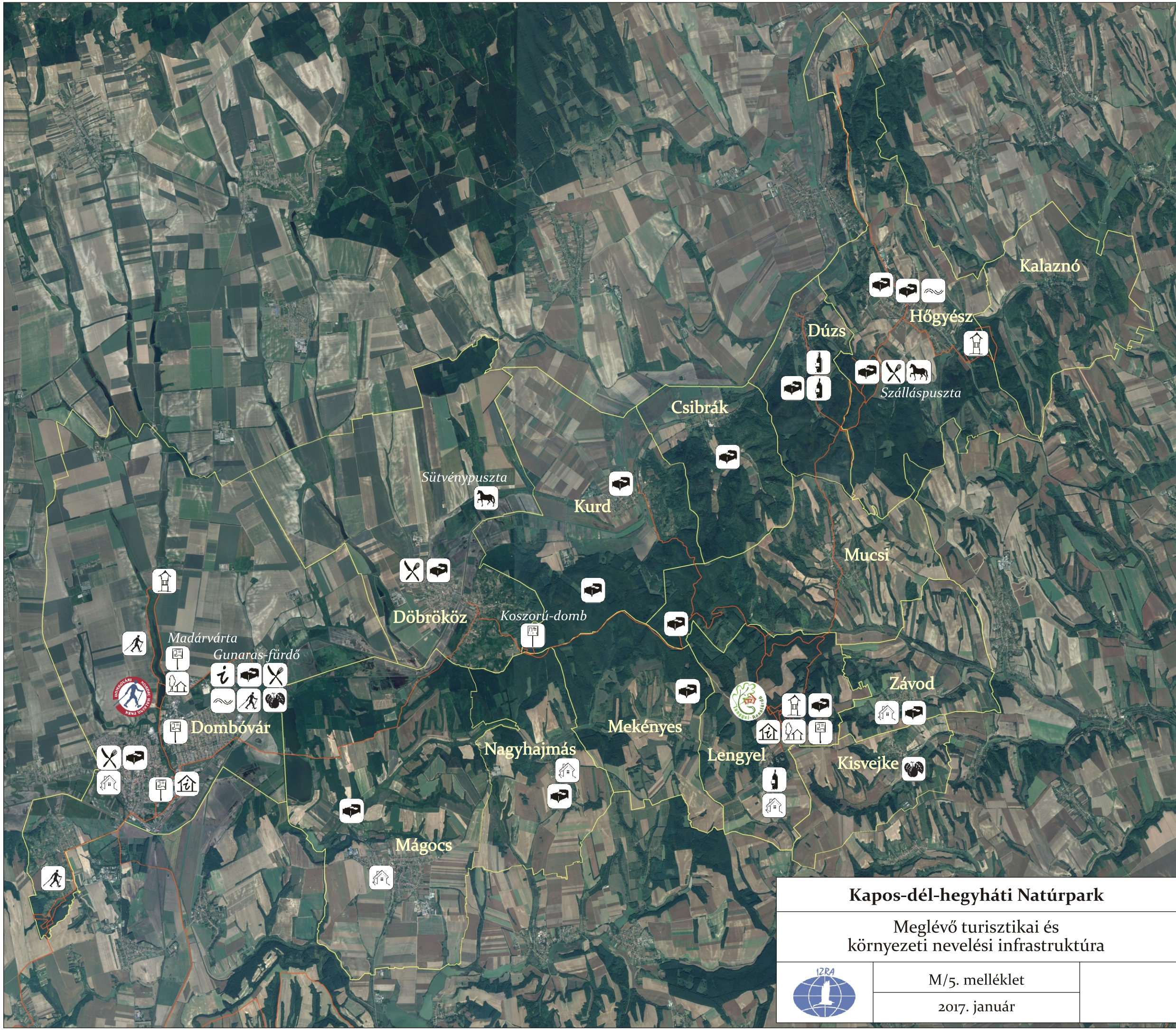
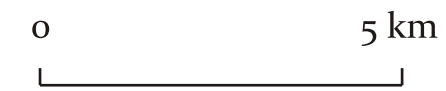

Jelmagyarázat:

- turisztikai információ
- szálláshely
- étterem
- pincészet, borkóstolás
- helyi termék-bolt
- fürdő
- múzeum, tájház
- látogatóközpont
- erdei iskola
- tanösvény
- kilátó
- lovaglás
- nordic walking túraút
- jelzett turistaút

A Koszorú-domb és Lengyel-Annafürdő részletesebb térképét a 2.3.3. Környezeti nevelés, szemléletformálás című fejezet tartalmazza.

Kapos-dél-hegyháti Natúrpark

Meglévő turisztikai és környezeti nevelési infrastruktúra

M/5. melléklet

2017. január

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

1	<i>Földtani-felszínalaktani értékek</i>		Google Maps
	Kurdi anyag – földtani alapszelvény	<i>Kurd</i>	N 46° 26.1607' E 18° 19.6058'
	Mekényesi löszszakadékok (völgyelágazás)	<i>Mekényes</i>	N 46° 24.3940' E 18° 19.5085'
	Mekényesi löszszakadék (keleti ág)	<i>Mekényes</i>	N 46° 24.3683' E 18° 19.5880'
	Mekényesi löszszakadék (északi ág, bükk)	<i>Mekényes</i>	N 46° 24.4535' E 18° 19.5093'
	Nagy horhó	<i>Döbrököz</i>	N 46° 24.7700' E 18° 16.0378'
	Koszorús-dombi horhó	<i>Kurd</i>	N 46° 24.4915' E 18° 16.7928'
	Sánci-tetői löszmélyút	<i>Mucsi</i>	N 46° 25.0975' E 18° 20.3643'
	Csicsói mésztufagátak	<i>Hőgyész</i>	N 46° 30.4653' E 18° 24.1135'
	Szabó-árok homokkő szurdoka	<i>Kurd</i>	N 46° 27.1360' E 18° 19.7698'
	Betyár-gödör	<i>Lengyel</i>	
	Aranyosi-gödör	<i>Lengyel</i>	N 46° 23.8397' E 18° 21.0130'
	Kis-Bükk-hegyi löszkatlan (D)	<i>Mágocs</i>	N 46° 23.0573' E 18° 11.9857'
	Kis-Bükk-hegyi löszkatlan (ÉK)	<i>Mágocs</i>	N 46° 23.0833' E 18° 11.9943'
	Kis-Bükk-hegyi löszkatlan (É)	<i>Mágocs</i>	N 46° 23.1017' E 18° 11.9765'
2	<i>Kutak, források</i>		
	Nyergesi-forráscsoport	<i>Dombóvár</i>	N 46° 20.310' E 18° 5.817'
	Szent Anna-forrás	<i>Dombóvár</i>	N 46° 21.112' E 18° 6.357'
	Kétágú-forrás	<i>Dombóvár</i>	N 46° 24.9293' E 18° 08.3185'
	Öreg tölgy-forrás	<i>Dombóvár</i>	N 46° 24.2930' E 18° 08.2742'
	Öreg fűz-forrás	<i>Dombóvár</i>	N 46° 24.6997' E 18° 08.3937'
	DÖPTE-forrás	<i>Dombóvár</i>	N 46° 24.7332' E 18° 08.2100'
	Döbröközi Szentkút	<i>Döbrököz</i>	N 46° 25.5592' E 18° 15.5890'
	Koszorú-dombi-forrás	<i>Döbrököz</i>	N 46° 24.7017' E 18° 16.6662'
	Fenyves-forrás	<i>Dúzs</i>	N 46° 28.5567' E 18° 22.6933'
	Kalapos-forrás	<i>Dúzs</i>	N 46° 27.2895' E 18° 23.8615'
	Kőkút-forrás (Steinbrunnen)	<i>Hőgyész</i>	N 46° 29.0627' E 18° 24.9373'
	Csicsói Szentkút (Bründl)	<i>Hőgyész</i>	N 46° 30.4653' E 18° 24.1135'
	Anna-forrás	<i>Lengyel</i>	N 46° 23.3132' E 18° 22.2992'
	Kápolna-forrás (Papd)	<i>Mucsi</i>	N 46° 24.7114' E 18° 22.1288'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

	Csigás-kút	<i>Kurd</i>	N 46° 26.8793' E 18° 19.8872'
	Csigás-völgyi felső forráscsoport	<i>Kurd</i>	N 46° 26.8990' E 18° 19.8733'
	Szentkút	<i>Kurd</i>	N 46° 25.6023' E 18° 19.1600'
	Szalay-völgyi forrás 1.	<i>Mekényes</i>	N 46° 24.1523' E 18° 18.5068'
	Szalay-völgyi forrás 2. - Fűzfás forrás	<i>Mekényes</i>	N 46° 23.9875' E 18° 18.3752'
	Kis-Bükk-hegyi forráscsoport ("Források és löszbabák völgye")	<i>Mágocs</i>	N 46° 22.8700' E 18° 11.7835'
	"Források és löszbabák völgye" (DK)	<i>Mágocs</i>	N 46° 22.8847' E 18° 12.0512'
	Gyertyánoskúti-forrás	<i>Döbrököz</i>	N 46° 24.1810' E 18° 15.3310'
	Hőne-források	<i>Lengyel</i>	N 46° 23.0140' E 18° 21.8120'
3	<i>Nagyobb kiterjedésű, értékes élőhelyek</i>		
	Nagyhajmási csodabogyós erdő	<i>Nagyhajmás</i>	N 46° 24.0743' E 18° 15.6958'
	Mucsi csodabogyós erdő	<i>Mucsi</i>	N 46° 25.6412' E 18° 20.4870'
	Papdi csodabogyós erdő	<i>Mucsi</i>	N 46° 24.6075' E 18° 22.6213'
	Füldő-erdő - Annafüldő TT	<i>Lengyel</i>	N 46° 23.3455' E 18° 22.3103'
	Koszorú-dombi erdő (Majális)	<i>Kurd</i>	N 46° 24.6487' E 18° 16.6737'
	Apponyi-park TT (bejárat)	<i>Lengyel</i>	N 46° 22.8672' E 18° 22.3790'
	Apponyi-kastély parkja TT (Hőgyészi kastélypark TT)	<i>Hőgyész</i>	N 46° 29.9402' E 18° 24.9600'
	Szigeterdő TT	<i>Dombóvár</i>	N 46° 21.929' E 18° 8.106'
	Gólyavár TT	<i>Dombóvár</i>	N 46° 21.836' E 18° 7.354'
	Kis-Konda-patak völgye TT (É)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 27.644' E 18° 8.444'
	Kis-Konda-patak völgye TT (D)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 22.582' E 18° 8.695'
	Bontovai-tó TT (D)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 23.395' E 18° 7.051'
	Nyerges-erdő és -horgásztó TT (súlypont)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 20.453' E 18° 6.020'
	Nyerges-erdő és -horgásztó TT (gát)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 20.698' E 18° 6.228'
	Tüskei tölgyes maradványerdő TT	<i>Dombóvár</i>	N 46° 23.718' E 18° 9.026'
	Dombóvári „tűzlepkés-rétek” TT (Dosztányi-berek)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 21.901' E 18° 06.892'
	Dombóvári „tűzlepkés-rétek” TT (Szőlőhegyi-rét)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 22.041' E 18° 5.633'
	Gunarasi parkerdő TT	<i>Dombóvár</i>	N 46° 24.165' E 18° 9.568'
	Mászlonyi kastélypark TT	<i>Dombóvár</i>	N 46° 25.331' E 18° 6.729'
	Banya-völgyi tölgyes TT (ÉNy)	<i>Dombóvár</i>	N 46° 25.336' E 18° 10.149'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

	Banya-völgyi tölgyes TT (ÉK)	Dombóvár	N 46° 25.414' E 18° 10.063'
	Banya-völgyi tölgyes TT (DNy)	Dombóvár	N 46° 25.283' E 18° 10.100'
	Banya-völgyi tölgyes TT (DK)	Dombóvár	N 46° 25.288' E 18° 10.117'
	Banya-völgyi tölgyes TT (súlyponti)	Dombóvár	N 46° 25.2723' E 18° 10.1943'
	Mágocsi úti tölgyes TT	Dombóvár	N 46° 22.907' E 18° 11.028'
	Béka-tói-mocsár és égeres TT (nyílt élőhelyek)	Dombóvár	N 46° 23.098' E 18° 10.975'
	Béka-tói-mocsár és égeres TT (égeres)	Dombóvár	N 46° 23.375' E 18° 10.861'
	Bontovai erdő TT (ÉNy)	Dombóvár	N 46° 24.690' E 18° 6.579'
	Bontovai erdő TT (ÉK)	Dombóvár	N 46° 24.705' E 18° 6.643'
	Bontovai erdő TT (DNy)	Dombóvár	N 46° 24.2747' E 18° 6.630'
	Bontovai erdő TT (DK)	Dombóvár	N 46° 24.281' E 18° 6.736'
	Bontovai erdő TT (súlyponti)	Dombóvár	N 46° 24.4988' E 18° 06.7055'
4	<i>Védett fák, fasorok</i>		
	Újdombóvári vadgesztenye fasor TE (K)	Dombóvár	N 46° 23.000' E 18° 9.038'
	Újdombóvári vadgesztenye fasor TE (Ny)	Dombóvár	N 46° 22.934' E 18° 8.696'
	Hunyadi téri fák, fasorok TE (DK)	Dombóvár	N 46° 22.458' E 18° 7.830'
	Hunyadi téri fák, fasorok TE (DNy)	Dombóvár	N 46° 22.497' E 18° 7.809'
	Hunyadi téri fák, fasorok TE (ÉK)	Dombóvár	N 46° 22.600' E 18° 7.868'
	Hunyadi téri fák, fasorok TE (ÉNy)	Dombóvár	N 46° 22.600' E 18° 7.825'
	Hunyadi tér - súlyponti (keleti oldal)	Dombóvár	N 46° 22.5545' E 18° 07.8182'
	Hunyadi tér - súlyponti (nyugati oldal)	Dombóvár	N 46° 22.5400' E 18° 07.8478'
	Arany János téri fák TE	Dombóvár	N 46° 22.248' E 18° 7.602'
	Ady Endre utcai vadgesztenye fasor TE (K)	Dombóvár	N 46° 22.784' E 18° 7.720'
	Ady Endre utcai vadgesztenye fasor TE (Ny)	Dombóvár	N 46° 22.615' E 18° 7.265'
	Horvay János utcai gömbkőrös fasor TE (K)	Dombóvár	N 46° 23.329' E 18° 9.686'
	Horvay János utcai gömbkőrös fasor TE (Ny)	Dombóvár	N 46° 23.136' E 18° 8.615'
	Fő utcai juhar fasor TE (K)	Dombóvár	N 46° 23.087' E 18° 9.501'
	Fő utcai juhar fasor TE (Ny)	Dombóvár	N 46° 23.020' E 18° 9.141'
	Dőry platán TE	Dombóvár	N 46° 22.501' E 18° 8.361'
	Szabadság utcai platánok TE (4)	Dombóvár	N 46° 22.316' E 18° 7.639'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

	Szabadság utcai platánok TE (6)	Dombóvár	N 46° 22.335' E 18° 7.652'
	Szabadság utcai platánok TE (8)	Dombóvár	N 46° 22.355' E 18° 7.651'
	Helytörténeti Múzeum kertjének idős fái TE	Dombóvár	N 46° 22.469' E 18° 7.625'
	Szent Flórián-szobor vadgesztenyefái TE	Dombóvár	N 46° 22.470' E 18° 7.379'
	Teleki utcai fehér nyár TE	Dombóvár	N 46° 22.875' E 18° 7.717'
	Hunyadi téri SPAR-udvar facsoportja TE	Dombóvár	N 46° 22,753' E 18° 7,700'
	Árpád utcai gömbkőrös fasor TE (É)	Dombóvár	N 46° 23.167' E 18° 7.989'
	Árpád utcai gömbkőrös fasor TE (D)	Dombóvár	N 46° 22.861' E 18° 7.815'
	Erzsébet utcai óvodakerti vadgesztenye TE	Dombóvár	N 46° 22.422' E 18° 7.454'
	Hóvirág utcai mocsárciprus TE	Dombóvár	N 46° 23.049' E 18° 7.532'
	Hunyadi téri Tinódi szobor melletti oszlopos gyertyán TE	Dombóvár	N 46° 22.658' E 18° 7.753'
5	<i>Értékes mikroélőhelyek</i>		
	"Gőtés" tó	Mekényes	N 46° 23.9968' E 18° 20.0760'
6	<i>Őskori erdődtett telepek és középkori várak</i>		
	Werbőczy vár	Döbrököz	N 46° 25.3167' E 18° 15.2892'
	Sánci-tetői földvár (D-i bejárat)	Mucsi	N 46° 25.2092' E 18° 20.3353'
	Szigeterdei középkori vár és lakótorony	Dombóvár	N 46° 21.877' E 18° 8.085'
	Gólyavár	Dombóvár	N 46° 21.836' E 18° 7.354'
	Szarvasdi földvár	Dombóvár	N 46° 24.819' E 18° 12.777'
7	<i>Kastélyok, kúriák és uradalmi gazdasági épületek</i>		
	Mercy–Apponyi-kastély	Hőgyész	N 46° 29.8838' E 18° 25.0427'
	Lichtenstein-kastély	Hőgyész	N 46° 29.7840' E 18° 24.9872'
	Uradalmi magtár	Hőgyész	N 46° 30.0968' E 18° 24.8820'
	Tisztartói lak	Hőgyész	N 46° 29.8138' E 18° 24.9718'
	Apponyi kastély	Lengyel	N 46° 22.7397' E 18° 22.2518'
	Kiskastély	Lengyel	N 46° 22.3993' E 18° 22.2710'
	Majorsági lakó- és gazdasági épületek	Lengyel	N 46° 22.7018' E 18° 22.1253'
	Apponyi pince	Lengyel	N 46° 22.5960' E 18° 22.0147'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

	Jeszenszky-kastély	Csibrák	N 46° 27.8505' E 18° 20.5222'
8	<i>Szagrális kisémlékek</i>		
	Római katolikus templom	Mucsi	N 46° 25.6080' E 18° 23.3263'
	Papdi kápolna	Mucsi	N 46° 24.7005' E 18° 22.1328'
	Plébánia épülete	Mucsi	N 46° 25.5715' E 18° 23.4773'
	Szt. Flórián-szobor	Mucsi	N 46° 25.8345' E 18° 23.4915'
	Nepomuki Szt. János-szobor	Mucsi	N 46° 25.5933' E 18° 23.6747'
	Római katolikus templom	Lengyel	N 46° 22.5192' E 18° 21.9710'
	Szt. Flórián-szobor	Lengyel	N 46° 22.4805' E 18° 22.0235'
	Tiroli feszület - Miklósmajor	Lengyel	N 46° 23.7170' E 18° 21.3862'
	Evangélikus templom	Nagyhajmás	N 46° 22.4700' E 18° 17.3160'
	Római katolikus templom	Nagyhajmás	N 46° 22.2912' E 18° 17.5942'
	Római katolikus templom	Hőgyész	N 46° 29.7107' E 18° 25.1578'
	Zsinagóga	Hőgyész	N 46° 29.6872' E 18° 25.3613'
	Csicsói kápolna	Hőgyész	N 46° 30.4700' E 18° 24.0933'
	Kiskápolna - Forrásvölgy	Hőgyész	N 46° 29.2520' E 18° 24.7052'
	Kiskápolna - Szálláspuszta	Hőgyész	N 46° 28.8265' E 18° 24.0722'
	Római katolikus templom	Dombóvár	N 46° 22.1790' E 18° 07.7490'
	Szentháromság-oszlop	Dombóvár	N 46° 22.1583' E 18° 07.7640'
	Szt. Anna templom	Dombóvár	N 46° 21.0420' E 18° 06.4628'
	Zsinagóga	Dombóvár	N 46° 22.0307' E 18° 07.7542'
	Szt. Flórián-szobor	Dombóvár	N 46° 22.470' E 18° 7.379'
	Kálvária	Dombóvár	N 46° 22.6830' E 18° 07.2002'
	Nepomuki Szent János-szobor	Dombóvár	N 46° 21.6895' E 18° 07.5208'
	Római katolikus templom	Kurd	N 46° 26.8198' E 18° 18.9745'
	Kálvária	Kurd	N 46° 26.7340' E 18° 19.4355'
	Római katolikus templom	Závod	N 46° 23.7537' E 18° 24.8732'
	Római katolikus plébániaház	Závod	N 46° 23.6953' E 18° 22.0052'
	Kálvária	Závod	N 46° 23.4577' E 18° 25.0745'
	Nepomuki Szt. János-szobor	Závod	N 46° 23.6257' E 18° 24.9097'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

	Szt. Flórián-szobor	Závod	N 46° 23.6502' E 18° 24.9205'
	Szt. Donát-szobor	Závod	
	Páduai Szent Antal szobra	Závod	
	Balster-kereszt	Závod	
	Római katolikus templom	Mágocs	N 46° 21.0883' E 18° 13.7407'
	Római katolikus templom	Kisvejte	N 46° 22.9353' E 18° 24.8373'
	Római katolikus templom	Dúzs	N 46° 29.5473' E 18° 22.8140'
	Római katolikus templom	Döbrököz	N 46° 25.3925' E 18° 14.8700'
	Homokhegyi kápolna	Döbrököz	N 46° 25.5527' E 18° 15.5900'
	Kálvária	Döbrököz	N 46° 25.7133' E 18° 14.0322'
	Szt. Vendel-szobor	Döbrököz	N 46° 25.6645' E 18° 14.1765'
	Szt. Flórián-szobor	Döbrököz	N 46° 25.6660' E 18° 14.1777'
	Gulyás-kereszt	Döbrököz	N 46° 23.9378' E 18° 14.1920'
	Evangelikus templom	Mekényes	N 46° 23.4247' E 18° 20.0583'
	Evangelikus templom	Kalaznó	N 46° 30.0365' E 18° 28.4812'
9	<i>Egyéb értékes épített örökségi elemek</i>		
	Pál-ház	Dombóvár	N 46° 22.4685' E 18° 08.0245'
	Korona Szálló épülete	Dombóvár	N 46° 22.0680' E 18° 07.8328'
	Kossuth-emlékmű (központi szoborcsoport)	Dombóvár	N 46° 21.8678' E 18° 08.1770'
10	<i>Kilátó, kilátópontok</i>		
	Kilátópont - Mágocs	Mágocs	N 46° 23.6583' E 18° 14.5355'
	Kilátópont - Kurd	Kurd	N 46° 26.5013' E 18° 19.8303'
	Sasfészek-kilátó	Lengyel	N 46° 23.4758' E 18° 22.3468'
	Kiskondai kilátó	Dombóvár	N 46° 25.4365' E 18° 08.4108'
	Malom-hegyi kilátó	Hőgyész	N 46° 29.2603' E 18° 26.6577'
11	<i>Turisztikai infrastruktúra</i>		
	Mári néni vendégháza	Nagyhajmás	N 46° 22.2903' E 18° 17.3762'
	Horváth Pincészet	Dúzs	N 46° 28.8188' E 18° 23.1612'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

Lehmann Pincészet és Lehmann-tanya (szállás)	Dúzs	N 46° 28.5755' E 18° 23.1813'
Gróf Apponyi Pincészete	Lengyel	N 46° 22.5960' E 18° 22.0147'
Helytermék-bolt	Kisvejké	
Tourinform és helytermék-bolt	Dombóvár	N 46° 24.1715' E 18° 10.0702'
Csurgópusztai kulcsosház	Kurd	N 46° 25.2930' E 18° 17.9702'
Csibráki vadászház	Csibrák	N 46° 27.4385' E 18° 21.1645'
Lengyel–Anna-fürdő - erdei iskolai szálláshely	Lengyel	
Szentkúti ökoház	Mucsi	N 46° 24.7508' E 18° 20.1082'
Apponyi-kastélyszálló	Hőgyész	N 46° 29.8838' E 18° 25.0427'
Szálláspusztai vadászház és étterem	Hőgyész	N 46° 28.8113' E 18° 24.1872'
Öregprés-ház Vendégház	Hőgyész	N 46° 30.0722' E 18° 24.5975'
Panzió a horgásztónál	Mágocs	N 46° 21.9943' E 18° 12.7400'
Legedi-ház	Mekényes	N 46° 23.6992' E 18° 20.1965'
Turistaszállás - imaház	Mekényes	N 46° 23.4353' E 18° 20.0167'
Turistaszállás - iskola	Mekényes	N 46° 23.3590' E 18° 19.8665'
Verona Étterem és Panzió	Döbrököz	N 46° 25.6823' E 18° 14.1325'
Mágocsi vadászház	Nagyhajmás	N 46° 25.6823' E 18° 14.1325'
Gunaras Resort Spa Hotel	Dombóvár	N 46° 24.1672' E 18° 10.0683'
Hotel Európa Gunaras	Dombóvár	N 46° 24.1828' E 18° 10.2103'
Závod Lodge	Závod	N 46° 23.5507' E 18° 25.1632'
Sütvénypusztai lovastanya	Döbrököz	N 46° 26.8037' E 18° 15.6865'
<i>Tanösvények és egyéb bemutatóhelyek</i>		
Csodabogyó tanösvény (Majális) - kiindulópont	Kurd	N 46° 24.6380' E 18° 16.6248'
Annafürdői látogatóközpont és tanösvények (lkp)	Lengyel	N 46° 23.2910' E 18° 22.3352'
Természetvédelmi bázis - Kis-Konda-patak völgye TT	Dombóvár	N 46° 22.5210' E 18° 08.8765'
Jam tanösvény	Dombóvár	N 46° 22.4272' E 18° 08.6187'
Madárvárta	Dombóvár	N 46° 23.9437' E 18° 08.6359'
Helytörténeti gyűjtemény	Dombóvár	N 46° 22.3963' E 18° 07.7620'
Helytörténeti gyűjtemény	Mágocs	N 46° 21.0027' E 18° 13.6898'
Helytörténeti gyűjtemény	Lengyel	N 46° 22.6177' E 18° 22.0285'
Nagyhajmási Tájház	Nagyhajmás	N 46° 22.5978' E 18° 17.3233'

M/6: Kapos-hegyháti Natúrpark – értékkataszter (2017. január 31-i állapot)

Závodi Tájház	<i>Závod</i>	N 46° 23.6492' E 18° 24.9558'
<i>Egyéb helyi értékek:</i>		
Iskola-völgy	<i>Mágocs</i>	N 46° 23.1088' E 18° 14.7098'
Eperfasor	<i>Mekényes</i>	N 46° 24.1333' E 18° 19.7067'
Halórház - Méhész-patak völgye	<i>Mekényes</i>	N 46° 23.3008' E 18° 18.1617'

M/7: A Kapos-hegyháti Natúrpark ismert régészeti lelőhelyeinek összesített listája

Sorszám	Település	Helyszín	Rövid jellemzés	Kulturálisörökség-védelmi státusz	Természetvédelmi státusz	
1	1	Csibrák	Alsó-homok-dűlő	őskori település		
2	2	Csibrák	Templom-völgy	Templom középkori alapokon		
3	3	Csibrák	Rác-csúcs alja	kora újkori rác település		
4	4	Csibrák	Vasút	őskori település		
5	1	Dombóvár	Csikólegelő	őskori és római kori település		
6	2	Dombóvár	Delelői tábla	török kori erőd		
7	3	Dombóvár	Nosztányi-dűlő	rézkori és római kori település		
8	4	Dombóvár	Szilfás tehenészet	őskori település		
9	5	Dombóvár	Szilfás kombinát	római kori település		
10	6	Dombóvár	Szilfás	bronzkori település		
11	7	Dombóvár	Mászlony-puszta	késő római kori temető		
12	8	Dombóvár	Alsóleperdi-puszta	légifotón kirajzolódó ismeretlen korú település		
13	9	Dombóvár	Mászlony	őskori település		
14	10	Dombóvár	Kiskonda	őskori település		
15	11	Dombóvár	Kiskonda-patak	légifotón kirajzolódó ismeretlen korú település		
16	12	Dombóvár	Kiskonda major	légifotón kirajzolódó ismeretlen korú település		
17	13	Dombóvár	Csonka-dűlő	újkori település		
18	14	Dombóvár	Tüske	Ábrahám középkori cisztercita kolostora		
19	15	Dombóvár	ÁFOR-telep	kelta település		
20	16	Dombóvár	Radnóti u.	késő középkori temető		
21	17	Dombóvár	Dőri u.	római kori település		
22	18	Dombóvár	Tesco áruház	réz-, bronz-, kelta-, Árpád-kori település, római- és kora újkori temető		
23	19	Dombóvár	Aldi áruház tervezett helye	bronzkori és késő középkori település		
24	20	Dombóvár	Kórház	ismeretlen korú temető		
25	21	Dombóvár	Gólyavár	középkori vár és település	védett	"ex lege" védett
26	22	Dombóvár	Téglagyár	római kori temető		
27	23	Dombóvár	Sziget	középkori lakótorony	védett	"ex lege" védett
28	24	Dombóvár	Bezerédi u. 75.	kora bronzkori temető		
29	25	Dombóvár	I. téglagyár	rézkori és kora bronzkori település		
30	26	Dombóvár	Fatelítő	középkori település		
31	27	Dombóvár	Gunaras fürdő	császárkori vaseszköz lelet		
32	28	Dombóvár	Gunaras agyagbánya	rézkori és kora bronzkori település		
33	29	Dombóvár	Fehérvizi-dűlő	bronzkori és kelta település		
34	30	Dombóvár	Szarvasd	Árpád-kori temető		
35	31	Dombóvár	Hangyálosi-ág	újkőkori, réz- és kora bronzkori, kelta, Árpád-kori települések		
36	32	Dombóvár	Szarvasd-puszta	őskori település		
37	33	Dombóvár	Szavasd-puszta vár	Árpád-kori földvár		"ex lege" védett
38	34	Dombóvár	Új-Dombóvár	rézkori település		
39	35	Dombóvár	Békató	késő középkori temető		
40	36	Dombóvár	Méhész-patak	őskori és római kori település		
41	1	Döbrököz	Kis-berek	őskori és késő középkori település		
42	2	Döbrököz	Sziget-major	őskori település		
43	3	Döbrököz	Sütvénypuszta	ismeretlen korú csontvázas temető		
44	4	Döbrököz	Alsósütvény	őskori település		

M/7: A Kapos-hegyháti Natúrpark ismert régészeti lelőhelyeinek összesített listája

45	5	Döbrököz	Alsósütvény	őskori település		
46	6	Döbrököz	Kurdi-út	őskori település		
47	7	Döbrököz	Szeméttelap	őskori település		
48	8	Döbrököz	Döbrököz vára	középkori vár és település	védett	"ex lege" védett
49	9	Döbrököz	Két víz-köze	kora bronzkori és kora vaskori telep		
50	10	Döbrököz	Tüszküs-hegy	újkőkori és kora bronzkori település		
51	11	Döbrököz	Öreg-gáti-dűlő	őskori település		
52	12	Döbrököz	Öreg-gáti-dűlő 2	középkori templom		
53	13	Döbrököz	Görccsményi-dűlő	őskori település		
54	14	Döbrököz	Szarvasdi árok partja	őskori település		
55	15	Döbrököz	Sajtosalmi árok	őskori település		
56	16	Döbrököz	Sanczi-dűlő	őskori település		
57	17	Döbrököz	Derék-major	őskori település		
58	18	Döbrököz	Sűrűi-dűlő	őskori település		
59	19	Döbrököz	Major	őskori település		
60	1	Kurd	Sarok-dűlő	őskori település		
61	2	Kurd	Lepardi-rét	őskori település		
62	3	Kurd	Csurgópuszta	őskori település		
63	4	Kurd	Gyulaji út	római település		
64	5	Kurd	Sánci-dűlő	ismeretlen korú és rendeltetésű körsánc		
65	6	Kurd	Kálvária	középkori templom		
66	7	Kurd	Kapos-part	pannon kincslelet cisztákkal, áldozóhely (?)		
67	1	Dúzs	Harárföldek	őskori település		
68	2	Dúzs	Patak	őskori település		
69	1	Hőgyész	Donát-patak	13-14. sz. kerámia		
70	2	Hőgyész	Glockenhöhl	Csefő falu temploma TZ-SzG 2008		
71	3	Hőgyész	Teveli-szántók	ős-, római- és középkori település		
72	4	Hőgyész	Borjúállás	urnamezős		
73	5	Hőgyész	Sefő	római, őskor		
74	6	Hőgyész	Cserfő	római		
75	7	Hőgyész	Kereszt	bronzkor		
76	8	Hőgyész	Nyúl-földek	kiszántott csontvázak		
77	9	Hőgyész	Kenderföldek	római óntárgyak		
78	10	Hőgyész	Zinyi u	kő templom		
79	11	Hőgyész	Szőlőhegy	őskor		
80	12	Hőgyész	Klimes u. 2.	őskori sír		
81	13	Hőgyész	Klimes u. 3-5.	avar temető		
82	14	Hőgyész	Homok-hegy	ismeretlen korú csontváz		
83	15	Hőgyész	Csernyéd T170	késő vaskori és középkori telep		
84	16	Hőgyész	Csicsói-szőlőhegy 1.	Árpád-kori település		
85	17	Hőgyész	Csicsói-szőlőhegy 2.	késő római sír		
86	18	Hőgyész	Csicsói-szőlőhegy 3.	bronzkori telep		
87	19	Hőgyész	Csicsói-szőlőhegy 4.	bronzkori telep		
88	20	Hőgyész	Öregprésház	bronzkori telep		
89	21	Hőgyész	Hosszúvölgy felett	ismeretlen korú csontváz		
90	22	Hőgyész	Vízmű felett	őskori telep		
91	23	Hőgyész	Hosszúvölgy	Csicsó falu temploma		

M/7: A Kapos-hegyháti Natúrpark ismert régészeti lelőhelyeinek összesített listája

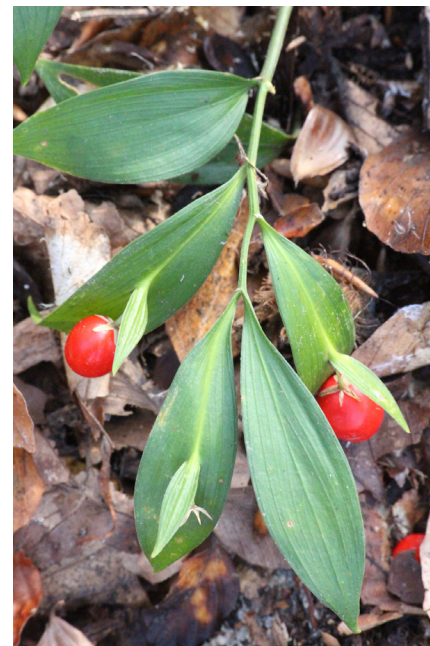
92	24	Hőgyész	Forrásföldek	római kori telep		
93	25	Hőgyész	Csefőhthal-Wiesen	középkori telep		
94	26	Hőgyész	Sánc	római (?) kori sánc		
95	27	Hőgyész	Hanffelder	őskori telep		
96	28	Hőgyész	Csikójáromi-dűlő	bronzleletek		
97	29	Hőgyész	Csicsó T217	mészbetétes és Árpád-kori telep		
98	30	Hőgyész	Ratzen-Gippl	kora Árpád-kori temető		
99	31	Hőgyész	Cseh-fő-völgy	avar, vagy kora Árpád-kori telep		
100	1	Kalaznó	Berényi-dűlő	bronzkori (korai Mészbetétes) telep, kora Árpád-kori temető		
101	2	Kalaznó	Gemeinsame, Kapelle	ismeretlen korú (középkori?) temető		
102	3	Kalaznó	Disznó-völgy	őskori település		
103	4	Kalaznó	Varsádi-dűlő	középkori település		
104	5	Kalaznó	Török-domb	nem tisztázott korú és rendeltetésű halom		
105	6	Kalaznó	Donát-patak	középkori Kalaznó (?) falu		
106	1	Kisvejke	Kisvejkei-patak	római kori település		
107	2	Kisvejke	Kisvejke	Árpád-kori település		
108	3	Kisvejke	Csókajli szőlők	ismeretlen korú temető		
109	4	Kisvejke	Köbölkist	ismeretlen korú temető		
110	5	Kisvejke	Szikes-tag	késő középkori település		
111	6	Kisvejke	Gerenyás	ismeretlen korú temető		
112	7	Kisvejke	Rácok alja dűlő	ismeretlen korú földvár		"ex lege" védett
113	8	Kisvejke	Hideg-kúti földek	ismeretlen korú temető		
114	9	Kisvejke	Páfrányos-dűlő	római kori település		
115	1	Lengyel	Út-menti-szántók	újkőkori (Lengyel kultúra) és kora-középső bronzkori település		
116	2	Lengyel	Amerikai szőlőtelep	kelta temető		
117	3	Lengyel	Hábi-patak	Középkori település		
118	1	Mágocs	Kolostori-dűlő I.	a középkori Györgyi plébániatemploma		
119	2	Mágocs	Kolostori-dűlő II.	középkori ferences kolostor		
120	3	Mágocs	Római katolikus templom	a középkori Mágocs bencés apátsága		
121	4	Mágocs	Nyér-szél	bronz- és római kori település, kelta pénzek		
122	5	Mágocs	Hundsberg	A Vonaldíszes- és a Lengyel kultúra újkőkori települése		
123	6	Mágocs	Mágocs	rézkori (Boleráz) település		
124	7	Mágocs	Flasits József szőlője	kelta kincslelet 150 db ezüstpénzzel		
125	1	Mékényes	Méhész-patak északi oldala	őskori település		
126	2	Mékényes	Méhész-patak	őskori település		
127	3	Mékényes	Tewald Henrik földje	X-XI. sz. temető		
128	4	Mékényes	Erdők-alja	késő római kori temető		
129	5	Mékényes	Alte Kirche	középkori templom		
130	1	Mucsi	Lengyeli sánc	Az újkőkori Lengyel kultúra névadó lelőhelye, pannon földvár	védett	"ex lege" védett
131	2	Mucsi	Mucsi-Hidas patak	újkőkori település		
132	3	Mucsi	Rákóczi u.	középkori temető		
133	4	Mucsi	Béke u.	újkőkori település		
134	5	Mucsi	Dózsa Gy. U.	középkori kincslelet (serleg)		
135	6	Mucsi	Béke u.	kelta település		
136	7	Mucsi	Béke u.	kelta kemence		
137	8	Mucsi	Temető	középkori templom		
138	9	Mucsi	Szántók	késő bronzkori település		

M/7: A Kapos-hegyháti Natúrpark ismert régészeti lelőhelyeinek összesített listája

139	10	Mucsi	Donát-patak	középső bronzkori kincslelet		
140	11	Mucsi	Papdi templom	középkori település		
141	12	Mucsi	Zúg-erdő-dűlő	bronzkori település		
142	1	Nagyhajmás	Kápolna	középkori Hagymás falu temploma		
143	1	Závod	Cilléri-völgy 1.	középkori település		
144	2	Závod	Cilléri-völgy 2.	római kori temető		
145	3	Závod	Cilléri-rétek 1.	Cél középkori falu és temploma		
146	4	Závod	Cilléri-rétek 2.	római kori település		
147	5	Závod	Alsó-Ziller-dűlő 1.	10-11. századi temető		
148	6	Závod	Alsó-Ziller-dűlő 2.	rézkori település		
149	7	Závod	Sarok-földek	rézkori település		
150	8	Závod	Mucsi útra-dűlő	újkőkori (Lengyel kultúra) település		
151	9	Závod	Báránvölgy	újkőkori és római kori település		
152	10	Závod	Tengeri-földek	rézkori település		
153	11	Závod	3. oldal	késő bronzkori település		
154	12	Závod	Faluhegy 1.	avar kori temető		
155	13	Závod	Faluhegy 2.	középső bronzkori (Mészbetétes) település		
156	14	Závod	Új utca 10.	későközépkori pénzlelet		
157	15	Závod	Káposztás	Závod (?) és középkori temploma		
158	16	Závod	Kovácsi útra-dűlő	Középkori templom(?)		

Kapos-hegyháti Natúrpark		
Fényképválogatás a Kapos-hegyháti Natúrpark természeti és kulturális örökségéből		
	M/8. melléklet	
	2017. január	

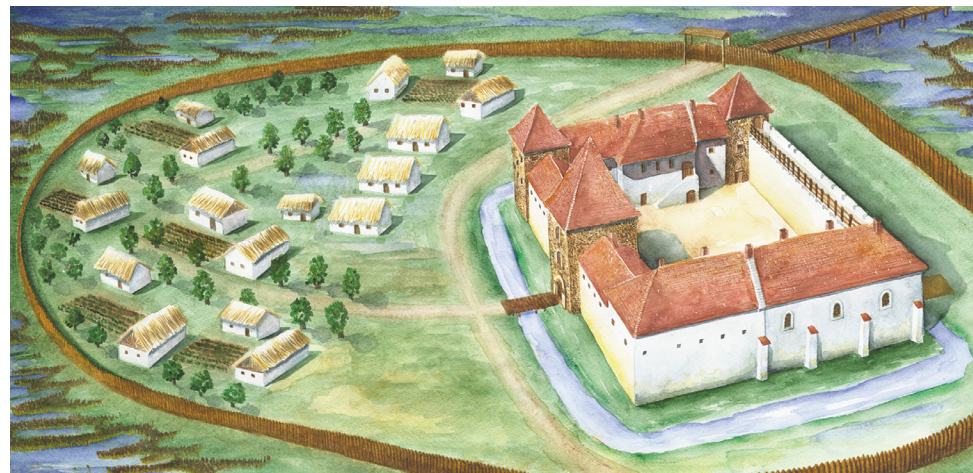
Kapos-hegyháti Natúrpark

Fényképválogatás a Kapos-hegyháti Natúrpark természeti és kulturális örökségéből

M/8. melléklet

2017. január

Kapos-hegyháti Natúrpark

Fényképválogatás a Kapos-hegyháti Natúrpark természeti és kulturális örökségéből

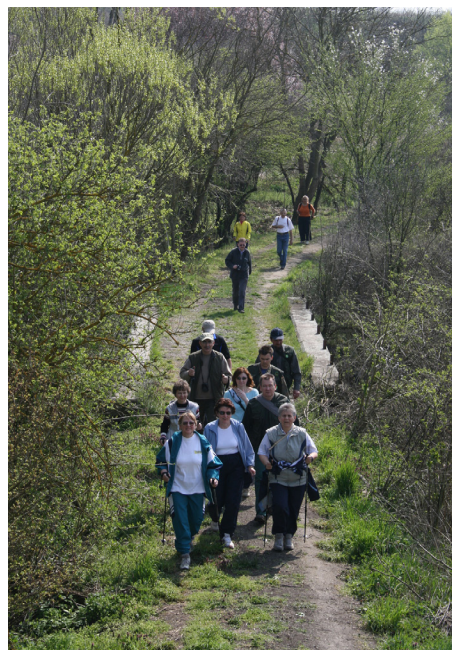

M/8. melléklet

2017. január

Kapos-hegyháti Natúrpark		
Fényképválogatás a Kapos-hegyháti Natúrpark természeti és kulturális örökségéből		
	M/8. melléklet	
	2017. január	

Kapos-hegyháti Natúrpark

Fényképválogatás a Kapos-hegyháti Natúrpark természeti és kulturális örökségéből

M/8. melléklet

2017. január